Postizborna analiza

ŠTA SMO BIRALI, A ŠTA TREBA DA NAUČIMO

Izborna noć u vrtlogu emocija

RAZUM I OSEĆANJA

BiH: 7 KM; Crna Gora: 3,50 EUR; Hrvatska: 4,40 EUR/33,15 KN; Makedonija: 200 MKD; Slovenija: 4,50 EUR

VREME

cena: 350 RSD

broj 1720

21. decembar 2023.

IZBORI 2023: ŠTA ĆE BITI SA VOLJOM GRAĐANA

NAROD PROTIV IZBORNE KRAĐE

Poštovani čitaoci,

Stiglo je “Međuvreme”, **novi njuzleter** nedeljnika “Vreme”, koji uređuje Nemanja Rujević.

Svake srede tačno u podne u Vaš inboks stižu ekskluzivne analize i saznanja, prvi ćete moći da zavirite u broj “Vremena” pre nego što stigne na kioske, tu su najbolji sadržaji sa našeg portala, i preporuke kako provesti vreme. Poklanjamo knjige, ulaznice za pozorišta, bioskope, koncerte.

VREME sve vesti nedeljnik njuzleter

Prijava je jednostavna: na portalu “Vremena” u meniju nađite rubriku “njuzleter” i unesite mejl. Ili skenirajte QR kod na ovoj stranici i tu unesite svoj mejl.

“Međuvreme” je sasvim solidan njuzleter! Ko se prijavio, nije zažalio. Ako i zažalite, odjava sa njuzletera je moguća u svakom trenutku.

Nadamo se dugom čitanju i druženju!

VREME

BROJ 1720
21. decembar 2023.

Dragoljub Žarković (1951–2020), glavni urednik od 1991. do 2020.

Zoran Jeličić (1945–2018), glavni urednik od 1990. do 1991.

izdavač
NP "VREME" d.o.o.
Kosovska 17, Beograd

direktor
Stevan Ristić

pomoćnik direktora
Vojislav Milošević

finansijski direktor
Daniela Vesić

glavni i odgovorni urednik
Filip Švarm

pomoćnik glavnog urednika
Jelena Jorgačević

redakcija
Željko Bodrožić, Slobodan Bubnjević, Sonja Ćirić (mozaik), Slobodan Georgijev, Jovana Gligorijević, Andrej Ivanji (svet), Marija Janković (foto), Slobodan Kostić, Saša Marković, Ivana Milanović Hrašovec, Milan Milošević, Uroš Mitrović, Teofil Pančić (kultura), Saša Rakezić, Nemanja Rujević, Nedim Sejdinović, Milica Srejić, Zoran Stanojević, Dragan Todorović, Tanja Topić, Biljana Vasić, Jelena Zorić

foto dokumentacija
Jelena Mrđa

tehnička redakcija:
Ivan Hrašovec (ur.), Tanja Stanković;
lektori: Olga Babić, Živana Rašković, Ivana Stanković;
korektor: Nikola Dragomirović

internet izdanje
www.vreme.com
ažuriranje nedeljnog izdanja:
Marjana Hrašovec

prodaja i pretplata
Nikola Ćulafić, Milan Radović

računovodstvo
Slavica Spasojević

marketing
Aleksandar Aleksić (direktor)

e-mail: redakcija@vreme.com
telefon redakcije: 011/3234-774

štampa: Rotografika, Subotica

ISSN 0353-8028
COBISS.SR-ID 16907266

Prenošenje, preuzimanje ili korišćenje tekstova objavljenih u Nedeljniku "Vreme" je zabranjeno. Za svako eventualno korišćenje potrebna je posebna dozvola autora i NP VREME, kao nosioca isključivih imovinskih prava na iskorišćavanje autorskih dela koje su stvorili zaposleni u NP VREME.

04 Šta će biti sa voljom građana: Narod protiv izborne krađe

08 Izborna noć u vrtlogu emocija: Razum i osećanja

10 **Izbori na naprednjački način: Gospodari glasačkih kutija i tuđih adresa**

13 TV Manijak: Izborna noć deja vu

15 Nuspojave: Strah jede dušu... osmeh je hrani

16 Intervju: Aleksandar Musić

18 Glasači iz Republike Srpske u Srbiji: Uvoz i izvoz birača

20 **Izborna praksa: Šta treba znati da bi se sačuvali glasovi**

23 Lični stav: Gosti na prazniku demokratije

26 Postizborna analiza: Šta smo birali, a šta smo izabrali da naučimo

32 Lični stav: Apel budućoj vladi da iskoreni lošu i nezakonitu praksu

34 Lični stav: Vlast u Srbiji – pošast upadljivo dosledne nedoslednosti

SVET

38 Poljska: Nešto između ushićenja i razočarenja

41 Ekvador II: Tamo gde mlad mesec leži horizontalno

KULTURA

44 **Pozorište: Budućnost**

46 Bioskop: Ode usamljeničkim egzistencijama

48 Knjige: O zatvaranju u pretpolitičke istine

50 Rokenrol fenomeni – "izgubljeni" album: Neil Young – Chrome Dreams

MOZAIK

52 Esencije niti života umetnice

54 Industrijska baština: Via Dolorosa vojvođanske tranzicije

57 Strip: Post-pratovski Korto ostaje sanjar

60 Strip: Album prirode i društva

62 Vreme uživanja: 37

U tri predizborna dana troje opozicionih aktivista u Vrbasu, Novom Sadu i Beogradu fizički je napadnuto. Fizički napad zabeležen je i na dan izbora u Ruskom Krsturu, kao i razbijanje automobila posmatrača CRTE u Odžacima

NEDIM SEJDINOVIĆ

Kako izgleda izborni dan? Šta se dešava na biračkim mestima? Kako rade "kontrolori", odnosno članovi biračkih odbora? Šta jesu neregularnosti, šta se može koristiti u sivoj zoni, a šta je regularno uprkos ustaljenom mišljenju da nije?

JOVAN DAVIL

Srpska vrana ne zvuči tako poetski kao mala havajska vrana, ali pitam se da li vrana koji živi u Bulevaru kralja Aleksandra može da pati kao havajska vrana kada izgubi bližnjeg. Ne znamo, a bilo bi dobro da saznamo jer angažovano pozorište nije ono koje nas dirne, već ono koje ume da pozove na odgovornost

MARINA MILIVOJEVIĆ MAĐAREV

Fotografija na naslovnoj strani: **Marija Janković**

NAROD PROTIV

Dan posle izbora, u Ulicu kralja Milana, ispred Republičke izborne komisije, slio se veoma ljut i besan svet koji je tražio da mu niko ne krade glasove. Okupilo se i više osoba nego što je bilo ko očekivao, što dosta govori o tome koliko ljudi iz politike mogu da procene stanje među građanima. Na protestu koji je trajao do kasno uveče nisu došli stranački aktivisti, nego se bukvalno skupio narod i poručio da mu je svega dosta i da neće da trpi ovakvu krađu izborne volje

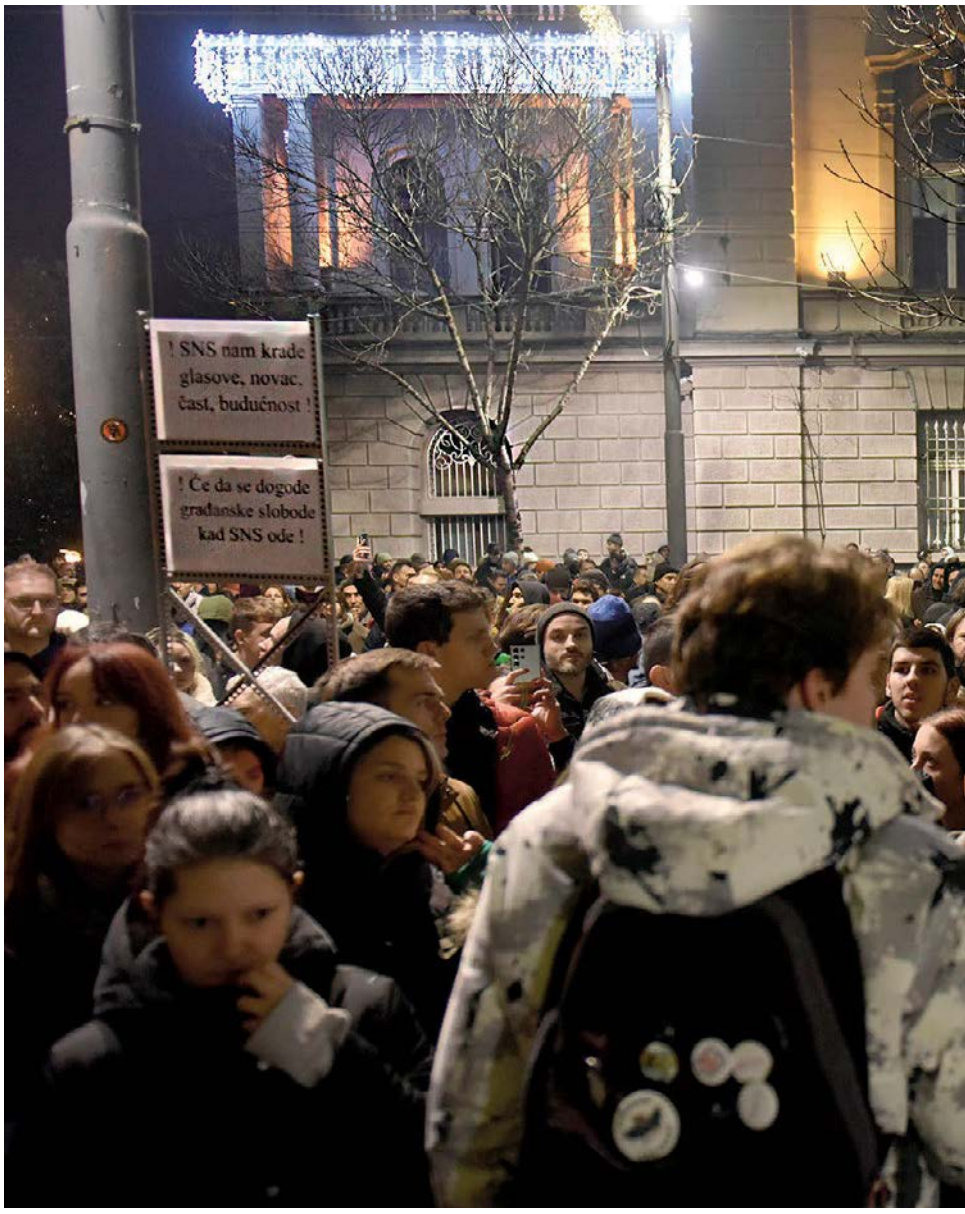

Drugog dana protesta zbog nepriznavanja rezultata izbora u Srbiji, koji su održani u nedelju 17. decembra 2023. godine, opoziciona lista "Srbija protiv nasilja" javno je zatražila ispred zgrade u kojoj je Republička izborna komisija, da im se omogući da govore u Dnevniku RTS-a i objasne Srbiji šta se to dešava. Tako se zatvorio jedan krug srpskog višepartizma, koji je još 9. marta 1991. godine otpočeo demonstracijama protiv TV Bastilje, nastavio se 5. oktobra protiv TV Bastilje i pokradenih izbora i sada, iznova, posle najnovijeg ishoda izbora za Beograd, Srbiju i pokrajinu.

Iako opozicija nije bila na uglu ulica Takovske kod broja 10 i Aberdareve kod broja 1, sve se nekako slilo u te zgrade u kojima se i danas nalazi Radio televizija Srbije, najtvrđa brana svake vlasti, a posebno one autoritarne, naučili smo u poslednje tri decenije. Zato se i dan ranije, u ponedeljak 18. decembra, Aleksandar Vučić obreo u Dnevniku, gde je ekskluzivni gost od kada je došao na vlast 2012. godine, a sada baš i u trenucima kada je narod u hiljadama bio ispred RIK-a i zgrade Predsedništva tražeći da se ponište izbori i organizuju novi.

U svakom slučaju, Vučić je ko gospodar i inicijator svake krize, otišao na RTS da priča kako su izbori bili baš kako treba, kako je opozicija bila glupa i kako će on narodu da da ono što je tražio – sigurnost i stabilnost. I on nije lagao. Jer kada on misli na političku sigurnost i stabilnost, zapravo poručuje – tu sam, ne brinite, sve odluke ja donosim, evo me u punoj formi, biće sve u redu.

Na drugoj strani je deo Srbije koji ne odustaje od toga da od institucija traži da rade svoj zakonom propisani posao i da preuzimaju odgovornost za ono što im je zakonom određeno: REM da uredi medijski prostor, RTS da bude javni servis, sud da bude sud države a ne partije, kao i tužilaštvo, i policija i tako dalje.

IZBORNE KRAĐE

NAJVIŠE MLADIH NA PROTESTIMA OD 2020: Ispred RIK-a
Foto: Marija Janković

NESTOROVIĆ KAO KINGMAKER

Ponedeljak uveče, tipična scena iz Srbije poslednjih 11 godina: deo naroda na ulici, Vučić na televizoru. On priča svoju staru i izanđalu priču. Videlo se na izborima da više toliko ne pali, ali, on je se drži i dalje. Narod, opet, ponovo na ulici kao i veći deo ove godine, ali samo deo naroda i samo u Beogradu – ostatak kao da je davno digao ruke, predao se, pomirio se sa "stanjem" i gleda kako da pregura ono što je od života ostalo.

Na protestu pred RIK-om pojavili su se i "mlađi", i videće se u danima pred nama da li je to imalo neku poentu ili je sve bilo samo za jedno veče. Srbija nije imala proteste studenata dugo, još od 2017. godine, a i tada su bili popodnevni, posle nastave, kao neka vrsta vežbe iz "građanske neposlušnosti". Studenti Beogradskog univerziteta koji su u nekoliko navrata u prošlosti imali važnu ulogu u društvu, sada i dalje gledaju manje-više svoja posla i kao da ni njih ne zanima previše u kakvom će društvu sutra da žive. U četvrtak, kada ovi redovi budu pred vama, možda se pokaže da je procena bila loša i možda se dogodi čudo pa BU bude prekinuo sa nastavom, a studenti stajali na čelu protesta. Autor ovog teksta u to ne veruje iako je i sam bio učesnik dva velika studentska protesta – onog 1996/97. kao i 1998/99. godine.

Pre nego se sve to dogodi ili ne dogodi, dogodili su se izbori u klimi kakva je bila očekivana. Vlast se potrudila da u predizbornim radnjama obezbedi sebi sigurnu pobedu na svim nivoima, pa je i u četvrtak uveče, pred početak predizborne tišine, vlast plasirala svoju izbornu prognozu preko agencije Ipsos. U subotu je Vučić na sastanku sa parlamentarcima EU isto to i njima izdiktirao. Pokazalo se da je imao dobu računicu.

Pobeda liste sa njegovom imenom je apsolutna, on je u nedelju uveče poslao Anu Brnabić da to saopšti, a za svoje "obračanje" ostavio je svoje najvažnije izbore, izbore u Beogradu i pre opozicije saopštio izbornu projekciju koja se docnije pokazala saglasna sa nalazima Gradske izborne komisije.

Nije Vučić slučajno sačekao da nam kaže šta se u Beogradu dogodilo, posebno nakon ovako sprovedenih izbora u kojima je registrovano i dokumentovano više nepravilnosti nego ranije. On je najmanje tri puta ranije gubio na izborima u Beogradu (2004, 2008. i 2012. godine), a sada mu je bilo posebno važno da u glavnom gradu pokaže svom mitskom protivniku Đilasu da je nepobediv. Prema Vučićevim podacima, njegova lista ima 49 odbornika, "Srbija protiv nasilja" 42, SPS i lista doktora Branimira Nestorovića po 6 i koalicija NADA 7 odborničkih mesta.

Ovakav raspored u gradskom parlamentu čini listu dr Nestovorića "kingmejkerima", odnosno, oni su ključni za buduće formiranje Vlade Beograda, ko god bude hteo da tu vlast formira – Vučić ili SPN.

OKLEVANJE, KALKULISANJE, ČEKANJE

Dok je Vučić slavio sa svojim partijskim drugovima i javnim ličnostima koje su mu u međuvremenu postale partijski drugovi, onaj deo Srbije koji ga ne podržava »

LIDERI SRBIJE PROTIV NASILJA ISPRED ULAZA U RIK: M. Tepić, R. Lazović, M. Aleksić, A. Jovanović Ćuta, V. Obradović
Foto: M. Janković

čekao je da čuje od predstavnika opozicije neko obraćanje, neku informaciju o toma kakvi su rezultati izbora.

Najveća i najjača opoziciona lista "Srbija protv nasilja" pojavila se pred novinarima i kamerama tek posle 23.30 i to sve nije izgledalo dobro; lista koja je uspela da okupi raznorodne stranke i pokrete a sa ciljem promene vlasti u Srbiji i koja je uprkos svemu zabeležila, pokazaće se, odličan rezultat, nije izgledala kao da se nešto dobro dogodilo. I sami zbunjeni količinom prijavljenih i registrovanih nepravilnosti – od duplih spiskova, lažnih birača, plaćanja glasova, do transporta celih grupa unutar Srbije i dodatno iz Republike Srpske u Beograd, uspeli su da poruče kako nastavljaju da broje glasove.

Raspoloženje onih koji su verovali u promenu makar u Beogradu dramatično je opalo jer je bilo teško poverovati kako Vučić i posle godinu i po ima više glasova uprkos svemu što se u Beogradu dešavalo – i u vezi sa samom gradskom vladom Aleksandra Šapića, i u vezi sa tragedijom u OŠ "Vladislav Ribnikar", i nakon ubistava u selima Dubona i Malo Orašje. Lideri republičke liste SPN Marinika Tepić i Miroslav Aleksić pozvaće kasnije na proteste građane ispred RIK-a u ponedeljak u 18 sati, ali je to izgledalo neubedljivo i više kao pokušaj da se nešto uradi kad već nije moglo da se pobedi. Ova opoziciona lista je tvrdila da zabeležene nepravilnosti u izbornom procesu, sa posebnim akcentom na dovođenje birača iz Republike Srpske, jesu dovoljan uslov da se proces poništi i da se raspišu novi, ponovljeni izbori.

Tako se u ponedeljak u Ulicu kralja Milana slio veoma ljut i besan svet koji je tražio da mu niko ne krade glasove. Okupilo se i više ljudi nego što je bilo ko očekivao, što dosta govori o tome koliko ljudi iz politike mogu da procene stanje među građanima. Na protestu koji je trajao do kasno uveče nisu došli stranački aktivisti, nego se bukvalno skupio narod koji je hteo da poruči da mu je svega dosta i da neće da trpi ovakvu krađu izborne volje.

Opozicija je otišla u RIK i Marinika Tepić i Miroslav Aleksić su započeli štrajk glađu, a od RIK-a se traži da donese odluku o poništavanju izbora zbog registrovanih nepravilnosti.

Stručnjaci koji su se pojavljivali da komentarišu ovu situaciju videli su dva nivoa zahteva: jedan nivo jeste politički – opozicija traži da vlast poništi ove i raspiše nove izbore pretpostavljajući da vlast na njima neće moći ovoliko da krade; drugi nivo je zakonski, pravi i tiče se procedura – odnosno, koje pravne radnje treba preduzeti da bi se poništili izbori i raspisali novi. Ocenjeno je da RIK nije mesto za ove zahteve jer to nije njegov mandat, ali, opozicija je izabrala simboličko mesto: centar izborne administracije, bez obzira što je za njihove pritužbe zaduženo tužilaštvo i policija.

Vučić je razumljivo na nizbrdici. Uprkos dobrim savetnicima u kampanji i dominaciji u medijima, on je dosegao svoj limit i svestan je toga. U danima pred nama njegova vlast će zavisiti i od toga kako će partneri sa Zapada da ocene ove izbore i još mnogo više od spremnosti građana da ne pristanu na prekrajanje izborne volje

Posebno se insistira na tome da je vlast organizovala konvoje birača iz druge države koji čak ni nemaju mogućnost i pravo da glasaju na lokalnim izborima ako nemaju prijavljeno boravište, ali se ispostavilo kako su ranije izneti podaci o masovnom upisivanju novih stanovnika Beograda bili ispravni, odnosno, da opozicija nije spinovala nego je govorila istinu. Na mnogim mestima u Beogradu, a bilo ih je i po Srbiji, vlast je izabrala pojedina biračka mesta na koja je dovodila birače sa strane i to su ljudi mogli da vide. Prevara se sastoji u tome što su ljudima koji ne žive u Srbiji dodeljene lične karte sa fiktivnim adresama da bi moglo da se kaže da su sve to ljudi koji su upisani u biračke spiskove.

Opozicija je na ovu prevaru upozoravala i pred prošle izbore 2022. godine, ali nije imala mehanizam da to spreči i da se sa tim izbori. U samoj kampanji, na takve slučajeve je upozorio Đorđe Miketić, koga je zbog toga najpre napala Ana Brnabić, a docnije izopšten iz procesa zbog porno snimka koji je emitovan na TV Pink u jutarnjem programu. Opozicija nije pokazala dovoljnu čvrstinu, ali nije ni imala mnogo saveznika – oni koji rade u institucijama nisu želeli da se suprotstave volji Aleksandra Vučića i njegovih pajtaša na čelu Srbije.

"Mi smo probali na sve načine da ovo sprečimo, da na ovo ukažemo i sada nam jedino preostaje da štrajkujemo glađu", rekao je u utorak Miroslav Aleksić novinarima u zgradi RIK-a.

Štrajk glađu zbog izbora odmah u sećanje priziva sličan događaj koji je organizovao Tomislav Nikolić 2011. godine kada je tražio raspisivanje vanrednih izbora i kada je proveo nekoliko dana ležeći na komodi u prostorijama Doma Skupštne Srbije.

PONAVLJA LI SE ISTORIJA: Beograd decembar 2023. i decembar 1996.
Fotografije: : M. Janković, D. Gagović

EPILOG I NJEGOVI AKTERI

U četvrtak 21. novembra ističe rok koji RIK ima da proglasi rezltate izbora u Srbiji i videćemo da li će protest opozicije dati neki rezultat. Za razliku od nekih ranijih izbornih ciklusa, ovaj je pratilo više od 5000 posmatrača, i misije OHDIR-a i saveta Evrope i Evropskog parlamenta, koji su konstatovali značajne prekšaje dobre izborne prakse koja ne priliči državi kandidatu za EU.

CRTA je pozvala da se ne prihvate ovi rezultati izbora zbog registrovanih nepravilnosti koje su dovele do suštinskog nepoštovanja volje birača. U ponedeljak je stigla ocena nemačkog Ministarstva spoljnih poslova da je za nemačku neprihvatljiv ovaj rezultat s obzirom na način na koji se do njega došlo, a nešto blaži su bili iz kabineta Žozepa Borelja koji je gotovo napisao da bi izbori trebalo da se ponove.

U svetu diplomatije ovo su jasne i nedvosmislene poruke vladi u Beogradu, ovo je diplomatska sramota za državu Srbiju, ali, kako izgleda, to neće previše uzbuditi Vučića i njegov PR tim. On će kao i do sada stvar gurati do krajnjih granica jer zna da u rukama ima jednu kartu koja je svima sa strane potrebna: karta priznanja nezavisnog Kosova i dokle god Evropska unija i Sjedinjene Američke Države budu zanemarivale stanje u Srbiji nauštrb stanja u odnosima Prištine i Beograda, moći će da radi šta mu je volja.

Kampanja i rezultat opozicije i mobilizacija građana podstaknuta akcijom ad hok projekta ProGlas pokazali su da u Srbiji ima veliki broj ljudi koji se ne slažu sa ovakvim stanjem i sa vladom koja vlada strahom i manipulacijama. Da je pored SPN postojala i "desna koalicija", kao što je predlagao profesor Milo Lompar, a bili nesposobni da urade lideri Dveri, Zavetnika, Narodne stranke, Novog DSS-a – sada bi scena možda izgledala drugačije, a u Beogradu naprednjaci ni uz izborni inženjering ne bi mogli da sakupe dovoljno odbornika da formiraju većinu.

Pokazalo se da "Nacionalno okupljanje" i Narodna stranka nemaju šta da traže na izborima i sada je ostalo da Koalicija NADA, koju čine POKS i Novi DSS, okupi sve birače desnog centra. Vučić je svojim projektom ojadio ne samo desnicu nego i partnerski SPS, a iznedrio je novi fenomen, pokret "Mi dolazimo" doktora Nestorovića. Njega čine osobe koje su poslednje dve godine svakoga dana učesnici proruske emisije "Aktuelnosti" na TV Hepi, gde se opravdava ruska agresija na Ukrajinu i objašnjavaju drugi fenomeni poznati samo tim osobama.

U Beogradu i republici videli smo takođe propast ad hok cenzus koalicije Dosta je bilo i Socijaldemokratske stranke "Dobro jutro, Srbijo", koja je zajedno sa Narodnom strankom i "Nacionalnim okupljanjem" samo potrošila glasove Beograđana i poklonila ih naprednjacima, a znalo se i pre izbora da nemaju mnogo šanse da preskoče cenzus.

Ukoliko "Srbija protiv nasilja" opstane, ima mogućnost da bude dominantna koalicija, u opoziciji ili na vlasti, ali za sada ne izgleda kao da su njeni lideri spremni za takav angažman. Oni izgledaju kao da veruju da bi mogli da upravljaju Beogradom, a za ostalo o tom-potom. Ta koalicija nema jedna glas, nema izgrađeno vođstvo i akcije im ne izgledaju kao deo nekog strateškog promišljanja. Više je reakcija na ono što se dešava oko nas, a manje kao pokušaj da se predvide događaji i da se neki društveni procesi usmeravaju novim politikama i pristupima. Ono što je sigurno – Srbija će imati još izbora ove godine i trend je iz ugla opozicije dobar ako uspe da ostane na kursu i izgradi samopouzdanje i samopoštovanje.

Vučić je razumljivo na nizbrdici. Uprkos dobrim savetnicima u kampanji i dominaciji u medijima, on je dosegao svoj limit i svestan je toga. U danima pred nama njegova vlast će zavisiti i od toga kako će partneri sa Zapada da ocene ove izbore i još mnogo više od spremnost građana da ne pristanu na prekrajanje izborne volje. On je svakoga dana na televiziji, ubeđuje koliko može, ostalo mu je još da TV stanice nazove po sebi i da bukvalno ne silazi sa ekrana.

Samo još to nismo videli. ¶

SLOBODAN GEORGIJEV

Razum i osećanja

U izbornoj noći prvo smo se nadali, pa se naljutili na opoziciju, pa su nas pozvali na ulicu, pa nismo hteli da im dođemo. Onda smo ipak došli, pa su nas molili da idemo kući, ali onda mi nismo hteli, ali smo ipak otišli. Oscilacije između teške depresije i velike euforije – to je najpreciznji opis osećanja glasača opozicije u prva dva dana nakon izbora

Koliko bi samo život bio lakši kad bi čovek zaista mogao da se ničemu ne nada. Međutim, niti je život lak, niti čovek može da ostavi nadu ispred biračkog mesta, zaokruži hladne glave i vrati se kući, na suvo i toplo.

Budimo iskreni: znali smo da će ovi izbori, pogotovo beogradski, biti pokradeni. Ali, isto tako, želeli smo iz sve snage da Srpska napredna stranka izgubi u Beogradu i ta je želja imala uporište u realnosti – Beograd je zaista uporište opozicije. Da nije, da je SNS u glavnom gradu Srbije zaista jak, ne bi bilo onog fantomskog sabirnog centra još fantomskijih birača u Areni. Ne bi dovozili autobusima ljude iz Republike Srpske, ne bi bilo "bugarskih vozova". I najbitnije: ne bi predstavnici liste Srbija protiv nasilja (SPN) noć pred izbore bili pozvani u policiju koja je, navodno, imala informacije da ovi ljudi spremaju nekakve tobožnje nerede za naredno veče.

SUNČAN DAN I TAMNA NOĆ

Kada je reč o raspoloženju opozicionih birača tokom izbornog dana, makar na društvenim mrežama, atmosfera je bila optimistična i gotovo pa svečana. Još od 5 ujutru počele su lepe želje i pozdravi kontrolorima koji su u to doba već uveliko bili na terenu. Ljudi su se spremali da najranije što mogu odu na birališta i izbegnu gužve, koje su zbog novih pravila (koliko paravana, toliko birača na biračkom mestu) bile neminovne ove godine. Na Tviteru su objavljivali da su glasali, kačili slike gužvi na biračkim mestima. A onda je otkucalo 20 časova.

Otvorena priznanja o nervozi i neizvesnosti preplavila su Tviter i Fejsbuk. Svest o onome što se događalo u Areni imali su svi, ali, ruku na srce, nije bilo predloga da se odmah ide tamo, da se protestuje, da se prekinu izbori.

Takvi su se zahtevi pojavili tek kasnije tokom večeri kada su počeli da se pojavljuju prvi izborni rezultati iz kojih je bilo jasno da je izborna krađa uspela. Lista SPN je nakon zatvaranja birališta bila vrlo tiha i iz njihovog štaba nije bilo mnogo uključenja. Tek kad su se oko 23 sata oglasili, društvene mreže preplavio je bes i rezignacija. Birači opozicije bili su besni na one za koje su glasali. Krivili su ih za sve što nije valjalo u prethodnih 40 i nešto dana kampanje. Nesumnjivo, takve reakcije bile su potpuno emotivno obojene i potpuno razumljive iako ne i opravdane. Jer, kontrolori i predstavnici RIK-a i GIK-ova širom Srbije jesu tokom celog dana podnosili prigovore, predstavnik RIK-a Jovan Rajić iz SPN stvorio se u Areni, pozvao policiju i na Tviter okačio izjavu koju je dao policajcima na terenu. Uzalud. Policija nije našla nepravilnosti, a tužilaštvo, sada već tradicionalno, nije videlo prostora da reaguje.

Dakle, oko 23 sata, iz štaba SPN obratili su se javnosti, izgledali su kao da u njima više nema volje za životom i to je razbesnelo njihove birače, makar na Tviteru.

POZIV U PONOĆ

Kasnije tokom noći, predstavnici SPN pozvali su građane na protest ispred Republičke izborne komisije i tad je krenuo novi talas rezignacije. Glasači su bili ljuti što taj poziv nije došao ranije, tokom izbornog dana, što izborni proces nije prekinut, čak je i autorka ovog teksta iskazala slične emocije i bila ljuta što se protest zakazuje tek za ponedeljak u 18 sati, smatrajući da bunt nema smisla ako za njega postoji termin.

Međutim, za neke druge, borbenije i optimističnije ljude, zgrada RIK-a jeste bila mesto ispred koga treba da se nađu. I tu je i za rezignirane počela nova tura "loženja". Videti onoliko ljudi, spremnih da stoje satima, punih energije, a ne osetiti ništa, praktično nije moguće. Tako smo iz faze očaja opet prešli u fazu borbenosti. Te su se faze, inače, kod mnogih smenjivale po nekoliko puta u satu i promena raspoloženja tom dinamikom još traje u trenutku pisanja ovog teksta (utorak, rano posle podne).

U ponedeljak uveče živnuli smo kad je Marinika Tepić najavila da sa Miroslavom Aleksićem ulazi u RIK i počinje štrajk glađu, a da sa njima u zgradi namerava da ostane još narodnih poslanika koji

PRESLIŠAVANJE: S. Milivojević i studenti ispred RIK-a; muk u Srbiji protiv nasilja tokom izborne noći
Fotografije: N1 printscreen; Nemanja Jovanović /Tanjug

su bili na listi Srbija protiv nasilja. Onda smo ponovo emotivno pali kad je postalo jasno da nema plana ni za kakve druge akcije, da bismo se podigli kad su ispred RIK-a stigli predstavnici grupe "Studenti protiv nasilja", a sa njima i drugi mladi aktivisti koji su se pošteno posvađali sa Srđanom Milivojevićem i Aleksandrom Jovanovićem Ćutom.

Njih dvojica izašli su iz zgrade da "smire situaciju", ali za mlade to prosto nije bila opcija. Zabrinuti što se masa osipa, mladi su pitali dvojicu političara zašto su pozivali ljude da dođu ako ih sada šalju kući. Milivojević je probao da se pozove na svoje iskustvo iz 1996. godine, ali onda je mladi aktivista Nikola Ristić viknuo nešto što je razorilo svakog kome je još stalo do ove zemlje: "Ja sam rođen '96, meni je ovako celog života!" Milivojević je pokušao da nabroji šta je sve radio od 1996. naovamo, kad je izgubio, a kad pobedio, šta je sve uradio, na šta mu je Ristić glasno uzvratio: "Uradili ste kurac, pa mi moramo ponovo!"

Pristojno? Ne, ali nije ovo ni vreme ni mesto za pristojnost već za istinu. A istina je da je mladi Ristić u pravu, i to toliko da istina koju je izgovorio ne može da ne izazove bol, doslovno fizički bol i sramotu kod svakog starijeg od njega ko nije dovršio posao do kraja i ostavio njegovoj generaciji iste borbe, iste laži, iste aveti na vlasti.

NISU ONI DECA

Nakon što je svet video mlade ljude koji zahtevaju od opozicije akciju i delovanje, te ne dozvoljavaju da ih Ćuta pošalje na spavanje, društvene mreže podelile su se na dve struje. Jedna je naricala kako Milivojević i Ćuta "znaju šta će policija da uradi deci ako upadnu u RIK" i ta je struja zaista bila nesnosna jer je teza koju zastupaju nepatvorena glupost.

Studenti i mladi nisu nikakva deca, punoletni su i ako imaju pravo da glasaju, imaju pravo i na druge izbore i odluke. Smešno je i tužno što neko misli da je njima ovo prvi susret sa Žandarmerijom, a tek je presmešno što iko misli da se boje pendreka, batina i hapšenja. Niko ko izlazi na ulicu i ko traži akciju nema strah od pendreka. Pa, njima bi te modrice bile ko medalje. U očima im se videlo da su došli spremni i na gore od prebijanja i hapšenja. Uostalom, duboko je nepošteno da ih isti oni koji su ih zadojili svojim pričama o gutanju suzavca i dobijanju pendrekom sada odgovaraju od rizika i hrabrosti.

Ostali su mladi ljudi na ulici do 5 ujutru. Da li su bacali jaja i limenke na zgradu RIK-a? Jesu. Da li su pojurili direktora Zavoda za statistiku Miladina Kovačevića? Jesu, nije mu ništa, izvukao se, samo je malo ugruvao "leđa". Ali su isto tako, pod pritiskom da moraju da budu fini i pristojni, počistili sve đubre koje je ostalo u Ulici kralja Milana, popakovali u kese i ostavili pored kanti. Transparente su uredno popakovali i ostavili da ih čekaju i naredne večeri.

Najveći im je uspeh, međutim, što su prekinuli začarani krug u kom je skoro svaki birač opozicije kao ping-pong loptica leteo od apatije do euforije poslednja 24 sata i što su svojim stavom i borbenošću mnoge digli iz mrtvila i očajanja.

SUMA SUMARUM, ALI OSEĆANJA, NE LISTIĆA

Ukratko, u izbornoj noći prvo smo se nadali, pa se naljutili na opoziciju, pa su nas pozvali na ulicu, pa nismo hteli da im dođemo. Onda smo ipak došli, pa su nas molili da idemo kući, ali onda mi nismo hteli, ali smo ipak otišli. Oscilacija između teške depresije i velike euforije jeste najpreciznija opis osećanja glasača opozicije u prva dva dana nakon izbora. Ali samo do momenta dok se mladi ljudi nisu pojavili ispred RIK-a i rešili da ih više niko ne voza. Za sada deluju toliko odlučno da neće biti veliko iznenađenje ako opoziciju lično uvedu u Skupštinu Beograda, a kandidata SPN za gradonačelnika podignu ko ajncer i postave ga na funkciju. Sad je samo bitno ne potceniti ih i ne obeshrabriti. Kad već moraju da završavaju naše nedovršene poslove i ispravljaju naše greške i stranputice. ¶

JOVANA GLIGORIJEVIĆ

Gospodari glasačkih

U tri predizborna dana troje opozicionih aktivista u Vrbasu, Novom Sadu i Beogradu fizički je napadnuto. Fizički napad zabeležen je i na dan izbora u Ruskom Krsturu, kao i razbijanje automobila posmatrača CRTE u Odžacima. Potom su tu: ucenjivanje zaposlenih u javnim ustanovama i preduzećima da glasaju za vladajuću listu, klasična kupovina glasova i zloupotreba socijalno ugroženih. O slučaju "Arena" sve se zna – nema nikakve sumnje da su birači organizovano dovoženi od kojekuda, pa i iz susednih zemalja, samo je pitanje koje su razmere u pitanju

Ono što se dešavalo na društvenim mrežama u noći nakon izbora i u potonjim danima – potpada delom pod poznati psihološki fenomen pomeranja agresije. Kada ne možete bes da ispoljite nad izvorom frustracije, vi ga usmerite na nekoga ko vam je blizak ili na nekoga ko vam se nađe pri ruci. Primerice, na vas se izgalami šef na radnom mestu, a vi dođete kući i suprugu izvređate zbog toga što supa nije dovoljno vruća ili dete zato što mljacka dok jede. Ili se izderete na kasirku koja naporno radi za crkavicu i pritom se svakodnevno susreće se ovim psihološkim fenomenom.

Izborni rezultati i cinično cerenje (upravo kreirano da iritira i ponizi) Aleksandra Vučića dok ih je saopštavao – kod opoziciono nastrojenih građana izazvali su, sasvim opravdano, ljutnju i to onu bespomoćnu. Bespomoćnu zbog nepravde "epskih razmera" kojoj je nemoguće doakati i zbog toga što će oni koji su bahato i temeljno razorili državu i društvo i dalje vladati našim životima i to zahvaljujući više nego očiglednim lažima i prevarama. Već je toliko puta dokumentovano da naprednjačka vlast koristi sve izborne obmane smišljene otkako je sveta i veka, uz veliku mogućnost da su toj istoriji beščašća doprineli izvesnim inovacijama, te da su izbori u Srbiji sasma neregularni i pre nego što se raspišu. Ali, cerećem Vučiću ne možete ništa, pa onda udarite, recimo, po onome za koga ste glasali. To je bar lako. Možda bi neko istraživanje pokazalo kako su simpatizeri "Srbije protiv nasilja" nakon proglašenja izbornih rezultata bili žešći u kritici ove liste na društvenim mrežama nego režimski tabloidi u predizbornom periodu.

Nekako je sve to ljudski, pogotovo stoga što su mnogi ostali bez (samo)bildovane nade da će posle ovih izbora biti ako ne sve, ono bar nešto drugačije. I da naredne godine naših života neće u potpunosti uređivati karikaturalni likovi sa kojima normalan čovek ne bi ušao ni u lift. Radije bi sačekao sledeći ili bi se peške popeo na 14. sprat.

PAR REČI O OPOZICIJI

Naravno, ne treba amnestirati opoziciju. Ima razloga da sada pretrpi poneki šamar i sa ove strane, sve to ulazi u mandat slobode govora i mišljenja. Nema sumnje da su njeni akteri tokom kampanje uložili ogromnu energiju da dođu do građana, te da su bili izloženi strašnim pritiscima, pa čak i fizičkim napadima. Njeno ujedinjenje svakako treba pozdraviti, na kraju – napokon imamo relevantnu opoziciju, što je do pre nekoliko godina bila samo pusta želja. Ima tu prostora i za druge pohvale. Ali činjene su i greške, o kojima su se mnogi ućutali kao bubice prepoznajući da postoje neuporedivo važnija i svrsihodnija posla.

Krenimo od onomadnog opozicionog zahteva da se istovremeno raspišu vanredni beogradski i republički izbori. To je bila nekakva izlazna strategija nakon utišanih građanskih protesta. Naprednjaci su, čini se, jedva dočekali ovaj zahtev pa da pokrenu jedinu "instituciju" u zemlji koja funkcioniše, a to je njihova izborno-kriminalna mašinerija i da još kažu – opozicija tražila. Kao da su, bože nam prosti, tražili od Vučića da gostuje kod Milomira Marića.

I eksperti i međunarodne organizacije godinama ukazuju da lokalne i nacionalne izbore treba razdvojiti upravo zbog toga što istovremeni odgovaraju režimskoj majorizaciji, a i jednostavno zbog toga što je to demokratski standard. Nacionalne priče progutaju lokalne. Ispalo je opet da se na svim nivoima glasalo za i protiv Vučića, a jasno je da to upravo njemu odgovara. Nabačen je još jedan volej naprednjacima. Nije slučajno, kažu neki, što su izbori raspisani samo u delu lokalnih samouprava, čime je omogućen još jedan transfer – transfer birača. Ako je tačno – a po svemu sudeći jeste – da su birači iz unutrašnjosti (i sa druge strane granice) dovezeni u Beograd i druga mesta u kojima se održavaju izbori da glasaju na lokalnim izborima, logično je očekivati da će se oni kretati i u drugim pravcima na proleće. O tome je, na kraju, svojevremeno javno svedočio i naprednjački koalicioni partner Milan Stamatović Zlatiborski.

Stiče se utisak da je ujedinjenje opozicije pre svega proizvod pritiska javnosti.

kutija i tuđih adresa

IMA LI IČEGA ŠTO NIJE BILO SPORNO NA IZBORIMA 2023: Glasanje i birački spiskovi
Foto: FoNet; Vladimir Šporčić/ Tanjug

Ujedinjenje je pokazalo političku zrelost, ali su neki akteri iskoristili ovaj proces da tokom međustranačkih pregovora nametnu svoju volju. Dogovori su bili teški, čak mučni, a nešto od toga dospelo je i u javnost. Proizvod svega je da su se na listama pojavile i osobe koje su nepoznate javnosti, a da su neki važni i popularni opozicioni aktivisti – skrajnuti. Neke stranke, koje su u pregovorima ponižene, imale su problem da motivišu svoje članstvo da se najaktivnije uključi u kampanju.

Deo javnosti je prepoznavao i da su neke partije bile mnogo više posvećene pozicioniranju u opozicionom korpusu nego rušenju vlasti. Propuštena je i prilika da se na listama pojave i nestranačke ličnosti, kao i da se na njima nađu predstavnici snažnih građanskih pokreta. Kao da nisu primetili da postoji život i izvan Beograda, pa neke velike sredine nisu imale niti jedno "prolazno" poslaničko mesto na listi "Srbija protiv nasilja".

Sama kampanja nije vrcala od novih ideja, a veći deo posla za opoziciju uradio je "ProGlas", koji je glavna vest kampanje. Treba se nadati da će ova grupacija ljudi ostati na okupu i nakon ovih izbora jer posla ima koliko hoćeš. Iako – realno govoreći – ova akcija i nije produkovala veliku izlaznost, što joj je bio cilj. Umesto da se koalicija "Srbija protiv nasilja" podiči svojom raznolikošću i jedinstvom različitosti, ona je u kampanji delovala kao ideološki homogena grupacija. Potpuno bespotrebno.

Reakcija na slučaj "Miketić" takođe je bila loša. Dovoljno je bilo to što je aktivista stranke "Zajedno", posle puštanja njegovih privatnih video-zapisa na televiziji sa nacionalnom pokrivenošću, rekao da će se povući iz kampanje kako ona ne bi bila obojena tabloidnim bojama. Sasvim pogrešne su bile izjave nekih čelnika "Srbije protiv nasilja" da on treba da snosi i druge konsekvence i da praktično nestane iz politike, umesto da se fokusiraju na to što su obelodanjivanjem ovih snimaka prekršeni, figurativno govoreći, svi zakoni ove zemlje. Ljudi ne vole kada saradnike tako olako odbacite. Nisu to dobre poruke.

Opozicija je garantovala kako će uspeti dobro da kontroliše izbore, ali to se očigledno nije desilo, uprkos tome što su brojni kontrolori, sportskim žargonom rečeno, ostavili srce na terenu, a neki od njih se samostalno sukobljavali sa glavonjama i nasilnicima.

Dolazimo, na kraju, i do izborne noći. Ponovila se stvar od prošle godine koju su svi kritikovali. Građani su se opet osetili izdanim i prevarenim dugo iščekujući javno obraćanje opozicije. Opet su naprednjaci preuzeli zabavu. Kasno obraćanje opozicione grupacije bilo je neadekvatno, čak pomalo i tužno. Ostavljen je utisak neozbiljnosti: kako je moguće da "Srbija protiv nasilja" nije mogla da izađe sa bar nekakvom projekcijom rezultata. Nisu naprednjaci smislili uzorke i stratume. Mogli su da, ako im je opet pukla fckng aplikacija, pročitaju bar neke interesantne rezultate sa pojedinih izbornih mesta i, recimo, uporede ih sa prethodnim.

Sve u svemu, kako god da se završe postizborni protesti i aktivnosti, pa čak i ako se opozicija izbori za ponavljanje beogradskih izbora, logično bi bilo da pojedini čelnici, oni koji su bili glavni šefovi, odu malo u pozadinu ili čak u političku penziju. Nema svako talenat za politiku. »

FENOMEN KOJI JE OBELEŽIO PREDIZBORNU KAMPANJU: ProGlas
Foto: FoNet

USLOVI GORI NEGO IKADA

Eto, podelismo i mi kritike kao da smo mrežni aktivisti iako je zaista realno pitati se da li bi bilo ko u ovakvim izbornim uslovima mogao ostvariti mnogo bolji rezultat nego što je to učinila "Srbija protiv nasilja". Opozicija je 2020. godine žrtvovala mnogo toga, ugrozivši svoj opstanak, kada je bojkotovala izbore sa ciljem skretanja pažnje na katastrofalne izborne uslove. Rezultati bojkota su nikakvi: međunarodna zajednica je pokazala samo umerenu zabrinutost, ali se situacija dodatno pogoršavala. Stoga su primedbe da na izbore u ovim uslovima ne treba izlaziti – što se čulo u pojedinim debatama – promašene.

Medijska scena je danas gora nego ikada, a izborne prevare i nasilje samo su se intenzivirali i postali vidljivi svakom građaninu. Toliko da su posmatrači OEBS-a ove godine dali izuzetno negativnu ocenu, i to promtno. Reagovalo je potom i Ministarstvo spoljnih poslova Nemačke, koje se pozvalo na izveštaj OEBS-a, a koji je prijavio slučajeve neovlašćenog korišćenja javnih sredstava, zastrašivanja birača i kupovine glasova. "To je neprihvatljivo za zemlju koja ima status kandidata za članstvo u EU", navedeno je u nemačkom saopštenju. Da li će se ove reakcije odraziti na budući odnos Zapada prema autokratskom režimu u Srbiji i njegovoj opoziciji ili će biti brzo zaboravljene – pitanje je čijeg se odgovora pomalo i plašimo.

Elem, dosadno je nabrajati šta sve naprednjaci čine kako bi, po svaku cenu, sačuvali vlast. Rečeno je to sto puta, pa ćemo biti kratki. Kao prvo, medijski mrak u kojem živi veliki deo građana. Neki regioni su prave medijske pustinje do kojih dopire samo propaganda. A u pitanju nije samo politička nego društveno-hipnotička propaganda koja sistematski razara "sive ćelije" i nameće izvrnut sistem vrednosti, iliti vrednosnu piramidu "zverinjaka". Imamo potom fiktivne izborne liste koje služe da se zbune birači i oduzmu glasovi stvarnoj opoziciji.

Potom su tu potpuno nesređeni birački spiskovi, na kojima su i mrtve i ko zna kakve već duše, ako o dušama uopšte može biti reči. Ako ćemo hipotetički, zamislite da samo svaki deseti, dobro provereni i fino plaćeni član SNS-a ima zadatak da glasa dva puta. To bi bilo dodatnih 70.000 glasova za SNS, a aktivisti bi to odradili očas posla, pa posle krenuli da dovoze starije osobe na glasačka mesta. O potonjem je javno govorio predsednik Aleksandar Vučić priznavši tako koruptivni akt, po tvrdnjama pravnika. Svedočenje učesnika u "zajedničkom poduhvatu", razumljivo, teško je uganjati, jer je SNS organizovana po ugledu na Koza nostru (u prevodu: naša stvar).

U tri predizborna dana troje opozicionih aktivista u Vrbasu, Novom Sadu i Beogradu fizički je napadnuto. Fizički napad zabeležen je i na dan izbora u Ruskom Krsturu, kao i razbijanje automobila posmatrača CRTE u Odžacima. Takoreći, naprednjački folklor. Potom su tu: ucenjivanje zaposlenih u javnim ustanovama i preduzećima da glasaju za vladajuću listu, klasična kupovina glasova, zloupotreba socijalno ugroženih, o čemu je bilo dosta reči. O slučaju "Arena" sve već znamo. Nema nikakve sumnje da su birači organizovano dovezeni od kojekuda, pa i iz susednih zemalja, samo je pitanje koje su razmere u pitanju. Opozicija procenjuje da je oko 40 hiljada glasača uvezeno, a da je "Arena" bila samo jedan od punktova gde su dovođeni u Beograd. Navodno, govori se o čak šest takvih mesta. Nadajmo se da za to imaju valjane dokaze.

Kako god bilo, bezbrojni su pokazatelji da se u biračkim spiskovima nalaze ljudi koji zasigurno ne žive na adresi na kojoj su prijavljeni. Ako se to nije desilo vama, desilo se sigurno nekome koga znate, da na izbornoj listi vide da na njegovoj adresi živi neko za koga nikad u životu nisu čuli. Opozicija je prikupljala dokaze o fantomskim stanarima, a građanima koji su to primetili ponudila je pravnu pomoć. Nadajmo se i da će se to nekako razrešiti, te da će ljudi saznati ko to, osim njih, živi u njihovom stanu, jede iz njihovog posuđa i spava u njihovom krevetu. I onda – glasa.

REPUBLIKA – GUBITNICI I DOBITNICI

Na parlamentarnim izborima proevropska opozicija uspela je da ostvari pomak od oko pet procentnih poena u odnosu na prošlogodišnje glasanje. "Ujedinjeni za pobedu Srbije" i "Moramo" zajedno su na prethodnim izborima imali nešto manje od 19 procenata, a sada su blizu 24. podeoka. Ukupno su ove dve koalicije (od kojih je sastavljena "Srbija protiv nasilja") imale 41 poslanika, a sada će imati 65. Realno, nije malo na ovu skupoću, pogotovo ako imamo u vidu to da su na izborima 2016. godine stranke ove orijentacije imale tek nešto malo više od 11%, i to sve sa Borisom Tadićem, Čedom i Čankom.

Ova trojica su na nedeljnim izborima doživela pravi fijasko, ali se ne treba iznenaditi ako ipak nastave da se bave politikom. Zanat je to najstariji, koji se teško napušta. Tadić se udružio sa Sašom Radulovićem, evroskeptikom i suverenistom, i osvojio 1,2% glasova. Bar neće morati da vraćaju pare u budžet, za razliku od Jovanovića, koji će se zasigurno za novac već nekako snaći. Čankova Liga socijaldemokrata Vojvodine (koja je po ugledu na SNS izvršila fiktivnu promenu na čelu stranke) nije ni učestvovala na republičkim izborima, a na pokrajinskim nije prešla cenzus. Neki funkcioneri ove stranke podržali su parlamentarnu listu "Srbija na »

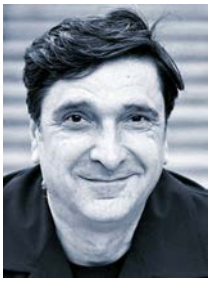

DRAGAN ILIĆ

Izborna noć *deja vu*

U virtuelnom studiju TV Pink voditeljka je čitala rezultate gazeći kroz livadicu u kojoj su poput pečuraka rasle glave političara uz njene nožice, kao u fantaziji Velikog Lebovskog. Najviše se popeo Vučić, dok su negde pri tlu ostali tužni Čeda Jovanović i ostali politički liliputanci ispod cenzusa

Na izborima je ubedljivo pobedio Aleksandar Vučić. Sada će njegova stranka, bez potrebe za koalicionim partnerima, moći da vlada naredne četiri godine. Lista sa njegovim imenom pod nazivom "Srbija ne sme da stane" osvojila je apsolutnu većinu. Na izborima za Beograd pobeda je daleko od ubedljive, a ishod će najverovatnije biti novi izbori. Nova politička snaga će, po svoj prilici, biti doktor Nestorović sa svojih 5 odsto osvojenih glasova.

Izbornoj noći prethodila je živa predizborna aktivnost na internetu. Kada su zaćutali "tradicionalni mediji", borba je počela na društvenim mrežama. Automatske poruke sam dobio od Saše Radulovića, a birače su zvali i Vučić i koalicija "Srbija protiv nasilja".

Odluka dveju velikih opozicionih televizija N1 i Nove S da ne emituju predizborne spotove definitivno je bila pogrešna, a bizarnosti su doprineli i autorski kvazi-spotovi za Narodnu stranku ili Dveri koji su emitovani na društvenim mrežama. Taj stepen amaterizma ostaće primer za lošu kampanju, za razliku od disciplinovane upotrebe Tik Tok mreže od strane vladajuće stranke. Boško Obradović, koji oslobađa seljaka na frezi od mafijaša ili Vuk Jeremić u zaštiti komšijske ikone dostojni su Bolivuda političke propagande. Jedinu ozbiljnu kampanju za glavnu opozicionu stranku/ koaliciju vodila je formalno grupa intelektualaca u kampanji "ProGlas". Nažalost, ta imena nismo mogli da zaokružimo na glasačkom listiću.

U noći izbora imali smo manje-više poznatu televizijsku dramaturgiju. Nekoliko elemenata ipak se razlikovalo. Naime, već pri akreditovanju novinara, redakcije su dobile mogućnost da osim prijavljivanja izveštača, izaberu i vrstu menija, a nudio se mrsni, posni i veganski komplet. Vegane su predvideli Dveri i Zavetnici u svom izbornom štabu u Hotelu Moskva, a na mrežama smo videli da je veganski komplet bio prisutan i u štabu SNS. Dakle, u izbornoj noći pravo glasa dobili su i vegani, što će se ispostaviti kao veoma važno, naročito kada predstavnici opozicije krenu u štrajk glađu nezadovoljni izborima u Beogradu. Postaće suštinski važno da li se posti na vodi ili ulju, no o tom-po tom.

Tokom izbornog dana doživeo sam *deja vu*, jer Predsednik i ja glasamo na istom biračkom mestu. Na poslednjih nekoliko izbora on glasa oko 9 ujutru, a posle nastane gužva jer tu glasa gotovo 2,5 hiljada birača. Prema zvanično objavljenim rezultatima, u našem komšiluku on ubedljivo gubi. Možda nam baš zato ne otvaraju još jedno biračko mesto, pa sam na glasanje čekao sat i po.

Među bizarnim glasinama, izdvojio bih savet da ponesete svoju olovku jer su na biračkim mestima "piši-briši" olovke kojima će vlast pokušati da izvrši prekrajanje izborne volje građana, kako se to popularno kaže. Do danas je vodio, podsećam, birač sa Karaburme koji je tvrdio da se držanjem prsta u kaci sa kiselim kupusom može neutralisati nevidljiva tinta.

Kada se glasanje završilo, na televizijama je počela "izborna noć". U programu gosti, po mogućnosti različite političke orijentacije i kolega/inica u virtuelnom studiju gledaocima slikovito prikazuje grafiku sa rezultatima. U proređimskim televizijama nisu se zamarali objektivnošću gostiju, baš kao ni televizije N1 i Nova S. Jedine televizije sa gostima sa "obe strane političke tarabe" bile su RTS, Insajder i Euronews.

Insajder je u predizborni program uveo i zabavni element "greenroom-a" nalik na Eurosong, gde su gosti u neformalnijoj atmosferi koktela komentarisali izborni proces i prve rezultate. Oko 22 sata stigli su i prvi rezultati sa reprezentativnih uzoraka na nivou Republike, dok su rezultati za Beograd upadljivo kasnili. Već se govorilo o neregularnostima vezanim za izbore u Beogradu, a postalo je jasno da će biti veoma tesno. Posebno bih pomenuo grafiku u virtuelnom studiju TV Pink. Naime, voditeljka je čitala rezultate gazeći kroz livadicu u kojoj su poput pečuraka rasle glave političara. Kako su procenti rasli, glave su sve više rasle uz njene nožice uvis, kao u fantaziji Velikog Lebovskog. Najviše se popeo Vučić, dok su negde pri tlu ostali tužni Čeda Jovanović i ostali politički liliputanci ispod cenzusa.

Ukoliko sažmemo sve gubitnike i dobitnike, možemo reći da je u zbiru u Srbiji pobedila proevropska opcija, jer su tu SNS, "Srbija protiv nasilja", SPS, a sa druge strane su ostali Koalicija NADA i pokret "Mi glas naroda" doktora Nestorovića. Isti raspored je i u Beogradu, gde za sada niko nema apsolutnu većinu, pa će se izbori možda ponoviti. Nestorović je konkurenciji na desnom delu političkog spektra, ali i ostatku opozicije održao lekciju o marketingu, jer je do pobede stigao minimalnim ulaganjima, uz mudru upotrebu društvenih mreža i televizije Hepi. Antievropski orijentisani birači kaznili su Dveri i Zavetnike, SPS je platio skupu cenu koalicije sa SNS, a Boris Tadić, Radulović, Čeda Jovanović i Šešelj su još jednom dobili crveni karton od birača. Može se reći da je politička garnitura iz devedesetih, uključujući Ivicu Dačića, koji je prepolovio svoj rezultat sa prethodnih izbora, doživela debakl. Sada smo ušli u *deja vu* iz 1996. kada su pokradeni lokalni izbori. Umesto piši-briši olovaka, opozicija se suočila sa svim elementima krađe i neregularnostima sa kojima je računala od početka kada je pristala na izbore pod nefer uslovima.

Da li nam sada predstoje protesti, šetnje ili novi izbori, zavisi od reakcije stranih posmatrača i doslednosti doktora Nestorovića da ne ulazi u koalicije ni sa vlašću ni sa opozicijom. Nesumnjivo je došlo do ukrupnjavanja na političkoj sceni Srbije, do referenduma za i protiv evropskih integracija, i za i protiv Vučića, dok će o sudbini Beograda, po svoj prilici, odlučiti doktor iz Obrenovca. ¶

OGORČENJE GRAĐANA: Protest protiv izborne krađe
Foto: Marija Janković

zapadu", koja je osvojila 0,14% glasova. I Jeremićeva Narodna stranka ("Ozbiljni ljudi") ostala je ispod 1%. Nju su prethodno napustili, u dva turnusa, neki od najviđenijih članova.

Očekivalo se pre izbora da će se desna opozicija ujediniti, ali su pregovori propali pre nego što su i započeli. Da je, po ugledu na levi spektar, došlo do zajedničkog nastupa, verovatno bi rezultati izbora bili drugačiji. Ovako je jedino Koalicija NADA uspela da preskoči cenzus, a Dveri i Zavetnici su – veliki gubitnici. Na prethodnim izborima osvojili su, u dve kolone, bezmalo osam procentnih poena, a sada su u koaliciji negde na 2,8%. Deo njihovih glasova osvojio je marsovac i teoretičar svih zavera ovoga sveta – dr Branimir Nestorović. Nema sumnje da je ovoj parapsihološkoj listi vetar u jedra ulila režimska propaganda. Uspeh Nestorovićeve liste izgleda kao dobra šala, ali nije. Kao što to nije bio ni Beli Preletačević svojevremeno.

Veliki gubitnik je i SPS. Suze su se iskrile u očima vođa ove stranke na postizbornom obraćanju, a lider Ivica Dačić najavio je i moguću ostavku. Broj dobijenih glasova je takoreći prepolovljen, a analitičari smatraju da su oni otišli mlađem ali jačem bratu – SNS-u. SPS je bio na meti režimske propagande, onako usput. Ipak, realno je da će SPS i dalje biti u vlasti i na republičkom nivou, ako ni zbog čega drugog a ono zbog kombinacija na lokalu. A i zbog dobrih veza sa Rusijom. Ipak, apetiti će im morati biti značajno manji. Naprednjaci će imati apsolutnu većinu u republičkom parlamentu, ali im to nije prvi put. To svakako ne znači da će nova vlada trajati cele četiri godine, kako je to najavio Vučić.

POKRAJINA – MIROVIĆ GUBITNIK

Na pokrajinskim izborima karte su slično pale: SNS je nešto malo bolje prošao, a "Srbija protiv nasilja" nešto lošije nego na republičkim. U pitanju su, međutim, tek male modifikacije. Logično, stranke nacionalnih manjina su osvojile više procenata nego na republičkom nivou, a među njima Savez vojvođanskih Mađara, verni naprednjački partner. Liga socijaldemokrata Vojvodine je platila danak dugogodišnjoj saradnji sa SNS-om i prvi put posle 27 godina neće biti deo pokrajinskog parlamenta. Očigledno je došlo vreme da neka nova vojvođanska stranka pokuša oko sebe okupiti birače koji su zainteresovani za viši stepen pokrajinske autonomije i decentralizaciju Srbije. U protivnom, LSV će ovu temu sa sobom poneti u političku humku.

Vojvođanski izbori su medijski slabo praćeni zbog toga što je vojvođanska autonomija svedena na političku kulisu, sa očiglednom namerom da se građani jednog trenutka priupitaju čemu ona uopšte služi. Očekuje se da u sledećem sazivu vlast formira ista koalicija kao i do sada (SNS-SVM-SPS), ali to ne znači da neće biti promena. U unutarstranačkoj bici koju je vodio sa Vučevićem i Andrejem Vučićem, Igor Mirović je ispao "donji". On, kažu poznavaoci prilika, neće biti više premijer već će to mesto prepustiti Damiru Zobenici, koji je zet "familije". Zaposlenici u pokrajinskim institucijama kažu da će se, kako stvari stoje, sa nostalgijom sećati "Mirovićevog vakta".

I u pokrajinski parlament, kao i u republički, ući će "manjinska" Ruska stranka, koju predvode, valjda bivši, naprednjački funkcioneri. Nacionalne manjine su uglavnom glasale za svoje liste, što i nije čudo. Njima se zapravo niko drugi i nije obraćao, pa ni opozicione građanske stranke.

LOKALNI IZBORI – U OČEKIVANJU PONOVLJENIH IZBORA

Opozicija u "Srbiji protiv nasilja" zahteva da se izbori ponove zbog bezbrojnih nepravilnosti. Vučić kaže da će izbori svakako biti ponovljeni ako doktor Nestorović ostane pri svojoj tvrdnji da neće sarađivati niti sa opozicijom niti sa vlašću. Elem, pasulj je tako pao da ova parapsihološka lista možda zaista odredi ko će u Beogradu formirati vlast ukoliko se glasanje ne reprizira. Zli dusi pak kažu da će, čak i ukoliko doktor ostane pri svojoj izjavi, njegovi odbornici iznenada znatno uvećati deviznu štednju na svom računu i pridružiti se naprednjacima sa pesmom na usnama.

No, kada analiziramo lokalne izbore u celini i kada sagledavamo kako se u pojedinim sredinama glasalo na republičkim i pokrajinskim izborima, prvo što pada u oči jeste ogromna disproporcija između urbanih sredina, gradskih jezgara sa jedne, i suburbije i ruralnih zaleđa sa druge strane. U centrima gradova opozicija uglavnom odnosi pobedu, na nekim izbornim mestima osvaja čak više od polovine glasova. Posledica je to više faktora: bolje medijske ponude u gradskim sredinama, višeg stupnja političke i medijske pismenosti, činjenice da naprednjaci uglavnom i ciljaju one van gradskih sredina... Osim toga, u manjim mestima otpor političkom nasilju je slabiji, a kontrola izbora na nižem nivou. U Kragujevcu će naprednjaci i socijalisti ostati na vlasti, ali su pobedili takoreći za zeru. Slično je i u Novom Pazaru gde su Rasim, naprednjaci i socijalisti osvojili tek koji glas više od opozicionih bošnjačkih partija. U nekim drugim gradovima i opštinama "Srbija protiv nasilja" je ostvarila odista zavidan rezultat, pogotovo ako uzmemo u obzir činjenicu da ranije skoro da nije ni postojala.

Sve u svemu, imaćemo napokon jaku opoziciju i na lokalu. Eto još jedne utehe. Biće svakako interesantno videti šta će se dešavati na redovnim lokalnim izborima na proleće sledeće godine. Valja se već pripremati za njih. ¶

NEDIM SEJDINOVIĆ

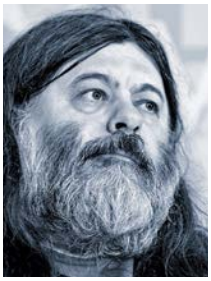

Strah jede dušu... osmeh je hrani

Koliko god bilo nihilističko i blesavo, glasanje za pulmologa s posebnim potprirodnim moćima manje je sumanuto, a verovatno i manje opasno nego glasanje za Dverozavetnike, Jeremije, Šešeljaše i slične

TEOFIL PANČIĆ

Nekoliko tekstova pre ovog bavi se izborima; nekoliko tekstova posle ovog bavi se izborima. Kad malo bolje pogledaš, takoreći svi tekstovi u ovom broju "Vremena", osim možda onog o novom-starom albumu Nila Janga, bave se izborima – a čime bi se drugim bavili? Što je negde manje mogućnosti slobodnog izbora, to se o onome čega nema više govori i piše. Paradoks? Ne, teška patologija, žestoka terminala. S medikamentima se zakasnilo, možda još samo hirurgija ima šanse.

I dok vi pomišljate i domišljate da je pisac hteo bog-zna-šta da kaže ovom medicinskom metaforikom, hajde da – kad smo već tu – ostanemo još malo u području medicine. Tačnije, kod jednog lekara, pulmologa dr Nestorović Branislava.

Mnogi, vidim, misle da je uspeh njegove liste glavno iznenađenje ovih izbora. Imam svedoke da sam taj uspeh, ako je to uspeh, najavio još ranije, jedino čime sam umereno iznenađen je to što mahnitajući televizijski doca nije osvojio još više glasova, možda i duplo više. Ne brinite, biće sledeći put...

Osim što su iznenađeni, mnogi su i šokirani, da ne kažem *uvregjeni*. Kao, to je civilizacijski slom, ovo-ono... Kao prvo, podsećam vas da je Donald Tramp, kojem niko priseban ne bi poverovao ni da je Zemlja okrugla (1. zato što on to ne zna, 2. zato što bi, sve i da zna, slagao, iz interesa ili čistog zadovoljstva) bio predsednik SAD i da će to možda biti opet. O čemu mi nakon toga da govorimo, šta nam je referentna tačka za poređenje? Kao drugo, nije li Srbija pre koju godinu na predsedničkim izborima poklonila nadrealnih 9, 43 odsto glasova izvesnom Belom Preletačeviću, tj. tipu koji: 1. ne postoji, 2. i u onom vidu u kojem postoji nije niko i ništa i ne zna se zašto bi bio izabran makar za predsednika kućnog saveta? Kao treće, koliko god bilo nihilističko i blesavo, glasanje za pulmologa s posebnim potprirodnim moćima manje je sumanuto, a verovatno i manje opasno nego glasanje za Dverozavetnike, Jeremije, Šešeljaše i još neke koji ostadoše ispod cenzusa. Možda i zato što im je Nestorko pokupio glasove?

U redu, ali nije li Nestorović ipak politički pajac? I nije li prilično verovatno da je teledirigovani pajac, a da se daljinski koji radi na njegovoj frekvenciji nalazi negde u indikativnoj blizini Vučića? Naravno, Nestorović jeste pajac, ne samo politički – čovek ima neverovatno širok spektar dejstva, naročito glede umrtvljivanja moždane aktivnosti. Ne verujem da ga je moguće slušati duže od pola sata a da posle možete da se prisetite koji ono beše glavni grad Francuske, na koju nogu se obuva leva cipela i kako vam se zove šurnjaja. Da li radi na daljinski videće se uskoro, ali mensčini da to i nije najbitnije: on je svakako zvezda u usponu.

Negde do ove tačke ćemo se verovatno uglavnom lako složiti. Ali, sada je vreme da zaronimo malo dublje u kolektivno nesvesno i da budemo spremni na pošteno pretresanje onoga što tamo ugledamo. Zašto je, dakle, jedan Nestorović relevantan mislilac i opšti pozitivac za tako mnogo ljudi, čak i onih formalno obrazovanih, kad ga je naša slavna meritokratija tokom svoje dvogodišnje diktature do te mere ozloglasila da bi trebalo da bude čudno što uopšte sme da izađe na ulicu nemaskiran?

Hm, kad smo već kod te stilske figure, možda baš zato što je Nestorović uvek izlazio na ulicu nemaskiran, čak i kad su svi drugi navukli čadore?

Hajde da se podsetimo. Upoznali smo Nestorovića kada je zajedno s Vučićem lupetao gluposti o kovidu kao "najsmešnijem virusu" i tome slično. Nema ničega naročito smešnog u virusu koji je u stanju da vas osakati ili ubije. Dakle, kada je "korona" zahvatila i naše krajeve, teško da je iko na Nestorovića gledao drugačije nego kao na još jednog režimskog pajaca na navijanje.

Ako se to u međuvremenu promenilo, do toga nije došlo zbog promene kod Nestorovića nego zbog promene konteksta. Zapravo, celog društva, pa i celog sveta. Bilo je neophodno suočiti se s ozbiljnim zdravstvenim izazovom i preduzeti neke mere, ali stvari kao da su izmakle kontroli: zavladala je globalna korona-panika i što je najgore, nisu je širile neznalice nego stručnjaci i drugi intelektualci, a ta panika je omogućila da svet gotovo preko noći utone u korona-totalitarizam gotovo bez ikakvog otpora. Prisilno ostajanje u kućnom pritvoru, za mnoge 24-časovno, zabrana napuštanja mesta prebivališta, potpuna izolacija, brisanje lica s mape ljudskog tela, smrt tzv. kulturnog života, u dobroj meri čak i privrednog, atmosfera zazora i denunciranja... "Strah jede dušu", što bi rekao Fasbinder, a veliki Đorđo (Giorgio) Agamben će, pišući upravo o korona-tiraniji: "Goli život, i strah od njegovog gubljenja, nije nešto što ujedinjuje ljude". Zato što su "druga ljudska bića sada viđena samo kao potencijalni prenosioci zaraze koje treba izbeći po svaku cenu". Agambenovi uvidi ostaće najbriljatnija hronika jednog mračnog doba.

Dobro, to je Agamben, ali šta tu radi Nestorović? E pa, kakvi smo mi Italijani, takav nam je i Agamben... Ne, radilo se samo o jednom: iako ostajući pajac koji je koronatotalitarizmu kontrirao odlaskom u drugu krajnost do ili blizu negiranja postojanja koronavirusa i zaraze, nasmejani dottore je za mnoge nasmrt preplašene ljude, koji su tražili način da prestanu da se plaše, bio zračak svetlosti. I to su mu zapamtili. Zašto on, a ne neko ozbiljniji i verodostojniji? Zato što su se ozbiljniji i verodostojniji sakrili u mišju rupu. A kad god se to desi, pajaci preuzmu program, šta je tu čudno? ¶

Kasno paljenje i operativni amaterizam

“Dobra kampanja i dobar rezultat vam daju asa u rukavu – argument i samopouzdanje da onda sve krađe i nepravilnosti puno autentičnije imenujete i raskrinkate. Ako tjednima uoči izbora govorite da Beograd pada, a onda padne vaš rezultat, iako sam po sebi korektan, u odnosu na ono što ste si zadali – servirate se u smislu da se sve što radite tumači kao potez nekoga tko je ipak posrnuo na izborima”

Foto: privatna arhiva sagovornika

Razlika između dobre i loše kampanje nije razlika između 23 posto i 46 posto, ali jest između 23 i, recimo, 32 posto, Do potonjeg se neće doći vikanjem “ne može više da se izdrži”, okrivljavanjem tabloida za sve i prijetnjom odlaska iz Srbije

Iako nije stavljena tačka na izbore, vreme je ipak za podvlačenje crte. Sa hrvatskim politikologom i političkim savetnikom Aleksandrom Musićem razgovaramo o tome kakva je bila kampanja vlasti a kakva opozicije, ko je i zašto svoje prilike iskoristio, šta je moralo biti bolje, a kakve pouke bi opozicija, i desna i leva, trebalo da iz ovih izbora izvuče.

VREME: Jesu li vas iznenadili rezultati izbora u Srbiji?

ALEKSANDAR MUSIĆ: Pa i nisu. U proteklih sam nekoliko tjedana u puno istupa rekao da su kampanje i lijevo-liberalne i desnih opozicija loše – protraćene teme, nepostojeća kreativa, slaba digitalija i bauljanje u dnevnoj taktici. Kasno paljenje i operativni amaterizam. Istovremeno, kao što sam također rekao – Vučić nije u formi života, no svoj osjetno smanjeni manevarski prostor koristio je do samih granica. Struktura, resursi i iskustvo. Na kraju dana – nebitno je vidim li sa strane ja stvari prezicno – sami birači su rekli da je tome tako.

Detalji koji me jesu iznenadili jest pad Zavetnika i Dveri ispod cenzusa – očekivao sam rezultat bliži 3 nego napuhanih 7, 8 posto kojima se licitiralo, no ne i pad ispod – te Nestorovićev postotak, gde sam očekivao prelazak cenzusa te rezultat bliži 3 posto, a ne 5 posto.

Možete li koju reč više o kampanji da kažete?

Vučić je znao što radi od trenutka kad je raspisao izbore do samog izbornog dana. Ovi izbori su još jednom pokazali da ima besprijekornu analitiku; zna kome se obraća, kako se obraća i kada se obraća; može držati tempo i krupnu sliku od početka do kraja kampanje, čak i kada se čini da mu priča ide nizbrdo. Što se tiče lijevo-liberalne i većine desnih oporbi, ovi izbori su još jednom pokazali da imaju lošu analitiku, da ne rade strukturirano i inteligentno između izbornih ciklusa nego ih svaki izbori zateknu na krivoj nozi – nominalno viču da žele izbore, a na njih nisu spremni, pa ide red čuđenja i red kuknjave – a neki ljevije od SNS-a previše računaju na odijum prema Vučiću, previše im se toga “podrazumijeva”, a premalo je tu ozbiljno pripremljenih ljudi, poruka i nadasve – emocije. Čini se kako svi čekaju neku zlatnu ribicu ili neki domino efekt, koji neće doći sam od sebe. Bilo bi im bolje vrijeme televizijske emisije i kružoke zamijeniti medijskim treninzima, specijaliziranim radionicama i posebice – radom na terenu.

Kako smatrate da je kampanja

Što se tiče opozicionih stranaka desnice, one su – s iznimkom Miloša Jovanovića, koji je imao antirežimski stav, što su birači nagradili – a pomoću sumnjivog Nestorovića, kažnjene za kalkuliranje prema režimu, borbu za mrvice s njegovog stola

trebalo da izgleda da bi bila uspešnija?

Lijevo-liberalna oporba mora shvatiti da je to što ona misli da ljudi misle ili da ljudi "znaju" u Srbiji manjinska priča koju treba širiti. Razlika između dobre i loše kampanje nije razlika između 23 posto i 46 posto, ali jest između 23 i, recimo, 32 posto. Do potonjeg se neće doći vikanjem "ne može više da se izdrži", okrivljavanjem tabloida za sve i prijetnjom odlaska iz Srbije. U tom smislu, većina materijala im je na početku kampanje trebalo biti odavno spremna, a onda je kroz kampanju trebalo podizati temperaturu. Što se tiče desnih oporbi, one su – s iznimkom Miloša Jovanovića, koji je imao antirežimski stav, što su birači nagradili – a pomoću sumnjivog Nestorovića, kažnjene za kalkuliranje prema režimu, borbu za mrvice s njegovog stola. Ako je nekome francusko-njemački plan izdaja, zašto mu je onda u očima strah od imenovanja onoga koji ga provodi – izdajnikom? Autentični desni antirežimski birački bazeni su to kaznili. I tu je kreativa bila problem – Kosovo vam je svetinja, a snimate spotove koji su polusprdačina, pričate o nekakvom Sciences Po – kako će vas itko shvatiti ozbiljno u fotofinišu kampanje?

Šta mislite da je najviše uticalo na izborni rezultat?

To što je Vučić uspio kod kritičnog medijanskog birača spustiti svoju bazičnu poruku – onu o inkrementalnom napretku, istovremeno usadivši strah od bilo koga ili bilo čega drugog, dok oporbe, ne ovladavši emocijom, nisu uspjele postići mobilizaciju te to amortizirati i nadmašiti.

Smatrate da u uslovima ovakvih izbornih neregularnosti ili jasnije – izborne krađe, uopšte kampanje mogu da imaju odlučujuću ulogu?

Dobra kampanja i dobar rezultat vam daju asa u rukavu – argument i samopouzdanje da onda sve krađe i nepravilnosti puno autentičnije imenujete i raskrinkate. Ako tjednima uoči izbora govorite da Beograd pada, a onda padne vaš rezultat, iako sam po sebi korektan u odnosu na ono što ste si zadali – servirate se u smislu da se sve što radite tumači kao potez nekoga tko je ipak posrnuo na izborima.

Kakvu pouku opozicija mora da izvuče iz ovih izbora?

Raditi sve vrijeme, raditi inteligentno, ulagati u ljude i alate, pripremati kampanje i 12-24 mjeseca prije izbora, ništa ne "podrazumijevati", boriti se za svaku ulicu, svaki kvart, svako selo, svaki grad – svako ljudsko srce i svaki ljudski um. Borba za srca i umove traje oduvijek, a ako se ne borite vi – vaš se politički konkurent i te kako bori i i te kako vas pobjeđuje. ¶

JELENA JORGAČEVIĆ

Direct Media United Solutions

Prva kompanija u Srbiji sa sertifikatom za društveno-odgovornog poslodavca

Direct Media United Solutions je prva kompanija u Srbiji koja je dobila sertifikat "Društveno-odgovoran poslodavac", koji dodeljuje Balance Company CEE doo iz Beograda i Ekvilib institut iz Slovenije. Time je potvrdila svoju posvećenost socijalno-odgovornom poslovanju i korporativnoj kulturi koju neguje već dugo godina i to kroz brigu o društvu u kojem posluje i svojim zaposlenima.

Sertifikaciona kuća ocenjivala je posvećenost menadžmenta Direct Medije društvenoj odgovornosti, izveštavanje o društvenoj odgovornosti, identifikaciju zainteresovanih strana i saradnju sa njima, politiku isključivanja elektronskih uređaja, korišćenja štedljive rasvete, obezbeđivanje zdravog radnog okruženja kroz efikasnu međusobnu saradnju zaposlenih ili njihovih predstavnika, obezbeđivanje obuka i edukacija, komunikaciju sa zaposlenima, kao i eksternu komunikaciju.

Foto: promo

"Mi smo kompanija u kojoj se od samog osnivanja neguje porodično-prijateljsko okruženje, čak i mnogo pre svih sertifikata koje smo dobili. Smatramo da su zaposleni ključni akteri svake organizacije, zbog čega je logično da osnove društvene odgovornosti kreću upravo od te oblasti. Postupak dobijanja sertfikata "Društveno-odgovoran poslodavac" pomogao nam je da lakše razumemo i upravljamo različitim generacijama zaposlenih, da uspostavimo zdravo radno okruženje sa dobrim, podsticajnim međuljudskim odnosima i organizacionom kulturom. Dao nam je priliku za verodostojnije pokazivanje društveno-odgovornog ponašanja i komunikaciju sa ključnim zainteresovanim stranama, koje takođe donose odluke na osnovu etičkih kriterijuma, a daje nam i veliki zaokret ka održivijem poslovanju i doprinosi ekološkoj i socijalnoj dimenziji razvoja", ističe Martina Sosič, CFO Direct Media United Solutions.

Direct Media kroz čak 17 usvojenih mera izlazi u susret zaposlenima i pomaže im da balans poslovnog i privatnog života bude što bolji. Između ostalog, to su: fleksibilno radno vreme, mogućnost rada od kuće, slobodan dan za rođendan, posete pozorištu, zoološkom vrtu, terapeutske masaže i mnoge druge pogodnosti.

Uvoz i izvoz birača

"Napadi i uvrede na ljude koji su dolazili na glasanje su kontraproduktivni, te bi tu energiju trebalo usmjeriti na krivce za takvu situaciju", kaže za "Vreme" direktor Banjalučkog centra za ljudska prava Dejan Lučka. Međutim, shvatljiv je i bijes određenih ljudi – problem je što se prelazi linija civilizovanosti. Sa druge strane, napadi na protivnike vlasti su konstanta koja se dešava, a uvrede prema ljudima iz Republike Srpske samo daju materijal ljudima oko vlasti za dodatne napade"

Iz Banjaluke za "Vreme"

Dojučerašnja braća Srbi postala su preko noći Bosančerosi, a nekadašnji veliki politički prijatelj entitetskog predsjednika Republike Srpske Milorada Dodika i bivši predsjednik Srbije Boris Tadić pozvao je opozicione partije u Srbiji da podnesu krivičnu prijavu protiv organizatora "nezakonitog glasanja građana iz susednih država". To je isti onaj Tadić koji je 2010. godine, uoči izbora u Bosni i Hercegovini, na predizbornom skupu Saveza nezavisnih socijaldemokrata u Doboju, govoreći "iz srca", podržao "svoje prijatelje koji najbolje vode Republiku Srpsku – Milorada Dodika, Nebojšu Radmanovića, Nikolu Špirića, Igora Radojičića, Dušanku Majkić..." Sada, deceniju kasnije, poziva na zajedničko podnošenje krivične prijave protiv službenika Ministarstva unutrašnjih poslova koji su "nezakonito prihvatili promjene prijave prebivališta građana susjednih država kako bi se uticalo na konačni rezultat izbora".

Sudjelovanje visokih zvaničnika, vjerskih lidera u kampanjama na izborima u susjednim državama, kao i pomaganje svim sredstvima, što legalnim tako i nezakonitim, postalo je sastavni dio izbornog folklora s obje strane Drine i prihvatljivo dok koristi sopstvenoj poziciji i političkoj opciji. U protivnom, postane predmetom krivičnih prijava.

Za to vrijeme, dio građana poput gusaka u magli tumara do svog biračkog mjesta, nesvjestan zašto je odjednom ono što je bilo pravilo postalo nepoželjno, neprihvatljivo i čak uvredljivo.

SRBI I BOSANCI

Previše je sličnosti u izbornim matricama da bi se govorilo o slučajnim omaškama. Na proteklim izborima u Bosni i Hercegovini u oktobru prošle godine, pripadnici Ministarstva unutrašnjih poslova privodili su po Republici Srpskoj bliske saradnike Aleksandra Vučića jer su se miješali u izborni proces i pokušavali prekrojiti volju birača u ovom bosanskohercegovačkom entitetu. Iako ga Vučić nije podržao na tim izborima, Milorad Dodik je javno obznanio svoju podršku predsjedniku Srbije. Čak je i javno prekršio pravila glasanja – nije ušao u kabinu i pokazao je zaokruženi listić pred kamermanima i novinarima kako bi bio čovjek od riječ – za razliku od onog kojeg je zaokružio. Niko nije reagovao na ovu nezakonitost i demonstraciju moći. Ministar sigurnosti BiH nije samo došao u Srbiju da glasa, što je, prema riječima Miroslava Aleksića, neviđena stvar, već je Nenad Nešić izbornu noć proveo u izbornom štabu Srpske napredne stranke.

Prethodno su i u BiH glasali takozvani fantomski glasači: prijavljenih je bilo i po nekoliko stotina na jednoj fiktivnoj adresi u Srbiji i organizovano su dovoženi u neke opštine poput Srebrenice. Ovog puta slika je ista, samo je pravac drugi – autobusi su krenuli put Beograda. Za jedne je to bio znak "života i umiranja" za Srbiju, za druge prekrajanje izborne volje, za treće znak političke nezrelosti opozicije u Srbiji i šovinističkih ispada prema Srbima iz Republike Srpske.

"U Srbiji nisu rođeni Nikola Tesla, Ivo Andrić, Petar Lubarda, Mihajlo Pupin, patrijarh Pavle, Meša Selimović, Milutin Milanković, Branko Ćopić, Josif Pančić, Zoran Đinđić, Petar Kočić... Mi iz RS i BiH nikad nismo živjeli u Srbiji. Ali vijekovima živimo i umiremo za Srbiju", rekao je Radovan Kovačević, portparol Dodikovog SNSD-a.

Za Željku Cvijanović, članicu Predsjedništva BiH, optužbe dijela opozicije u Srbiji na račun glasača iz Republike Srpske su neprihvatljive i pokazuju političku nezrelost onih koji se za političku poziciju bore na pogrešan način:

"Mislim da su ljudi, pa i Republika Srpska i Srbija povezani i nema potrebe da niko pokazuje koliko je nizak ili primitivan, te da vrijeđa bilo koga na takav način", istakla je Cvijanovićeva te kao i njen partijski šef naglasila kako je "Srbija pokazala da želi stabilnost i napredak, te da su ljudi takvu politiku prepoznali".

Neki od političara su tu povezanost sveli na odnos Srbin-Bosanac. Iako ima dvojno državljanstvo, Vojin Mijatović, potpredsjednik Socijaldemokratske partije BiH i ministar u Vladi Federacije BiH, rekao je kako nikada neće glasati u Srbiji:

"Džabe glasate, džabe se dodvoravate, opet ostajete Bosanci i uvijek ćete biti, jer je to normalno i prirodno, pa koliko god se vi gnušali toga. Imate li principa i obraza ili ste samo rođaci sa sela i biračka mašinerija za gazdu iz Beograda?!".

Za to vrijeme je Milorad Dodik, kojem svođenje njegovog identiteta na bosanski izgleda kao vađenje zdravog zuba, "ponosan na ljude iz Republike Srpske koji su glasali na izborima i time pokazali dodatnu integraciju Srpske i Srbije".

TANKA LINIJA CIVILIZOVANOSTI

Pravnik i direktor Banjalučkog centra za ljudska prava Dejan Lučka, koji inače živi u Beogradu, u razgovoru za "Vreme"

GLASAČI IZ RS U BEOGRADU: Ministar N. Nešić i okupljanje u Areni

Foto: N. Nešić; print skrin

Davanjem legitimiteta izvozu, uvozu i organizovanom prevozu glasača, otvorena je Pandorina kutija. Ako Vučić uzvrati na isti način Dodiku, biće onemogućene demokratske promjene u Srpskoj za dugo vremena iako režim nema podršku većine naroda

– Nebojša Vukanović, Lista za pravdu i red

naglašava kako su "napadi i uvrede na ljude koji su dolazili na glasanje kontraproduktivni, te bi tu energiju trebalo usmjeriti na krivce za takvu situaciju ukoliko je došlo do nezakonitosti. Međutim, shvatljiv je i bijes određenih ljudi, problem je što se prelazi linija civilizovanosti. Sa druge strane, napad na protivnike vlasti su konstanta koja se dešava, a uvrede prema ljudima iz Republike Srpske samo daju materijal ljudima oko vlasti za dodatne napade".

Na izborne nepravilnosti ukazali su domaći i strani posmatrači, a jedna od krupnijih zamjerki odnosi se upravo na dolazak građana iz Bosne i Hercegovine na glasanje u Beograd. Za opoziciju u Beogradu, državljani BiH koji su dovoženi da glasaju na izborima u glavnom gradu Srbije su zloupotrijebili dvojno državljanstvo i doprinijeli pobjedi Srpske napredne stranke iako ne žive u Beogradu.

Brojka kojom je u izbornoj noći baratala opozicija sasvim sigurno je prenapuhana, političke igranke prelomile su se u javnom prostoru preko leđa "nesretnih rođaka iz provincije", koji su po ko zna koji put bili puki instrument u rukama moćnika. Ali problem je sistemski i nalazi se u sferi izrugivanja pravnoj državi, te međusobnim političkim dogovorima aktuelnih vlasti dvije države. Za Aleksandra Vučića riječ je o zanemarljivom broju, koji ima simboličko značenje, te taj broj ne može, prema njemu, da utiče na rezultate izbora.

Na drugoj strani, Nebojša Vukanović iz Liste za pravdu i red jedini je političar iz Republike Srpske koji nije podržao aktuelnu vlast u Srbiji i koji je kritikovao u više navrata zloupotrebu ovog biračkog prava, kaže da je "davanjem legitimiteta izvozu, uvozu i organizovanom prevozu glasača, otvorena Pandorina kutija. Ako Vučić uzvrati na isti način Dodiku, koga snažno podržava jedanaest godina, biće onemogućene demokratske promjene u Srpskoj za dugo vremena iako režim nema podršku većine naroda".

Za Vukanovića nije moralno da on iz Trebinja odlučuje ko će biti gradonačelnik Beograda ili Novog Sada.

Dejan Lučka kaže da se može govoriti o prekrajanju izborne volje građana ukoliko se ispostavi tačnim da su postojali organizovani masovni dolasci ljudi iz Republike Srpske u Beograd na glasanje, a ti ljudi nemaju zakonito prebivalište u prestonici Srbije ili im je ono nezakonito dato; kako zapravo ne žive u Beogradu ili nisu upisani na pravilan način u birački spisak.

"Sve to kako bi se situacija u Beogradu prikazala drugačijom nego što jeste. Naravno, za takvo što je potrebno dostaviti dokaze i provesti procedure u skladu sa zakonom", ističe Lučka.

Izborne noćne more kako u Srbiji tako i u Bosni i Hercegovini sistemski su problemi, nikako pojave na nivou incidenta. Kad kažete – da, jeste se kralo, kraduckalo, ali to ne utiče na izborni rezultat ili kako broj "sumnjivih" lica glasača iz Republike Srpske nije mogao uticati bitnije na izborne rezultate, zanemarujete jednu bitnu stvar – krađa i prevara su krivična djela zbog kojih se ide u zatvor, ne zasjeda u udobne fotelje. Fiktivne prijave, organizovano dovoženje glasača u mjesto prebivališta u kojem ne znaju ni gdje im je ulica u kojoj stanuju, izborni su inženjering i sastavni su dio identiteta izbornih procesa, koji niti su demokratski niti fer.

Stepen demokratije određuju oni koji su na vlasti, a kontrolišu sve poluge društva, sve institucije i dobar dio glava sopstvenih građana. ¶

TANJA TOPIĆ

Šta treba znati da bi se

Kako izgleda izborni dan? Šta se dešava na biračkim mestima? Kako rade "kontrolori", odnosno članovi biračkih odbora? Šta jesu neregularnosti, šta se može koristiti u sivoj zoni, a šta je regularno uprkos ustaljenom mišljenju da nije? Pravila su manje-više jednostavna, mešavina drevnih tradicija sa praktičnim rešenjima. I sa jednim ciljem – da se glas birača sačuva tokom izbornog dana

U višestepenoj proceduri, poništavanje izbora nikad nije jednostavno. Da bi se izbori oborili na nekom biračkom mestu, članovima gradskih ili republičke komisije moraju se u praksi predočiti takvi dokazi da oni sami rizikuju kaznu ako se o njih ogluše. Ako na biračkom mestu nije došlo do većih nereda tokom glasanja, lomljenja kutija ili kakvog drugog krivičnog dela, izbori će uglavnom biti ponovljeni zbog neke od standradnih nepravilnosti. Postoji, naime, nekoliko fatalnih grešaka biračkih odbora, češće učinjenih iz neznanja nego iz namere, zbog kojih se izbori ponavljaju.

Jedna od tih grešaka je nedostatak kontrolnog lista iz kutije, o čemu su se u zapisniku već izjasnili članovi odbora i otišli kući znajući da su uzaludno organizovali izbore (ova užasna nepravilnost znači da kutija na kraju dana nije ona sa kojom je glasanje počelo i da je u toku dana zamenjena i najčešće je posledica nesposobnosti predsednika da propisno započne glasanje sa prvim biračem). Sledeća takva očigledna nepravilnost je nedostatak samog zapisnika (što je zaista retkost), ali i postojanje zapisnika koji nije kompletan, njegov deo je otcepljen ili nedostaje jedan od dva dela zapisnika, ćešće slog sa potpisima članova odbora nego sa rezultatima. Česta nepravilnost su zapisnici koji su očigledno matematički neispravni, tako da je, na primer, broj izašlih birača veći od broja upisanih, ali i zapisnici koji nisu očigledno, ali se relativno lako otkriva da su neispravni jer, na primer, broj izašlih ne odgovara broju potpisa u biračkom spisku (što nije lako dokazati).

Najvažniji broj koji odbor treba da odredi jeste broj izašlih birača na izbore. To treba da uradi prebrojavanjem potpisa u biračkom spisku i taj broj mora biti veći ili jednak zbiru svih listića pronađenih u kutiji. Ako nije tako, neko je ubacivao dodatne listiće. To je sistem koji štiti od velikog broja prevara u koje građani sumnjaju kao što je sistematsko ubacivanje listića ili postojanje mitskih bića kao što su fotokopirani listići. Sve takve greške se vide u brojevima. Zato su neispravni zapisnici gde je ukupan zbir glasova po izbornim listama zajedno sa brojem nevažećih listića veći od broja glasača koji su izašli. Sa njima je i sam odbor bio svestan da je gadno zabrljao u računu i da duboko u noć ništa ne može da učini, a zapravo je reč o biračkim mestima gde su tokom glasanja (ili tokom prebrojavanja) dodavani listići. Na takvim mestima se rutinski obaraju izbori, a odgovorni se procesuiraju, barem dok se ne ustanovi da je greška bila iz neznanja matematike ili kakve druge budalaštine.

Suprotno ustaljenom viđenju da na izborima radi ko šta hoće, kaznene mere za dokazane izborne prevare su čudovišne, spadaju u najstrože u našem pravnom poretku i većina aktera koja tokom izbornog dana i potom sprovodi izborne radnje, čini to u strahu. Dobro osmišljene prevare računaju na totalni izostanak kontrole u biračkim odborima gde se niko pojedinačno neće pozivati na odgovornost jer neće biti dokaza i za dublje greške sistema.

Ponavljanje manjeg obima ništa ne može da promeni i vodiće ka priznavanju izbora. Birač prosto nije motivisan da izlazi jer nigde floskula kako "svaki građanin ima samo jedan glas" nije tako očigledna kao na ponovljenim izborima. U novijoj istoriji parlamentarizma u Srbiji nijedni ponovljeni izbori nisu presudno uticali na konačni rezultat za više od jednog ili dva mandata, mada su u par slučajeva odlučivali o strankama na ivici cenzusa. To je pritom zahtevalo izuzetno forsiranu kampanju jer je na prosečnom biračkom mestu pitanje da li neka stranka prelazi cenzus relevantno za svega tridesetak (ranije pedesetak) ljudi koliko ih na jednom mestu u proseku glasa za liste na ivici cenzusa od 3 odsto (ranije 5).

BIRAČKI ODBOR

Kao što je birač glavni akter izbora, tako u sprovođenju njegove izborne volje na izborni dan glavnu ulogu ima birački odbor. Zapravo je reč o tri različita tela koja zajedno rade – biračkom odboru u stalnom sastavu, biračkom odboru u proširenom sastavu i posmatračima. Stalni sastav čine članovi na predlog parlamentarnih stranaka, a prošireni dolaze od stranaka koje učestvuju na konkretnim izborima. Posmatrači su, takođe, unapred akreditovani i ima ih više vrsta. Oni imaju mogućnost da posmatraju ceo proces, ali ne smeju da obavljaju izborne radnje i da broje glasove, dok članovi odbora ne smeju da

sačuvali glasovi

U CENTRU PAŽNJE NACIJE: Biračko mesto
Fotografije: Darko Vojinović/ AP Photo

razgovaraju sa njima (tu se misli na zagovaranje i ometanje njihovog rada).

Ključna osoba u odboru je njen predsednik, a uz njega njegov zamenik, koji imaju nešto veća ovlašćenja i zadužuju materijal, kako onaj koji se donosi, tako i onaj koji se posle izbora nosi u gradsku komisiju. Zakon je ovde nemilosrdan prema predsednicima i pored toga što policija, na poziv, prati predsednike, na njih je oslonjena regularnost i njihova je krivična odgovornost ako materijal nestane. Ova pojedinačna odgovornost čini da je zaista malo verovatna manipulacija materijalom u međuvremenu, ma koliko o tom pitanju postajale različite priče na društvenim mrežama.

Raspodela ljudi koji čine odbor zapravo dovodi do toga da je rad biračkog odbora na izborni dan demokratija u svojoj suštini. Članovi odbora iz različitih, uzajamno sukobljenih stranaka zapravo su najbolja moguća uzajamna kontrola.

TAMNE ZONE

Nažalost, praksa u Srbiji pokazuje da većina stranaka nema dovoljno veliku infrastrukturu kojom bi svojim članovima pokrila sve biračke odbore na svim biračkim mestima. Vladajuća stranka ima mnogo članova, organizovana je u kapilarni sistem i na svakom biračkom mestu ima veći broj predstavnika koje je delegirala u biračke odbore. Iz razgovora sa više ljudi koji su radili u biračkim odborima moglo bi se reći da postoje bar dva tipa SNS članova biračkih odbora – prvu čini neka vrsta profesionalnih članova koje stranka rotira i šalje na kritična mesta, to su uglavnom iskusni administrativni radnici, državni službenici, ljudi koji razumeju sistem i njima se poverava nimalo jednostavan posao da se izbori organizuju. U drugoj grupi su članovi koji zapravo samo prave gužvu, njih predsednik neće rasporediti na neku od dužnosti, oni sede i posmatraju čak i tokom brojanja, a u toku izbornog dana stoje na vratima, odlaze kući ili donose sendviče i pite koje, galantno za sve članove, šalju iz štaba SNS-a biračkom odboru.

Opozicioni predstavnici se mogu podeliti u četiri grupe – u prvoj su osposobljeni profesionalni članovi koji poznaju pravilnike i zakon i mogu da pariraju SNS aparatu; u drugoj su angažovani članovi koji će se prihvatiti jednostavnijih dužnosti i pomoći oko brojanja, ali kako su tokom celog dana u sasvim personalnim sukobima sa članovima SNS-a, ne mogu koncetrisano sve pratiti; u trećoj su proaktivni, najčešće mladi članovi koji nemaju iskustva i četvrti su članovi koji su sasvim pasivni i koji eventualno, tek nakon brojanja, pokažu svoj stav – tako u jednom slučaju, član odbora ceo dan presedi u tišini, a onda, kad je nakon brojanja pobedila "Srbija protiv nasilja" stavlja ruku na hrpu listića i zaplače. Ćutke, kao tokom celog dana. No, zajedničko svim ovim grupama članova kad je reč o opoziciji jeste da ih je malo.

Hronični nedostatak obučenih članova biračkih odbora je tumor na srpskoj demokratiji. Poznavaoci bi rekli da je to veći problem opozicije od medijske zastupljenosti i zastrašivanja. Stranke opozicije ne ulažu u obuku, nemaju dovoljno motivisanih ljudi za ove aktivnosti i mada će rado prihvatiti ne pitajući za članstvo u stranci svakog građanina koji se javi da bude član odbora, svejedno, ne mogu da pokriju sva biračka mesta u Srbiji. Tako čitavi regioni praktično glasaju u mraku, po logici da se "profesionalni" biračke odbori prave na mestima gde se očekuje pobeda opozicije, na osnovu prethodnih rezultata. Zbog toga se, zapravo, može reći da ne znamo za koga Srbija zaista glasa.

IZBORNI DAN

U nedelju, na dan glasanja, dok je Srbija još u mraku, hiljade ljudi žurno idu ka biračkim mestima gde počinje jedan mali "rat za demokratiju", koji će trajati od raspakivanja materijala i pripreme biračkog mesta do zaključenja zapisnika. No, ma kako naoštreni, dok traje izborni dan, članovi će sve izazove zajedno rešavati pre svega nalazeći minimum onog o čemu su saglasni, što piše ili ne piše u pravilnicima. Zakon je nedvosmilen, ali implementacija pravila je na samom biračkom odboru i od samih članova zavisi koliko će izbori biti zakoniti.

Noćna mora svih biračkih odbora su, na primer, birači koji, kad se istovremeno odvija više izbora, ubacuju listiće u pogrešnu kutiju. Ovi listići se mogu višeznačno tumačiti, ali će kasnije sigurno napraviti manjak u zbiru važećih i nevažećih biračkih listića u odnosu na broj izašlih, odnosno broja potpisa u biračkom spisku. Pošto taj broj može biti manji ili jednak (nikako veći, što bi značilo da su ubačeni lažni listići), pogrešno ubačeni listić nije neregularnost, ali prilikom brojanja izaziva silne diskusije, preglasavanja i glasna čitanja pravilnika šta je nevažeći listić. Birački odbor ne sme da ubacuju listiće, ali motri na kutije celog dana i kad birač, najčešće u teškom zdravstvenom stanju, drhtavom rukom pokuša da ubaci listić i promaši kutiju, salom se sa svih strana zaori "O, ne!". U nastavku dana iskusni članovi sa mržnjom gledaju uljeza druge boje u kutiji znajući kakva debata dolazi.

Evo nešto drugačijeg primera. Strogo je zabranjena upotreba telefona na biračkom mestu. Ova mera pre svega »

DOK JOŠ SVI SPAVAJU, ONI ZAPOČINJU RADNI DAN: Birački odbor

ima za cilj da osujeti navođeno glasanje jer jednako kao što ne smeju dve osobe ući iza paravana, tako ni birač ne može telefonirati dok odlučuje na izborima. Uz to, ova mera sputava groznu praksu da birači slikaju ličnu kartu i listić kako bi nalogodavcu iz stranke posle pokazali kako su glasali. Kada se uhvati birač koji fotografiše listiće, na šta članovi odbora iz opozicije motre, nastaje velika drama – glasanje se prekida, zove se gradska komsiija, poziva se i policija i biraču sledi prijava, slučaj se evidentira i kasnije navodi u zapisniku pod stavkom 15.1, a članovi pišu prigovor. No, kako niko ne može sa biračem iza paravana, motrenje se svodi na opomene da se telefoni stave u džepove (što je uglavnom dovoljno) i na osluškivanje zvuka da li telefoni slikaju.

U mnogim odborima se "škljocanje" čuje, ali znajući kakav rusvaj će nastati, članovi ga ignorišu. U nekim odborima je uspostavljena druga krajnost – da se birači kontrolišu, pa kada se uhvate, onda mu se uzme listić, birač se otera, a na njegovom listiću članovi odbora konsenzusom zaokruže još jedan broj i ubace ga u kutiju, čime ga učine nevažećim. Ovde odbori prave čitav niz strogo kažnjivih prekršaja – mada bi se izvorno njihova namera mogla posmatrati kao dobra (i efikasna jer isključuje prekid glasanja), nikada član upravnog odbora ne sme da ubaci listić birača u kutiju, a kamoli da piše po njegovom glasačkom listiću. No, za ovakve prekršaje niko nikad ne odgovara – uhvaćeni birač nema interesa da to prijavi, a članovi odbora su zajednički načinili prekršaj o kome neće izvestiti u zapisniku.

BIRAČKO MESTO

Biračka mesta su fizička stvar, isključivo su vezana za prebivališta građana. U Srbiji, u proporcionalnom izbornom sistemu, gde na parlamentarnim izborima teritorija ne igra nikakvu ulogu, to je moglo biti uređeno i na drugačiji način – birački spiskovi na jednom biračkom mestu već su složeni po azbučnom redu, radi lakšeg pronalaženja birača.

Logika da su biračka mesta blizu prebivališta postoji, ali u praksi su stvari bitno komplikovanije. Ako biste iz vazduha pogledali jedan grad i raspodelu teritorije po biračkim mestima, ne biste videli strogo uređeni pazl nego jednu super komplikovanu mrežu čudnovatih cvetova i hobotnica. Naime, biračka mesta obuhvataju ulice, najčešće dve ili tri glavne sa njihovim pritokama, a kako ova mreža nema centralnu simetriju, dobijaju se čudni oblici, pa je nekim biračima bliže glasačko mesto koje nije njihovo.

Sistem ne poznaje birače koji glasaju a nemaju prebivalište negde u Srbiji, u nekoj konkretnoj ulici i naselju

Zato na biralištima često ima birača sa ličnom kartom koji proveravaju da li su na tom mestu upisani ili su na spisku u drugoj školi, tri ulice dalje. Uglavnom je reč o nedavno doseljenim biračima ili biračima koji prvi put glasaju i koji su po pravilu nekoliko dana pred izbore proverili svoje stanje i prijavili se u biračkom spisku. Kod ovih birača odbor mora da proveri i takozvani dopunski spisak, koji se odskoro doštampava na istu listu (iza slova Š), pa je donekle jednostavnije pronaći birača (ako to članovi odbora znaju, a ako ne, prevrću celo biračko mesto u potrazi za dodatnim biračkim spiskom).

BIRAČKI SPISAK

Idealno biračko mesto u Srbiji ima oko 1000 birača. U gradovima su biračka mesta, posebno u centrima gradova, bitno veća, a neka od njih imaju i više od 1500 birača. Sela u centralnoj Srbiji su obično jedno biračko mesto. Prosečno selo u Vojvodini će obično imati dva biračka mesta, koja onda zauzimaju različite učionice u lokalnoj školi.

Veličina biračkog mesta ima ulogu u brojanju. Na velikom mestu, kakvo je gradsko, sa 1500 i više birača, birački spisak ima više od 40 listova na kojima će, ako je izlaznost natpolovična, biti oko 800 potpisa, što je zametan posao za brojanje, tehnički daleko teži od brojanja listića. Dobar predsednik će prepoznati one članove odbora koji imaju administrativnog iskustva i sreću se sa listama i spiskovima, pa će odrediti dve osobe (iz različitih stranaka) da prebroje potpise u biračkom spisku.

Nažalost, u mnogim odborima će se brojati samo zaokruženi birači (što je vrlo verovatno pogrešna brojka, jer osoba koja radi na spisku ne može uvek da stigne da zaokruži broj, a svaki se birač potpisuje) ili što je još češće, spisak se neće ni brojati, nego će se brojke uklopiti na osnovu prebrojanih listića. Kad se u zapisniku svi brojevi savršeno slažu (ima ih tačno u zbir, a ne manje) to je jasan signal da je odbor preskočio brojanje spiska.

U svakom slučaju, sistem ne poznaje birače koji glasaju a nemaju prebivalište negde u Srbiji, u nekoj konkretnoj ulici i naselju, za koje su vezani birački spiskovi. Kad je reč o građanima sa dvojnim državljanstvom, koji imaju istinsko prebivalište van Srbije, ono im je generički dodeljeno jer u Srbiji ne možete dobiti lična dokumenta bez adrese. Gde su ta mesta i gde će ti građani glasati nije bila tema sve do ovih izbora. Sada će to pitanje možda preokrenuti političku situaciju u Srbiji. ¶

JOVAN DAVIL

Piše: MAJA STOJANOVIĆ
direktorka Građanskih inicijativa

Gosti na prazniku demokratije

Primera o učešću međunarodne zajednice u kampanji partija na vlasti ima mnogo, ali je važno pokriti i goste koji žele dobro demokratiji i ovoj zemlji. Prvi put, iako je situacija bila ista i u barem pet prethodnih izbornih procesa, ovog puta imamo međunarodne posmatrače koji su odlučili da jasno i razgovetno ukažu na ozbiljnost izbornih nepravilnosti u ovoj zemlji

Foto: Stefan Brankoivić /Tanjug

Demokratija ne postoji sama po sebi. Zavisi od ljudi koji je grade i veruju u nju. Izbori bi trebalo da budu praznik demokratije. Ne samo za glasače i državu u kojoj se odvijaju, već i za sve one koji pretenduju da kažu da im je stalo do demokratije u nekoj zemlji – Evropskoj uniji i zemljama članicama, Sjedinjenim Američkim Državama, ostalim međunarodnim organizacijama.

Kao i za svaki praznik, gosti dolaze u kuću. Ima onih koji su došli jer stvarno vole tu porodicu, raduju se njenom prosperitetu, žele da pomognu ako mogu. Ima onih kojima baš nije stalo ni do čega, ali dođu jer ima besplatne hrane, dođu da popiju, pojedu, provesele se. Tim ljudima nije važno da li je domaćin nasilnik u kući, da li u toj kući ima žrtava nasilja, da li od sutra neće imati šta da jedu jer su sve pare potrošili na sam praznik.

■ Izjava Vladimira Bilčika (na slici) nakon izbornog dana, u kojoj kaže da su izbori protekli glatko, pokazuje naviku evropske birokratije da ostane privržena stabilokratiji. Iz uloge izvestioca Evropskog parlamenta za Srbiju, Bilčik je ponovo zažmurio na sve nepravilnosti i pokazao neskrivenu želju da sadašnje partije ostanu na vlasti

TO JE NAŠ POSAO

Tako je bilo i tokom našeg upravo završenog praznika demokratije. Međunarodna zajednica je pokazala da nije homogena grupa ljudi od kojih svi veruju u demokratiju. Pod sloganom "To je naš posao" mnogi su se slikali sa predsednikom i ministrima, posećivali konferencije, otvarali interesekciju – ne mareći da li time uništavaju osnovno pravo ljudi na informisan izbor prilikom glasanja. Stavljali su na svoje naloge na društvenim mrežama podršku i hvalospeve vladi Srbije, hvalili se uspešnim razgovorima sa ministrima »

KOLIKO JE POSMATRAČIMA STALO DO DEMOKRATIJE: Obilazak biračkih mesta; senatori iz Belorusije, Rusije i Tadžikistana Igor Gedić, Jurij Fjodorov i Šarif Hakim Zoda; pres konferencija posmatrača iz EU
Fotografije: Jadranka Ilić /Tanjug

ne obazirući se na to da su to stranačke ličnosti koje su u kampanji, a ne izabrani predstavnici naroda ove zemlje i državni lideri. Nisu razumeli osnovne principe demokratije i pomešali su svoj posao sa činovničkim dužnostima, birokratskim procedurama i loše postavljenim ciljevima kao što je stabilokratija.

Da krenemo od očiglednog. Nakon što je dan ranije inicijativa "ProGlas" zakazala događaj u Nišu, najavljen je i dolazak predsednika Aleksandra Vučića u Niš, sa Žofreom i predsednicima Bugarske i Azerbejdžana kako bi otvorili novoizgrađenu gasnu intersekciju. Tog dana, 9. decembra, u ime Građanskih inicijativa napisala sam otvoreno pismo šefu Delegacije EU u Srbiji Emanuelu Žofreu i zamolila da ne učestvuje u predizbornoj kampanji. Ipak je učestvovao na događaju koji ne samo da je bio deo predizborne kampanje, već i na veoma perfidan način iskorišćen da se ograniči sloboda kretanja i okupljanja u Nišu, kada su ulice oko mesta na kome se ProGlas okupljao bile zatvorene i za pešake i za vozila. Te ulice nisu bile na trasi predsedničke posete.

Tanjug je preneo Žofreovu izjavu: "Danas Srbija diverzifikuje svoje energetske izvore, Srbija postaje otpornija i to je pokazatelj njene strateške orijentacije i posvećenosti evropskim integracijama".

Ono što se čulo bilo je idealno za potrebe kampanje: sadašnja vlast jeste posvećena Evropi. Bilo ko, ko prati politička dešavanja u Srbiji, zna da ovo nije tačno, ali kad neupućeniji čuju ovo u izbornoj kampanji od predstavnika EU – ta informacija direktno utiče na njihov izbor na dan glasanja.

HVALA SRPSKOM NARODU I DAČIĆU

Što se tiče društvenih mreža stranih ambasada što su promovisale vlast koja, da opet ponovim, nije vlast već partija koja se trenutno bori za vlast, kampanja je bila dosta uspešna. Procenjujem da su njihovi razlozi upravo bili stabilokratija i pokušaj da se umile SNS-u za koji su procenili da će ostati na vlasti. Dajem samo nekoliko primera: 17. novembra američka ambasada je postavila na Tviter nalog, a kasnije i ambasador Hil retvitovao, video u kome se promoviše ekonomska saradnja između SAD i Srbije. U njemu, Dajan Farel, sa dugom funkcijom zamenice američkog podsekretara za međunarodnu saradnju, kaže da je imala "odlične sastanke sa obe, premijerkom i ministarkom za energetiku" i da ima puno razloga "da se osećamo pozitivno zbog američko-srpske saradnje". Ne samo da se na ovaj način podržava autoritarna vlast u vreme izborne kampanje, već se i kod demokratske javnosti javlja otpor prema saradnji sa SAD, što će imati dugoročne posledice po demokratske vrednosti.

Američka ambasada je postavila i šestog decembra, na manje od dve nedelje od izbora, sliku ambasadora Hila sa Ivicom Dačićem sa rečima "Hvala srpskom narodu na lepim rečima koje je ministar Dačić preneo o viziji i mudrosti Henrija Kisindžera". Ono što sa sigurnoću mogu da tvrdim jeste da srpski narod nije jednog od takmaca na izborima, usred izbora, zamolio da bilo kome prenese lepe reči o Kisindžeru ili bilo čemu drugom.

Dodatno, izjava Vladimira Bilčika nakon izbornog dana u kojoj kaže da su izbori protekli glatko, pokazuje naviku evropske birokratije da ostane privržena stabilokratiji. Iz uloge izvestioca Evropskog parlamenta za Srbiju, Bilčik je ponovo zažmurio na sve nepravilnosti i pokazao neskrivenu želju da sadašnje partije ostanu na vlasti. Završio je rečima: "Dakle, u celini, mislim da su izbori protekli glatko. Zato želim da čestitam građanima Srbije što su glasali u većem broju nego prošle godine".

ISTINA UMESTO LEPIH REČI

Primera o učešću međunarodne zajednice u kampanji partija na vlasti ima još, ali je važno pokriti i goste koji žele dobro demokratiji i ovoj zemlji. Prvi put, iako je situacija bila ista i u barem pet prethodnih izbornih procesa, ovog puta imamo međunarodne posmatrače koji su odlučili da jasno i razgovetno ukažu na ozbiljnost izbornih nepravilnosti u ovoj zemlji.

Međunarodni posmatrači, kojih je bilo više od tri stotine tokom ovih izbora, dali su nezavisnu i veoma jasnu ocenu izbornih nepravilnosti uključujući predizbornu atmosferu. Njihova konferencija za

štampu obuhvatila je informacije o pritiscima na birače, neravnopravni status kreiran zbog uključenja predsednika u izborni proces i nedopustivost toga u demokratskoj zemlji, medijsku pokrivenost od devedeset procenata stranaka na vlasti, ubacivanje kopiranih biračkih listića u izborne kutije sa zvaničnim pečatom, kupovinu glasova, zloupotrebu javnih resursa, nejasnu liniju između države i partije i tako dalje. Takođe, pokazali su veliku zabrinutost "zbog čestih i prevremenih izbora koji sprečavaju demokratske institucije da pravilno funkcionišu i daju rezultate".

Stefan Šenah, šef posmatračke delegacije Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, izjavio je da "razume demonstracije jer je jasno rečeno da ovi izbori nisu bili pravični, nisu bili fer i to je problem za zemlju koja želi da ide demokratskim putem". Nasmejao se kad je čuo izjavu Vladimira Bilčika i dodao: "Mi smo imali izjavu OEBS-a, Saveta Evrope, Evropskog parlamenta, i to je bio vrlo negativan izveštaj. I ne znam šta je ovaj ekspert rekao – partnerstvo i demokratija ne leže na lepim rečima, već na istini".

Dakle, ponovo, demokratija ne postoji sama po sebi. Prvi put u poslednjih deset godina dobili smo međunarodne posmatrače koji su odlučili jasno i glasno da ukažu na urušenu demokratiju na koju nas je sve osudila ova autoritarna vlast. Prvi put imamo Ministarstvo spoljnih poslova Nemačke koje je dan nakom izbora objavilo: "Srbija je glasala, ali OEBS izveštava o zloupotrebi javnih resursa, zastrašivanju birača i slučajevima kupovine glasova.

■ Stefan Šenah, šef posmatračke delegacije Parlamentarne skupštine Saveta Evrope (na slici desno), izjavio je da "razume demonstracije jer je jasno rečeno da ovi izbori nisu bili pravični, nisu bili fer i to je problem za zemlju koja želi da ide demokratskim putem". Nasmejao se kad je čuo izjavu Vladimira Bilčika i dodao: "Mi smo imali izjavu OEBS-a, Saveta Evrope, Evropskog parlamenta, i to je bio vrlo negativan izveštaj. I ne znam šta je ovaj ekspert rekao – partnerstvo i demokratija ne leže na lepim rečima, već na istini".

Ovo je neprihvatljivo za zemlju koja ima status kandidata za EU".

Javila se i Evropska komisija, ali bih ja rekla više u Bilčikovom tonu nego tonu domaćih i međunarodnih posmatrača. Tražili su da se primene preporuke posmatrača za naredne izbore i da se od "nadležnih organa očekuje da na transparentan način pruže verodostojne izveštaje o navodima o izbornim nepravilnostima". Prevedeno, traže od onih koji su građanima ukinuli pravo na izbornu volju da napišu izveštaj i da se promeni situacija do narednih izbora. Ova vlast ima na papiru sve te preporuke odavno, ništa nije promenila, niti će, barem u praksi. Ne treba nama ovde ništa drugo, nego da ljudi kao Stefan Šenah rade i u Evropskoj komisiji. Principu stabilokratije nije mesto u Evropskoj uniji.

STABILOKRATIJA KAO NEPRIJATELJ DEMOKRATIJE

Autoritarne tendencije stabilokratije će dugoročno biti mnogo pogubnije od svih ostalih autoritarnih sistema. To je sistem koji preferira stranku na vlasti bez obzira na izbornu volju građana, a održava se spolja, od strane međunarodnih aktera. Stabilokratija je osnovni neprijatelj slobodnih građana, a time i demokratije. Međunarodna zajednica mora da prevenira razvoj stabilokratije, a ne da očekuje da ona daje rezultate i da se bori protiv nje tek kad vidi da tih rezultata nema, kao što su videli u slučaju Banjske. ¶

Šta smo birali, a šta smo

Izbori 17. decembra 2023. godine daju opozicionim strankama nekoliko smernica kako da to urade: (1) Važnost podizanja partijske infrastrukture i organizacije na mnogo viši nivo, jer je u politici, kao i u životu, dobra organizacija 80 odsto uspeha; (2) Politička persuazija ne znači da građane nužno treba više ubeđivati, već da je nekada mnogo produktivnije uklanjati prepreke koje stoje između vas i poverenja građana; (3) Glasači imaju priče u koje veruju i partije treba da osluškuju te priče i kreiraju kampanjski narativ koji je u skladu sa uverenjima glasača, jer ukoliko se te dve priče ne poklope, nema srećnog kraja u noći saopštavanja izbornih rezultata

Piše: **doc. dr Nikola Jović,**
Fakultet političkih nauka, Sprint Insight

JOŠ NIJE GOTOVO: A. Vučić (SNS) i Srbija protiv nasilja
Fotografije: Vladimir Šporčić /Tanjug; Foto: Amir Hamzagić/Nova.rs

Prvog novembra 2023. godine raspisani su izbori u kontekstu koji je delovao da ni na koji način ne odgovora Srpskoj naprednoj stranci. Prvo, raspisani su svega sedam meseci nakon tragičnih ubistava u Osnovnoj školi "Vladislav Ribnikar", Malom Orašju i Duboni. Ovi događaji su duboko traumatizovali srpsko društvo i usmerili pažnju na odgovornost vlasti Srpske napredne stranke za kreiranje atmosfere nasilja u društvu.

U okolnostima pravednog besa i uznemirenosti građana razvio se protest "Srbija protiv nasilja", koji je ukazivao na tri važne stvari: (1) povećanu motivaciju opoziciono orijentisanih građana da kazne vlast SNS, (2) porast kritičkog mišljenja među glasačima SNS da je za tragediju indirektno ili direktno odgovorna i stranka za koju glasaju i (3) razvijanje strateške svesti opozicionih građanskih stranaka da je neophodno da se udruže i nastupaju zajedno.

Drugo, od izbijanja rusko-ukrajinskog rata građani Srbije izloženi su visokoj stopi inflacije koja je u poslednjih godinu dana iznosila i do 16 odsto, dok je rast cena hrane bio i znatno veći. Ovaj udarac na kućne budžete građana bio je ujedno i prvi udarac na socio-ekonomski konsenzus kojim SNS uspešno vlada od svog dolaska na vlast i na kojem je zasnivala svaku svoju izbornu kampanju. S obzirom na socio-ekonomsku strukturu glasača SNS, logično je pretpostaviti da su oni bili najviše opterećeni rastom cena.

Treće, izbori iz 2022. godine, a posebno istraživanja javnog mnjenja nakon izbora, ukazivali su na to da bi sinergetski efekat ujedinjenja svih desno orijentisanih stranaka mogao da im obezbedi značajan rast rejtinga.

Četvrto, pitanje Kosova i Metohije je tokom 2023. godine dva puta emotivno eskaliralo. Najpre, početkom godine francusko-nemačkim planom, a potom i mnogo akutnije događajima u Banjskoj, svega nekoliko nedelja pre raspisivanja izbora.

Ipak, delovalo je da predsednik Srbije Aleksandar Vučić ne vidi problem da raspiše izbore u datim okolnostima i da zna nešto što drugi ne znaju, s obzirom na to da nas je iskustvo prethodnih 11 godina naučilo kako je stil njegovog političkog odlučivanja fundamentalno determinisan izbegavanjem rizika svake vrste, a posebno izbornih rizika. Sa distance od nepunih 24 časa od objavljivanja preliminarnih rezultata izbora, čini se da je znao i verovao u jednu ključnu stvar, a to je moć i sposobnost svoje organizacije i tima za kampanju da motiviše svoje sigurne birače i zadrži sve one kolebljive birače koje je prethodno opisani kontekst mogao da odvede u apstinenciju ili, teže zamislivo, ka nekim opozicionim strankama. Naravno, kao i u prethodnim izbornim ciklusima, spremno ga je čekao i set nedemokratskih i nelegalnih načina da pridobije preostale glasače.

Samopouzdanje je sigurno pojačao podatak koji je za svaku vlast veoma važan, a koji govori o percepciji građana kakav je trend razvoja situacije u državi, a ne samo kakva je trenutna situacija. Ovo su dve različite stvari, kao i što objektivno stanje stvari ("kako se stvarno živi") nije isto što i percepcija te stvarnosti ("kako osećam/mislim da se živi"). Podaci *Sprint Insight* istraživanja svega dva meseca nakon majskih tragedija govorili su kako većina građana i dalje veruje da Srbija

izabrali da naučimo

ide u dobrom pravcu (52%). Tako je i Srbija 1. novembra krenula u pravcu izbora.

SRBIJA NE SME DA STANE

Oni na vrhu planine nisu tamo jer su na nju pali.
—Marcus Washling

Srpska napredna stranka ima verovatno najdisciplinovanije birače koje je bilo koja stranka od uvođenja višestranačja u Srbiji imala. Osim toga, oni pokazuju i visok stepen razumevanja za oscilacije u upravljanju političko-ekonomskim procesima, posebno tokom tekuće 2023. godine. Možemo sa pravom pretpostaviti da se radi o bazičnim crtama ličnosti koje podrazumevaju socio-psihološke determinante koje se dobro sinhronizuju sa autoritarnim načinom vladanja, ali se iz vida ne sme izgubiti fundamentalna stvar: Srpska napredna stranka se pažljivo obraća svojim biračima, ne rasipa ih okolo i bavi se njihovim problemima (koji su pre svega ekonomske prirode).

Kampanja za nama je na najdirektniji način upravo to pokazala. Od toga kako su ciljne grupe unutar kohorte birača SNS i potencijalnih birača segmentirane i kako su pažljivo osmišljenim porukama tretirane. Ko god misli da je većina glasača SNS ucenjena (iako smo svedoci u svakom izbornom ciklusu da je to itekako raširena pojava), ovoj temi pristupa jako površno i što je još važnije, ne može iz strateškog ponašanja SNS ništa da nauči (posebno relevantno za sve protivnike SNS). Osim toga, Srpska napredna stranka sa svojim biračima komunicira neprestano, ne samo kada su izbori. To je još jedna važna lekcija za sve aktere.

Kampanjski timovi koji rade sa Srpskom naprednom strankom već godinama unazad rade vrhunski profajling različitih birača i njihovih preferencija, i još važnije – njihovih briga. Tokom ove kampanje SNS se fokusirano obraćao nekoliko ciljnih grupa: (1) glasačima SNS koji su od kada je ova stranka na vlasti osetili ekonomski boljitak; (2) glasačima SNS do kojih još uvek nije stigao bolji život; (3) potencijanim glasačima bez jasne partijske identifikacije (mladima); (4) labavim glasačima Socijalističke partije Srbije; (5) labavim glasačima desne i građanske opozicije koji su različitim porukama "gurani" u apatiju i apstinenciju.

Od svih ciljnih grupa, čini se da je u ovoj kampanji SNS posebnu pažnju posvetila drugoj grupi, odnosno onima koji smatraju da se u Srbiji živi bolje, ali da dobar život još uvek nije stigao do njih. Istraživanja pokazuju da nije zanemarljiv procenat takvih birača i da su oni potencijalno mogli da izađu iz svoje kognitivne disonance (jaz između toga kako žive i njihovih uverenja), najverovatnije u apstinenciju. Ali to se nije desilo jer je empatičnim komuniciranjem SNS uspeo da ih ubedi da budu strpljivi jer su oni na redu *ukoliko Srbija ne stane*. Zahvaljujući ovakvoj kampanji i drugim nedemokratskim mehanizmima "ubeđivanja", Srpska napredna stranka osvojila je 1.750.000 glasova, što je za 115.000 glasova više nego na parlamentarnim izborima prethodne godine.

SRBIJA PROTIV NASILJA

Nikada nije bila podignuta statua
u čast onoga koji kritikuje.
—Zig Zaglar

Posle Srpske napredne stranke, koalicija Srbija protiv nasilja ostvarila je najbolji rezultat na ovim izborima. Osim toga, »

ostvarila je i najbolji pojedinačni rezultat jedne građanske opcije (stranka/koalicija) od 2008. godine i liste Borisa Tadića Za evropsku Srbiju.

U odnosu na izbore iz 2022. godine kada su Ujedinjeni, Moramo i SDS-NOVA zajedno osvojili 762.000 glasova, na parlamentarnim izborima 17. decembra osvojili su 125.00 glasova više, odnosno 887.000 glasova. Do ovoga je prevashodno dovela ključna odluka podstaknuta majskim tragedijama i protestima koji su nakon toga usledili, da naprave predizborno ujedinjenje svih građanskih stranaka. Ukoliko je tome doprinelo i usvajanje uvida iz istraživanja koja godinama ukazuju na to da potencijalni glasači građanskoj opoziciji najviše zameraju izostanak jedinstva, onda takav strateški *mindset* zasnovan na empatičnom razumevanju poruka od strane birača, može postati katalizator nekog novog uvećavanja rejtinga.

U početku kampanje je izgledalo da su izbore koje su tražili dočekali nespremno, ali je s vremenom tim sastavljen od velikog broja partija postao kampanjski efektniji. Teme su bile dobro postavljene i referisale su na realne brige potencijalnih birača: nasilje, zdravstvo, obrazovanje, poskupljenja. Sa druge strane, komunikacija se nije mnogo pomerila od salonskog stila i često prekomplikovanog rečnika za birače. Takođe, koliko god da su teme bile dobro selektovane, emotivna arhitektura poruka je bila previše negativna, obojena strahom, sa tek retkim obrisima neubedljivog optimizma.

Još jedan važan problem koji su ovi izbori i kampanja otkrili, a koji je takođe prisutan u stavovima potencijalnih glasača u istraživanjima, jeste problem izostanka liderstva. Kada imate četiri lidera kampanje (Miroslav Aleksić, Marinika Tepić, Radomir Lazović, Nebojša Zelenović), onda zapravo nemate niti jednog. Posebno ako iznad svih njih stoji senka *verovatno* stvarnog donosioca odluka lidera SSP-a Dragana Đilasa, koji ima veoma niske ocene ličnog rejtinga među glasačima građanske opozicije i koji usled karakterne satanizacije od strane SNS deluje da više nema kapacitet da bude privlačan glasačima.

Nakon sklanjanja prepreke razjedinjenosti, pitanje liderstva je druga prepreka koja čeka ovu koaliciju. Treća prepreka je komunikaciona i ona se odnosi na to da je neophodno izaći iz narativa apsolutne kritike Aleksandra Vučića. U fokus grupama i istraživanjima ovo je česta zamerka koja je upućena partijama građanskog bloka. Čini se da će ovu pouku biti najteže prihvatiti. Formulu za balans između kritike i nuđenja rešenja za probleme koje građane muče treba razvijati i testirati permanentno do sledećih izbora.

IVICA DAČIĆ – PREMIJER SRBIJE

Tvoji prijatelji se oblače kao tvoji neprijatelji, a tvoji neprijatelji se oblače kao tvoji prijatelji.

—Mark M. Bello

Socijalistička partija Srbije ostvarila je treći najbolji rezultat na ovim izborima, ali je jasno da su oni višestruki gubitnici izbora. Prvo, u odnosu na prošlogodišnji rezultat, SPS je izgubio veliki procenat birača (oko 5%). Drugo i još važnije, SNS je osvojila dovoljno mandata da samostalno konstituiše vlast na republičkom nivou, tako da SPS neće imati bitnu

IZNENAĐENJE (1): I. Dačić (SPS), pao
Foto: Marko Čoković /Tanjug

ulogu u formiranju vlade iako će verovatno biti njen deo. Treće i najvažnije, gubitak na ovim izborima nosi mnogo zloslutniju poruku za SPS ukoliko se analizira u vremenskom periodu od 11 godina zajedničke vlasti sa SNS-om. Posmatrano uporedno, ovo je najgori rezultat Socijalističke partije od 2012. godine (2012 – 567.689; 2014 – 484.607; 2016 – 413.770; 2020 – 334.333; 2022 – 435.274; 2023 – 246.00).

Rezultati ovih izbora pred SPS neminovno postavljaju pitanje koliko ih saradnja sa SNS zaista košta. Posmatrano u apsolutnim brojevima glasača, SPS je tokom ovih 11 godina izgubila oko 320 hiljada glasača. Deo glasača SPS je izgubio mortalitetom, ali je značajan deo otišao SNS-u. Što se tiče ovogodišnjeg rezultata, on je posledica kampanje koja nije imala temu i koja se pogrešno uzdala u lidera stranke. Slogan koji je više postizborni nego predizborni, ni na koji način nije komunicirao sa vrednostima i potrebama birača. Osim toga, saradnja sa SNS-om nosi svoja inherentna komunikaciona ograničenja kada je u pitanju preuzimanje zasluga.

Raspodela političke i komunikacione moći je takva da SNS ima monopol da sve zasluge vlasti fakturiše samo sebi. I pored toga, SPS je imao mogućnost da tokom kampanje adresira teme koje su njihovim biračima važne (socio-ekonomska pitanja, radna prava, Kosovo i Metohija). Kampanjski stratezi su se odlučili da koriste bezličnu kampanjsku frazeologiju: ako glasate za nas, zapravo glasate za sebe; Majka Srbija, Ja nikada ne odustajem.

Ovaj narativ pored omnipotentne komunikacije SNS-a nije mogao bolje na ovim izborima. Tokom kampanje, Srpska napredna stranka se potrudila da dobrim targetovanjem povrati i verovatno još malo preko toga inkasira prošlogodišnje glasače koji su od SNS-a otišli ka SPS-u. Trend pada podrške SPS-u je signal da se organizacija kampanje, način komuniciranja i čitav pristup političkom marketingu mora prilagoditi sledećim aspektima: (1) blizini i saradnji sa SNS-om; (2) novim ciljnim grupama; (3) novim komunikacionim obrascima.

NADA ZA SRBIJU

Tajna uspeha u životu je da čovek bude spreman za svoju priliku kada ona dođe.
—Benjamin Disraeli

Istraživanja u poslednjih godinu dana pokazivala su da je za stranke desnice najoptimalniji aranžman bio da na izbore izađu ujedinjeni. Međutim, kada do dogovora oko formiranja zajedničke koalicije svih desnih stranaka nije došlo, NADA je veštom komunikacijom uspela da iz kraha pregovora izađe minimalno okrnjena i da u najvećoj meri zadrži svoje glasače. Istina, u odnosu na prethodne parlamantarne izbore (204.000 glasova), NADA je na ovim izborima izgubila oko 14.000 glasova (190.000).

Tokom kampanje jasno i decidno su isticali da je njihov cilj smena vlasti i da ni po koju cenu neće sarađivati sa SNS-om, što je bila značajna razlika u odnosu na koaliciju Nacionalno okupljanje. Osim toga, kampanjom su u dovoljnoj meri kritikovali vlast i ukazivali na to šta su njihove ideje i rešenja, pokrivajući teme na koje su glasači desnice senzitivni: Kosovo i Metohija, suverenitet, domaća privreda, vojni rok.

S obzirom na činjenicu da su van novog saziva parlamenta nakon ovih izbora ostali i Dveri i Zavetnici, koalicija NADA ima brisani prostor i nesmetanu priliku da u naredne četiri godine bude jedina prava konzervativna, nacionalna opozicija vladavini Srpske napredne stranke u Narodnoj skupštini. Posmatrano iz te perspektive, iako nisu imali rast birača već gubitak, čini se da će koalicija NADA od ovih izbora dugoročno profitirati jer je nacionalna pozornica u parlamentu sada samo njihova.

SAMI NA DESNICI: NADA – M. Jovanović (skroz desno) i I. Štimac (u sredini)
Foto: Milica Vučković /FoNet

IZNENAĐENJE (2): B. Nestorović (MI), skočio
Foto: Dragan Kujundžić /Tanjug

MI – GLAS IZ NARODA

Ponestalo nam je trikova, ali narodu nije ponestalo trikova koje očekuju.
—R. A. Lafferty

Lista koju je na ovim izborima predvodio profesor Branimir Nestorović svakako je najveće iznenađenje (za neke i šok) sa osvojenih 176.000 glasova. Nakon Ljubiše Belog Preletačevića (344 hiljada glasova na izborima 2017. godine), ovo je drugi najveći uspeh antisistemskih lista na izborima u Srbiji u poslednjih nekoliko izbornih ciklusa.

Verujem da mnogi postavljaju pitanje kako je lista Mi – Glas iz naroda uspela da pređe cenzus kada im niko nije video kampanju. Ovo pitanje u svojoj osnovi previđa da je komunikacija ovog i sličnih društveno-subverzivnih političkih projekata drugačija. Zato treba istaći da ovaj politički projekat nije antisistemski samo po svojim vrednostima, već i po svom ponašanju. To pre svega znači da je tradicionalni koncept kampanje koja traje 40 dana zamenjen kampanjom koja traje pune tri godine koliko profesor Nestorović komunicira sa svojom publikom preko Balkan Infa, televizije Hepi, Pinka i Jutjuba. Bilbordi su zamenjeni mimovima koji se spontano i zarazno razmenjuju po Viber i Telegram grupama. Skupi kampanjski spotovi zamenjeni su običnom kamerom sa mobilnog telefona, sobom, stolicom i poluzabavnom-polustrašnom pričom o nekoj novoj teoriji zavere.

Ovakav pristup za nekoliko godina omogućio je profesoru Nestoroviću da pređe put od čoveka koji reklamira šoping u Milanu, preko čoveka koji "otkriva i raskrinkava" mnogobrojne medicinske i socijalne teorije zavere, do čoveka koji odlučuje o tome ko će formirati vlast u Beogradu. Do toga je došao tako što je svesno ili nesvesno kreirao medijsku figuru koja poverenje crpi iz profesionalne medicinske ekspertize, a preliva se na interpetaciju najrazličitijih fenomena društvene stvarnosti.

Sa aspekta moderne komunikacije, jasno je da je profesor Nestorović prirodno nadaren komunikator čije jednostavne metafore pronalaze put do određenog broja glasača čija su cinična uverenja o društvu receptivna za njegove poruke. Kada je reč o biračima, u ovom trenutku je veoma teško odgovoriti na pitanje čiji su to glasači, ali se može pretpostaviti da »

PUKLI: Dveri i Zavetnici (M. Đurđević Stamenkovski i B. Obradović)
Foto: Jadranka Ilić /Tanjug

su privučeni cinični apstinenti, glasači nacionalnog okupljanja i mali deo glasača Srpske napredne stranke.

NACIONALNO OKUPLJANJE

Svaki čovek je sam sebi najveći neprijatelj.
—Kristina, kraljica Švedske

Osim parafrazirane Ciceronove izreke, rezultat na izborima koalicije Dveri i Zavetnika može se opisati i pesmom Riblje Čorbe *Sam sam pao, sam se i ubio.* Projektovani da u velikoj koaliciji desne opozicije (uključujući NADU) postignu rezultat od oko 16 odsto i da budu druga ili treća najjača politička grupacija u Srbiji, desnica je ostala sa samo jednom strankom u Narodnoj skupštini. U odnosu na pojedinačne rezultate ove dve stranke na prošlogodišnjim izborima koje su osvojile po nešto više od 140.000 glasova (u zbiru 285.000 glasova), na ovim izborima zajedno su osvojili svega 104.000 glasova.

Dveri i Zavetnici su u poslednje dve godine uspeli da biračko telo njihovih dveju stranaka koje se međusobno ne prihvata, ubede da može i treba da sarađuje zajedno. U tom smislu, njihova saradnja prilikom formiranja koalicije nije bila viđena kao potencijalna nagazna mina. U početnim danima kampanje postavili su jasnu tematsku agendu sa Kosovom i Metohijom (francusko-nemački plan) u centru i temom inflacije odmah pored. Međutim, birači su kaznili ovu koaliciju iz dva razloga.

Prvi razlog je taj što su javnost i glasači percipirali Zavetnike kao glavne krivce što nije došlo do ujedinjenja cele desne opozicije. Drugi razlog jeste nedisciplinovana poruka prema biračima o tome da li postoji šansa da koalicija nakon izbora sarađuje sa Srpskom naprednom strankom. Nekada su ti odgovori izgledali kao loš pokušaj skretanja sa teme i izbegavanja odgovora, a nekada i kao direktno ostavljanje otvorenih vrata za saradnju sa svima, pa i sa SNS-om.

Rezultati izbora pokazali su ono na šta su istraživanja jasno ukazivala, a to je da su njihovi glasači (posebno glasači Dveri) izrazito protiv Aleksandra Vučića i Srpske napredne stranke i da su spremni da kazne svakog ko je spreman da sarađuje sa njima. Iz ove perspektive, gde su prvi sledeći redovni izbori tek 2027. godine, čini se da će ove dve stranke imati veliki problem da opstanu ili barem da opstanu samostalno i nezavisno.

O OSTALIMA

Vidimo se u nekom novom filmu.
—Boris Tadić

Sve preostale liste su doživele očekivanu izbornu sudbinu. Narodna stranka je nakon dvostrukog cepanja u prethodnih nekoliko godina i predizbornog ideološkog "presvlačenja" prelaskom u desni blok osvojila manje od 1 odsto na ovim izborima i time svoje postojanje dovela u pitanje. Srpska radikalna stranka je takođe doživela izborni fijasko i ostaće naredne četiri godine van parlamenta. Politički brokeri Saša Radulović, Boris Tadić i Čedomir Jovanović dobili su odgovor od akcionara da je transakcija odavno gotova i da je vreme za brokersku penziju.

O IZBORNIM POUKAMA

Želja za pobedom nije ni približno toliko važna koliko želja da se pripremite za pobedu.
—Vince Lombardi

Ovim izborima Srpska napredna stranka je zaokružila svoju bezbednu zonu do 2027. godine kada nas očekuju redovni predsednički, parlamentarni, pokrajinski i beogradski izbori (sledeće godine se održavaju izbori u Novom Sadu, Nišu i u još nekoliko desetina lokalnih samouprava).

Iz ugla opozicije, govorimo o četiri godine koje treba pametno iskoristiti. Izbori 17. decembra 2023. godine daju opozicionim strankama nekoliko smernica kako da to urade:

(1) Važnost podizanja partijske infrastrukture i organizacije na mnogo viši nivo, jer je u politici, kao i u životu, dobra organizacija 80 odsto uspeha;

(2) Politička persuazija ne znači da građane nužno treba više ubeđivati, već da je nekada mnogo produktivnije uklanjati prepreke koje stoje između vas i poverenja građana;

(3) Glasači imaju priče u koje veruju i partije treba da osluškuju te priče i kreiraju kampanjski narativ koji je u skladu sa uverenjima glasača, jer ukoliko se te dve priče ne poklope, nema srećnog kraja u noći saopštavanja izbornih rezultata. ¶

Napomene

* **Tekst je nastao 24 sata nakon završetka izbora tako da je zasnovan na podacima na osnovu obrađenih 8.106 od 8.273 biračka mesta.**
* **S obzirom na nejasnu i upitnu situaciju sa glasovima u Beogradu, tekst se bavi isključivo rezultatima i kampanjom na parlamentarnim izborima.**
* **Tekst se ne bavi izbornim nepravilnostima, ucenama glasača i raznim drugim oblicima nedemokratskih praksi koje režim Srpske napredne stranke intenzivno i invazivno koristi u izbornom procesu, kao ni medijskim i finansijskim neravnopravnostima između vlasti i opozicije, jer bi takav tekst zahtevao mnogo više prostora.**

ČEMU SLUŽI ISTINA?

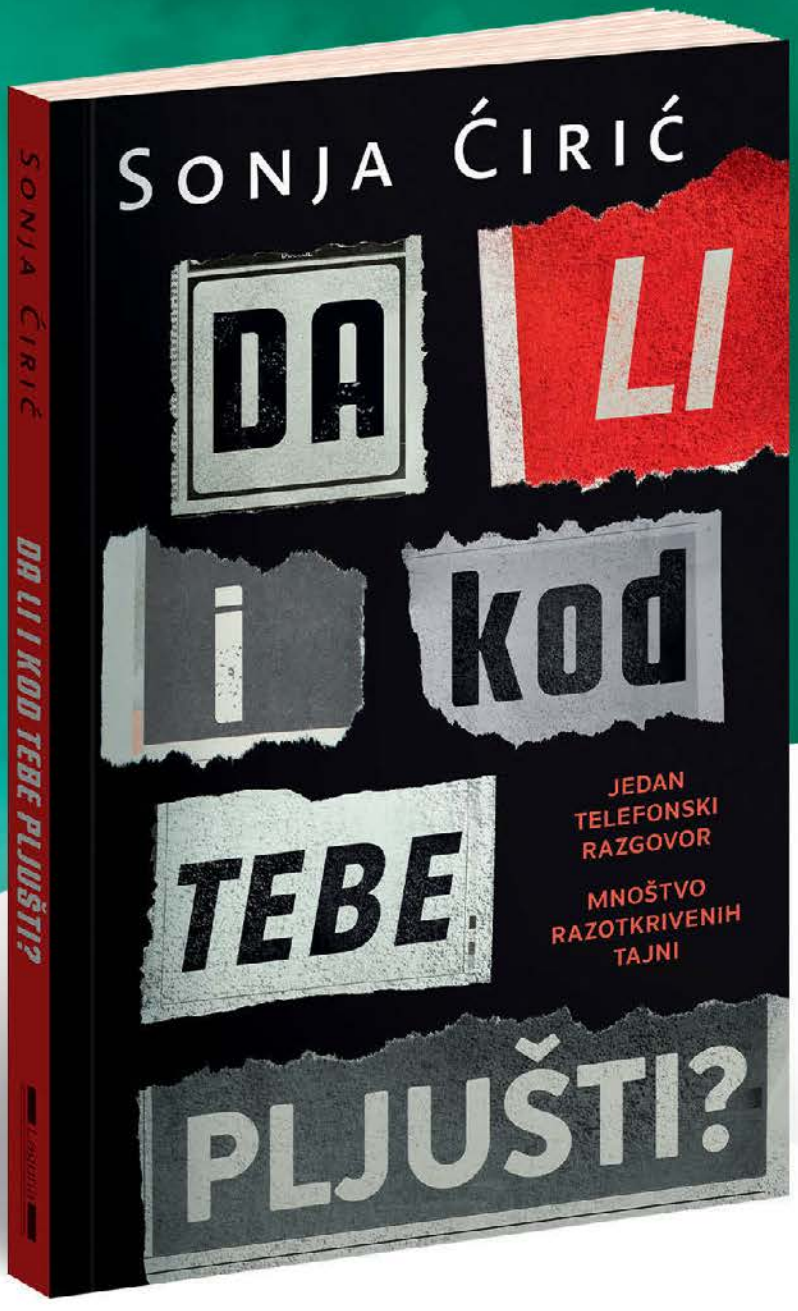

Triler o državnoj tajni koja ne sme dospeti u javnost.

25 GODINA Laguna
www.laguna.rs

Apel budućoj vladi da iskoreni lošu i nezakonitu praksu

JELENA PEJIĆ NIKIĆ

viša istraživačica i programska menadžerka u Beogradskom centru za bezbednosnu politiku

Alarmantno je i sasvim neopravdano da nas od opšteprisutnog nasilja u društvu štite obezglavljena policija i politizovane službe bezbednosti sa nepostojanim direktorima, a pravdu obezbeđuju tužilaštva i sudovi čiji su čelnici u značajnom postotku u v. d. statusu. Još više je poražavajuće to što smo verovatno oguglali jer ove institucije ni u čemu ne odudaraju od opšteg stanja i trendova u državnoj upravi

Srbija hronično beleži slabe rezultate u oblasti borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala. O tome svedoče i izveštaji Evropske komisije, međunarodnih i domaćih organizacija civilnog društva. Preporuke za unapređenje reformskih napora države uporno se ponavljaju, ali do sada nije bilo volje da se ključni problemi reše.

Institucije koje su nosioci ove borbe – policija, tužilaštva i sudovi – moraju da budu jake, proaktivne, nezavisne i nepristrasne. Za njihov rad ne treba da postoji politička volja već operativna nezavisnost, profesionalnost i integritet. Međutim, u praksi se ove institucije dodatno slabe postavljanjem vršilaca dužnosti i vršilaca funkcije na njihovo čelo, privremeno i bez konkursa, ponekad i nezakonito, ili ostavljanjem važnih pozicija upražnjenim.

OBEZGLAVLJENA POLICIJA PODLOŽNIJA JE POLITIZACIJI

Već dve godine Srbija nema direktora policije. Otkako je krajem 2021. godine istekao mandat prethodnom direktoru Vladimiru Rebiću, koji se potom penzionisao, Vlada Srbije nikako nije raspisala konkurs za ovu poziciju. Prva pretpostavka tada je bila da se čeka okončanje izbora na proleće 2022. godine da bi se ovaj postupak pokrenuo, ali nova (sada već odlazeća) Vlada propustila je da to učini. Kada je krajem 2022. godine objavljen novi Nacrt zakona o unutrašnjim poslovima sa izmenjenim uslovima za izbor direktora policije, pretpostavka je bila da se čeka usvajanje ovog propisa. Beogradski centar za bezbednosnu politiku je tom prilikom naročito isticao bojazan da se pozicija direktora drži upražnjenom kako bi se nakon zakonskih izmena popunila kadrom iz Bezbednosno-informativne agencije. Međutim, Nacrt je povučen nakon burne reakcije civilnog društva i medija na sporne odredbe i do sada nije usvojen.

U međuvremenu, Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) ponekad predstavlja Dragana Vasiljevića kao v. d. direktora policije iako on nema taj status, već je na poziciji pomoćnika direktora i može da obavlja samo jedan segment delokruga rada direktora. Iako važeći Zakon o policiji predviđa i mesto zamenika direktora, stručnoj zajednici nije poznato da je ono ikada bilo popunjeno.

To što srpska policija nema direktora svakako otežava njeno redovno postupanje i otvara dodatne kanale za uticaj politike na njen operativni rad. Tako su pojedina kadrovska ovlašćenja direktora već dva puta uredbom Vlade privremeno prenesena na ministra unutrašnjih poslova kako bi se omogućilo redovno funkcionisanje svih jedinica policije.

U VRHU MINISTARSTVA UNUTRAŠNJIH POSLOVA NEZAKONITO V. D. STANJE

Ništa bolje nije stanje u vrhu MUP-a, gde rukovodioci koji su izabrani na konkursu predstavljaju izuzetak, dok je v. d. stanje pravilo. Prema podacima iz Informatora o radu MUP-a (od 23. 11. 2023), načelnici svih sektora, koji su po slovu zakona i pomoćnici ministra, trenutno su u v. d. statusu. U istom statusu bio je i jedan sekretar Ministarstva devet meseci, što je zakonski maksimum. Naime, Zakonom o državnim službenicima propisano je da vršilac dužnosti tu poziciju može da obavlja šest meseci bez internog konkursa, nakon čega v. d. status može da bude produžen na još tri meseca.

Ovo zakonsko ograničenje, međutim, nije sprečilo Vladu Srbije da u oktobru 2023. godine treći put imenuje Gorana Colića za v. d. načelnika Sektora unutrašnje kontrole (SUK) MUP-a. Colić je prvo u januaru imenovan na šest meseci, pa u julu na još tri meseca. Sasvim je neprimereno da vršilac dužnosti bude na čelu sektora koji bi morao da uživa operativnu samostalnost jer se bori protiv korupcije u policiji i kontroliše zakonitost rada zaposlenih u MUP-u, uključujući primenu policijskih ovlašćenja kod postupanja prema građanima. Povrh toga, poslednje imenovanje u oktobru očigledno je nezakonito. Slično, sva četiri tromesečna postavljenja Luke Čaušića za v. d. načelnika Sektora za vanredne situacije u 2023. godini bila su nezakonita.

Ovakvo stanje u policiji i MUP-u značajno doprinosi neadekvatnom radu i narušava integritet policije budući da v. d. statusi rukovodećih kadrova i postavljanje mimo konkursa osiguravaju veću poslušnost i podložnost pritiscima unutar ove institucije nauštrb profesionalnog postupanja.

SAD ME VIDIŠ, SAD ME NE VIDIŠ – ZNAMO LI KO JE NA ČELU SLUŽBI BEZBEDNOSTI

S obzirom na to da u Srbiji Bezbednosno-informativna agencija (BIA) i Vojnobezbednosna agencija (VBA) učestvuju u krivičnim istragama i imaju policijska ovlašćenja, važno je osvrnuti se i na njih, a javnost je zbunjena

■ Trend "vedeizacije" države prožima i javnu upravu i javna preduzeća. Umesto da budu izabrani na konkursu, najveći broj državnih službenika dolazi na položaje u zvanju vršioca dužnosti

ko je na njihovom čelu. Podsetimo, policija mora da se osloni na kapacitete BIA za sprovođenje tehnički zahtevnih mera tajnog prikupljanja podataka poput presretanja elektronskih komunikacija, što daje ovoj službi uvid u najosetljivije slučajeve borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala.

Prethodna dva direktora BIA bili su političari koji su zamrznuli partijske funkcije nakon imenovanja. Zakon nije propisao bilo kakve uslove za izbor direktora, ali jeste definisao osnovna načela kojim službe bezbednosti treba da se rukovode, a to su nepristrasnost i politička neutralnost, te pripadnicima bezbednosnih agencija odredio zabranu članstva u političkim strankama. To bi moralo da se odnosi i na direktora agencije.

Aleksandar Vulin podneo je ostavku na mesto direktora BIA početkom novembra 2023, što je bilo dosta medijski ispraćeno. Međutim, on je još mesec dana ostao na dužnosti jer ga je Vlada razrešila tek 7. decembra. Istog dana postavljen je Tomislav Radovanović za v. d. direktora BIA.

Direktoru VBA ***Đuri Jovaniću*** petogodišnji mandat je istekao u septembru 2023. godine, a u službenim glasilima nema informacija o tome da je imenovan novi direktor ili je Jovanić reizabran. Na sajtu VBA i dalje stoji Jovanić kao direktor, a informator nije ažuriran od novembra 2022. godine. Za direktora VBA bar su propisani neki uslovi, a postavlja ga i razrešava, na predlog ministra odbrane, predsednik Republike ili Vlada, u zavisnosti od toga da li je reč o profesionalnom vojnom licu ili ne.

VRŠIOCI FUNKCIJE ČESTI I U PRAVOSUDNIM ORGANIMA

Kada je reč o tužilaštvima i sudovima, novi pravosudni zakoni iz februara 2023. godine propisali su ograničenje od godinu dana za vršioce funkcije glavnog javnog tužioca i predsednika sudova, a izborna nadležnost je u rukama pravosudnih saveta. To su privremene situacije kada je prethodniku istekao mandat, a novi još nije stupio na funkciju. Pregledom sajta Visokog saveta tužilaštva krajem novembra 2023. uočavamo da je u statusu vršioca funkcije 39% glavnih javnih tužilaca, koji rukovode javnim tužilaštvima (JT) opšte nadležnosti širom Srbije – u 34 od 58 osnovnih JT, 8 od 25 viših JT i u jednom od četiri apelaciona JT.

Prema sajtu Visokog saveta sudstva (stanje početkom decembra 2023), od 157 sudova opšte i posebne nadležnosti u Srbiji, 49 ima na čelu vršioca funkcije predsednika suda. To je gotovo svaki treći sud (31,2%). Najgore stanje je u višim sudovima – od njih 25, samo četiri ima predsednika u redovnom mandatu. Vršioci funkcije su u većini i među privrednim sudovima (u 9 od 16 sudova), dok je njihov udeo u osnovnim, apelacionim i prekršajnim sudovima nešto manji.

"VEDEIZACIJA" KAO OPŠTI TREND U DRŽAVNOJ UPRAVI UPRKOS OBAVEZAMA VLADE

Sve iznad navedeno deo je šireg trenda "vedeizacije" države, koji prožima i javnu upravu i javna preduzeća. Umesto da budu izabrani na konkursu, najveći broj državnih službenika dolazi na položaje u zvanju vršioca dužnosti, pokazuje redovni monitoring organizacije Transparentnost Srbija. Postavljenje lica u v. d. statusu bez poštovanja jasno postavljenih kriterijuma otvara i pitanje o uplivu politike u donošenje odluka. Ovo je naročito značajno u kontekstu izborne kampanje kada se resursi ovih institucija i preduzeća zloupotrebljavaju u stranačke svrhe.

Pod pritiskom Evropske unije, Vlada Srbije obavezala se zakonom da okonča ovu praksu počev od jula 2019. godine. Međutim, ništa se nije promenilo, naprotiv. Koalicija prEUgovor u novom Alarm izveštaju (str. 50) navodi da je odlazeća Vlada za samo godinu dana rada donela 634 rešenja o postavljenju vršioca dužnosti u državnoj upravi. Od toga je čak 70% rešenja bilo nezakonito, zbog toga što je prekoračen zakonski rok ili je postavljenje bilo retroaktivno. Naime, 263 vršioca dužnosti "stupilo je na dužnost" pre nego što su njihova rešenja uopšte doneta!

Time je samo nastavljena negativna praksa prethodnih dveju vlada Ane Brnabić. U mandatu 2017–2020 Vlada je postavila vršioce dužnosti 1152 puta, od čega je tek svako treće rešenje bilo legalno. U mandatu 2020–2022 Vlada je donela 1258 rešenja o postavljenju vršilaca dužnosti, od čega je, po optimističnoj proceni koalicije prEUgovor, tek svako četvrto bilo zakonito.

KRAJ "VEDEIZACIJE" JE PRIORITET ZA BUDUĆU VLADU

Alarmantno je i sasvim neopravdano da nas od opšteprisutnog nasilja u društvu štite obezglavljena policija i politizovane službe bezbednosti sa nepostojanim direktorima, a pravdu obezbeđuju tužilaštva i sudovi čiji su čelnici u značajnom postotku u v. d. statusu. Još više je poražavajuće to što smo verovatno oguglali jer ove institucije ni u čemu ne odudaraju od opšteg stanja i trendova u državnoj upravi. Zato je preporuka za buduću vladu da što pre pokrene konkursne procedure, meritorno odluči o novim postavljenjima i okonča nezakonito stanje i opasnu praksu. Kada je reč o sudovima i tužilaštvima, nade polažemo u nove pravosudne savete koji tek treba da se iskažu. ¶

Autorka se zahvaljuje stažistima BCBP Milici Marinkovski i Nikoli Vlajniću na pomoći prilikom prikupljanja podataka

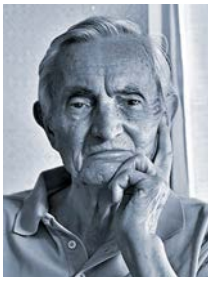

Vlast u Srbiji – pošast upadljivo dosledne nedoslednosti

LJUBOMIR MADŽAR

Ekonomista i profesor u penziji

Nepredvidivost odluka u autoritarnim sistemima prosta je i direktna posledica nepredvidivosti ponašanja neodmereno moćnog pojedinca; nije preterano ako se kaže da ni on sam ne zna kakve će sve odluke doneti u nešto daljoj, pa i bliskoj budućnosti. Čisto empirijski, odluke autokrata su ponajčešće veoma štetne, a u ne malom broju slučajeva bukvalno kobne

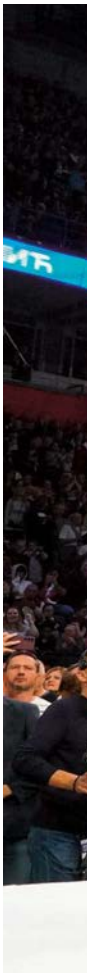

Na propoziciju o doslednosti kao neprocenjivoj i u mnogim situacijama preko potrebnoj vrlini ne treba trošiti mnogo reči. Mnogo toga što se obavlja u državi, privredi, vojsci, u socijalnim interakcijama i u ličnom životu iziskuje i podrazumeva obavljanje većeg broja aktivnosti za koje je očigledno da je poželjno, a neretko i neophodno, da budu međusobno usklađene. Usklađenost pojedinih odluka i akata, kao i pojedinačnih delatnosti u šire preduzimanim i realizovanim stremljenjima, očigledan je preduslov za efikasno obavljanje bilo koje takve složene aktivnosti. Nedoslednost je prava negacija efikasnosti: ona izaziva sukobljavanje i međusobno poništavanje efekata pojedinačnih delanja u okviru opštijih pregnuća u bilo kojoj oblasti života, a parcijalni napori čiji se rezultati, makar i delimično, međusobno potiru sasvim očigledno rezultuju u suboptimalnom, nepotrebno umanjenom učinku ukupne, na takva pojedinačna delanja razložive delatnosti.

Veliki deo doslednosti svodi se, u krajnjoj liniji, na koordinaciju parcijalnih delanja ili akata u okviru nekih širih pregnuća u različito definisanim društvenim zajednicama ili u individualnim nastojanjima da se ostvare neki efekti ili postignu neki ciljevi. Potreba za koordinacijom proističe iz činjenice da su pojedine odluke u okviru bilo kakve složene operacije funkcionalno povezane i da se one ne mogu racionalno koncipirati niti delotvorno izvesti bez informacija o drugim odlukama i njihovim daljim implikacijama. Efikasno obavljanje bilo kakvih poduhvata podrazumeva da leva ruka zna šta radi desna. Ignorisanje tog elementarnog zahteva ima za posledicu spuštanje učinkovitosti složenih stremljenja ispod tehnološki dostupnog nivoa, a u nekim slučajevima i potpuno anuliranje uloženih napora ili čak nametanje štete, tj. negativnog učinka.

Koordinacija je važan sastavni deo doslednosti, ali se njome doslednost ne iscrpljuje. Pored koordinacije koja se definiše kao tehnički aspekt usklađivanja pojedinačnih komponenti u okviru složenih poduhvata, doslednost sadrži i često zanemarivani moralni aspekt. Naime, neke odluke u okviru širih poduhvata impliciraju dovoljno opredeljivane pravce delanja na drugim linijama šire shvaćene aktivnosti, pored ostalog i tako što generišu informacije o verovatnim varijetetima drugih odluka, a to je dragocena informacija drugim akterima za racionalno donošenje njihovih odluka. Etički imperativ doslednosti u odlučivanju bilo kog aktera zaloga je njegovog kredibiliteta, što svakako predstavlja važnu činjenicu u uspostavljanju poslovnih i svih drugih društvenih odnosa. U koncipiranju složenijih poduhvata koje želimo što delotvornije da ostvarimo svakako vodimo računa o tome sa kojim i kakvim drugim subjektima treba da se povežemo i tako uspostavimo odnose uzajamne zavisnosti.

USLOV DOSLEDNOSTI U FUNKCIONISANJU VLASTI

Vlast je složena institucionalna mreža ali i bitan društveni odnos koji obuhvata i prožima celu zajednicu. Stoga je njena doslednost svojevrstan socijalni imperativ koji dotiče svakog dejstvujućeg aktera u društvu i bitno utiče na njegovo delovanje i efikasnost njegovih pregnuća. Dezideretum doslednosti proističe već iz same činjenice da se vlast konstituiše i ostvaruje na nivou cele zajednice i da se tako uključuje u interakcije sa svim relevantnim subjektima svakog društva. To uz ostalo znači da se vlast neizbežno bavi velikim sistemima, u stvari, najvećim koji se u nekoj zajednici mogu zamisliti, uključujući iznad svega i samu zajednicu kao celinu. Broj delatnosti koje moraju da se usklađuju i odluka koje valja koordinirati ogroman je i praktično nesagledliv, a doslednost se samim tim nameće kao nezaobilazni imperativ racionalnog ponašanja. To je, pre svega, posledica činjenice da se javlja potreba za koordinacijom ogromnog broja individualnih i kolektivnih delanja – ako se išta javlja kao nezaobilazna potreba, onda je to opet nužnost da leva ruka zna šta radi desna – ali je i moralna komponenta građenja poverenja društvenih subjekata za vlast jednako imperativna. Naime, i privredni život i sva druga područja društvenog delovanja duboko su i mnogostrano prožeti neizvesnošću a kredibilitet vlasti bitan je činilac te neizvesnosti i daleko najvažniji i najdelotvorniji faktor njene toliko poželjne redukcije.

U kontekstu sveopšte povezanosti i međusobne uslovljenosti, jednako je važno da se u odnosima vlasti i socijalnih aktera uspostave ne samo odnosi kontrole i regulacije zasnovane na legitimizovanoj prinudi nego i odnosi saradnje, zajedničkog delovanja na realizaciji važnih društvenih ciljeva, te koordiniranih napora da se minimiziraju štete od hazarda koji su način i oblik ispoljavanja univerzalno prateće neizvesnosti. Naročito su veliki potencijalni negativni učinci neizvesnosti u onim upravljačkim aktivnostima i onim odlukama kod

Foto: Vladimir Šporčić/ Tanjug

■ Da li je odista bio pravi radikal onaj koji je tako naglo mogao da promeni svoj program i prenebregne svoj radikalski zov, a da li je, iz analognih razloga, mogao bezmalo obnoć postati tvrd i odlučan privrženik demokratskih vrednosti? Potonji razvoj pokazuje da je odgovor na ta dva pitanja odričan

kojih su očekivani efekti odluka vremenski mnogo udaljeni od trenutka njihovog donošenja. Razume se, najvažnije, najbrojnije i po učincima najdalekosežnije takve odluke jesu investicioni poduhvati, kao i akcije, uključujući one u režiji vlasti, koje se realizuju u domenu tehničkog progresa i njegovog što potpunijeg valorizovanja u što široj skupini društvenih delatnosti. U tom domenu ekonomskopolitičkog delovanja gotovo da je nemoguće preceniti važnost i potencijalnu delotvornost konstruktivne saradnje vlasti i svekolike socijalne periferije.

Podrška vlasti, a posebno njen kontinuirani angažman, posebno u domenu razvijanja delotvornih pravila igre i promišljeno i selektivno održavane njihove stabilnosti, ovde je doslovno neprocenjiva. Eksterno opredeljenu uslovi privređivanja i uslovi obavljanja drugih društvenih aktivnosti neprestano se i neizbežno menjaju, pa se tim promenama moraju prilagođavati i pravila, a ta potreba po prirodi stvari u suprotnosti je sa jednako značajnim dezideratumom stabilnosti. Iznalaženje razumnog kompromisa između ta dva suprotstavljena zahteva jedan je od najsloženijih i najdelikatnijih zadataka pred kojima se nalazi ekonomska politika, kao i javne politike u drugim oblastima društvenog života. Kredibilitet vlasti najvažniji je upravo u ovom rafiniranom balansiranju suprotstavljenih zahteva. Neizbežne promene u pravilima biće konstruktivno prihvaćene samo u zajednicama u kojima je vlast kod društvenih aktera izgradila visoko poverenje i stvorila ambijent u kome se one prihvataju kao preduslov za efikasno privređivanje i stabilan privredni razvoj. Ali i kao oblik i uslov kontinuiranog unapređivanja najšire shvaćenog opšteg interesa.

OSVRT NA NEKE OBLIKE I EFEKTE MANJKA DOSLEDNOSTI U DELOVANJU OVDAŠNJE VLASTI

Bez većeg rizika može se, čisto dijagnostički, konstatovati da vlast u Srbiji pati od vidnog manjka doslednosti i da to zapažaju i nevoljko trpe ako baš ne svi, a ono dobar broj društvenih aktera, ponajviše onih koji su delatni u privredi. Tokom poslednje decenije politički sistem Srbije pomerio se od početnog, sigurno ne savršenog, kakvog-takvog demokratskog aranžmana ka vidno uobličenom autoritarnom poretku. Toliko puta je i uz toliko brojne povode konstatovano da se politička moć u Srbiji akumulirala u tolikom stepenu, a vlast

»

■ Odluka o širokom i ne baš promišljenom deljenju "helikopterskog novca" – odluka koja je gospodu iz Fiskalnog saveta gotovo obeznanila – živi je primer nedoslednosti kojom kroz nepredvidive i sa važećim ključnim dokumentima drastično neusaglašene udare autoritarna vlast razorno bombarduje društvo

zgusnula u tolikoj meri, da nije preterano ako se kaže da zemljom upravlja jedan čovek. Došlo je vreme da se ta činjenica pominje sa vidnom nelagodom jer je toliko puta istaknuta, i još uvek se svakodnevno naglašava, da se doživljava kao trivijalna i krajnje neoriginalna. Autoritarni sistemi vladavine neizbežno pate od manjka kredibilnosti, pre svega zato što boluju i od manjka doslednosti. Autoritarni sistemi su napredvidivi jer su nepredvidive i odluke tog ključnog čoveka koji njima upravlja. Kolektivno vođeni demokratski ustrojeni sistemi predvidivi su zato što odluke ne donosi pojedinac nego su produkt jednog *sistema* čije se funkcionisanje može predvideti i koji je imun na individualnu arbitrarnost. Kad se npr. odmah nakon što su ozvaničene i dovoljno široko obznanjene fiskalne strategije i njima implicirane oficijelne odluke i nakon skupštinski overenog rebalansa budžeta, u javnosti iznebuha lansira odluka o širokom i ne baš promišljenom deljenju "helikopterskog novca" – odluka koja je gospodu iz Fiskalnog saveta gotovo obeznanila – onda je to živi primer nedoslednosti kojom kroz nepredvidive i sa važećim ključnim dokumentima drastično neusaglašene udare autoritarna vlast razorno bombarduje društvo.

Nepredvidivost sistema implicira i uslovljava njihovu nedoslednost, pa time i nedovoljnu, da se ne kaže izostalu koordinaciju. Nepredvidivost odluka u autoritarnim sistemima prosta je i direktna posledica nepredvidivosti ponašanja neodmereno moćnog pojedinca; nije preterano ako se kaže da ni on sam ne zna kakve će sve odluke doneti u nešto daljoj, pa i bliskoj budućnosti. Čisto empirijski, odluke autokrata su ponajčešće veoma štetne, a u ne malom broju slučajeva bukvalno kobne. Deo generalne i široke empirijske zakonitosti jeste i dobro dokumentovana činjenica da su ratove gotovo uvek zapodevali autokratski režimi, a da u istoriji faktički nisu zabeleženi ratovi između demokratskih zemalja. Autoritarno vođena SFRJ raspala se u krvavom ratu, a demokratske skandinavske zemlje našle su u jednom delikatnom spletu okolnosti način mirnog razilaska. Nije slučajno što su se Češka i Slovačka mirno rastale imajući u vidu da je do Drugog svetskog rata Češka bila jedna od najdemokratskijih zemalja Evrope. Dijagnoza autoritarnog karaktera jednog političkog sistema generiše, dakle, jednostavne i važne zaključke: takvi sistemi su nepredvidivi, a nepredvidivost, po logici stvari, uslovljava nedoslednost, dok obe ove karakteristike, opet po logici stvari, impliciraju manjak kredibiliteta sa svim štetnim posledicama po sposobnost sistema da energično mobiliše i efikasno alocira resurse.

Nedoslednost se lako prepoznaje i u, makar i ovlašnom i letimičnom, osvrtu na našu najnoviju političku istoriju. Taj najnoviji period počinje 2012. kada je vlast na izborima dobila Srpska napredna stranka (SNS). Ona je morala da izgradi nekakav svoj prepoznatljiv profil, ali se pokazalo da to nije tako jednostavno. Bila je potrebna veća programska preorijentacija, uz ne baš nezanemarljivo preuzimanje političkih opredeljenja i ciljeva prethodne vlasti i stranaka koje su radikalima bile direktan ideološki i akcioni protivnik. Markantnu promenu u tom smislu predstavljalo je preuzimanje proevropske orijentacije i uključenja u Evropsku uniju kao strateškog cilja. Kad jedan politički subjekt preuzme bitan i opredeljujući deo akcionog programa od svojih *političkih oponenata*, onda je to porazan i poražavajući primer nedoslednosti. Promena je bila dovoljno dalekosežna da je moralo da se nametne pitanje kredibiliteta. Može li srpski radikal postati vatreni zagovornik Evropske unije i borac za ulazak u tu organizaciju? Promena u ideologiji i strateškom opredeljenju bila je dovoljno velika da se posumnja u njenu autentičnost, ali i dovoljno velika da se posumnja u iskrenost i dubinu prethodnog radikalskog opredeljenja. Da li je odista bio pravi radikal onaj koji je tako naglo mogao da promeni svoj program i prenebregne svoj radikalski zov, a da li je, iz analognih razloga, mogao bezmalo obnoć postati tvrd i odlučan privrženik demokratskih vrednosti? Potonji razvoj pokazuje da je odgovor na ta dva pitanja odričan: ni posle više od jedne decenije Srbija se nije vidnije približila Evropskoj uniji, a lako uočljiva evolucija sistema ka vladavini jednog čoveka svedoči i o slabosti demokratskog poriva vezanog za cepanje SRS.

U sagledavanju nedoslednosti i njome uslovljenih nepredvidivosti i manjka kredibiliteta vrlo su instruktivne najnovije političke odluke vladajuće stranke, donesene uoči skorih decembarskih izbora. Za beogradske izbore SNS je sklopila koalicioni sporazum sa SRS. To je nedosledno i nepredvidivo, a očito produkuje i manjak kredibiliteta. Pretpostavljajući da je SNS ipak načinila neki, iako daleko od toga da bude dovoljan, ideološki i programski skok, kako ona može da bude kompatibilna sa SRS koju je bez mnogo skrupula napustila? Jer, Šešelj nije promenio ni ćud ni dlaku. Očigledno se radi samo o lovu na glasove, i to one najjeftinije kojima ne smeta ni nedoslednost ni nepredvidivost. Politička ponašanja koja nisu vezana za ideologije i programe, tj. koja se ne temelje na normativnim predstavama o tome u kom bi pravcu društvo trebalo u budućnosti da se razvija, poznata su pod tehničkim nazivom *populizam*. Ta spremnost na koalicije, uz pribavljanje glasova kao jedini razlog i motiv, paradigmatičan je slučaj *nedoslednosti*, a njen prirodan i neizbežan rezultat je *nepredvidivost* uz *manjak kredibiliteta*, sa poznatim ekonomskim štetama i negativnim uticajem na ono što je za privredni razvoj najvažnije, a to su investicije i tehnički napredak. ¶

DRAMATIČNA ISTORIJA NUKLEARNE ERE

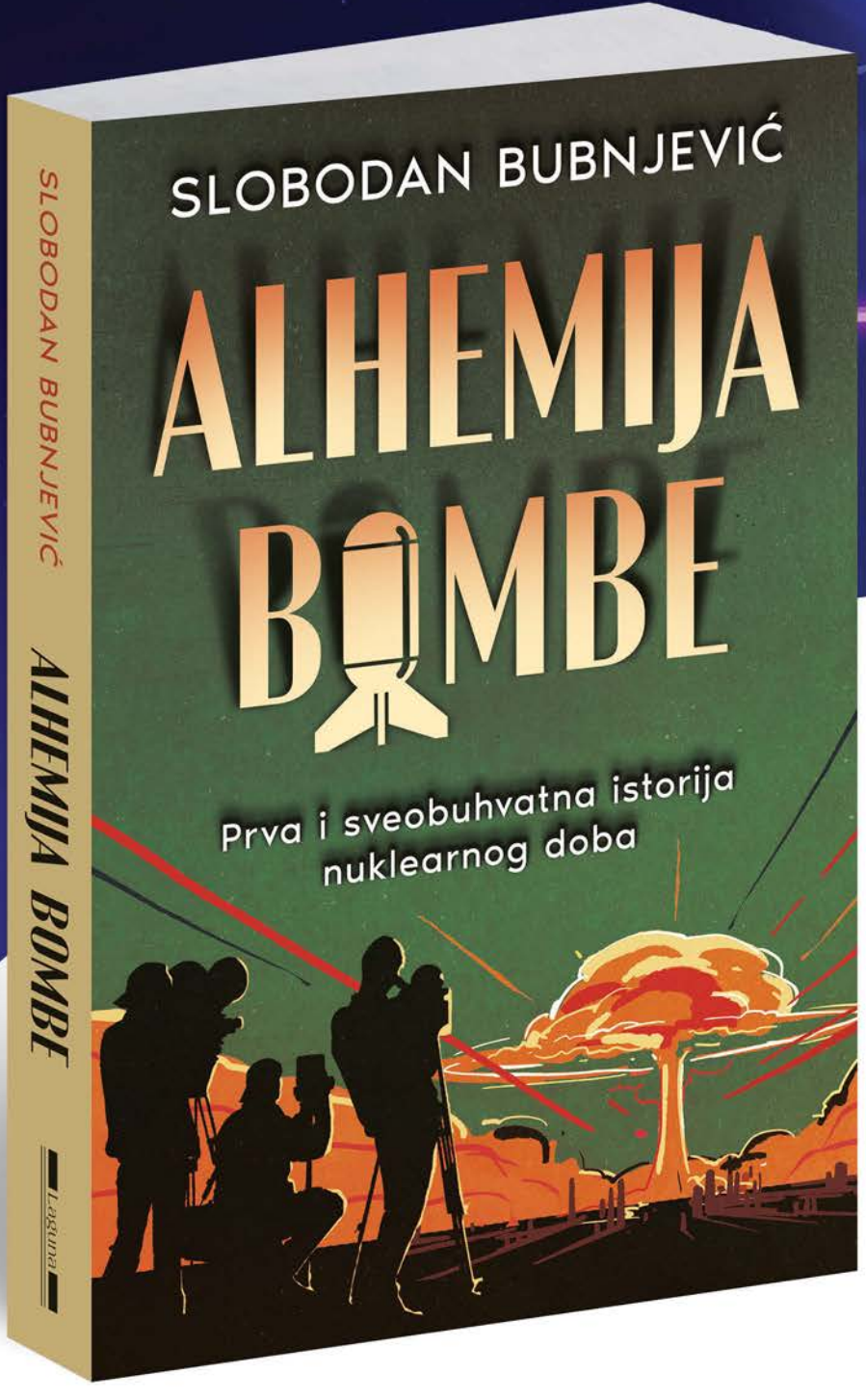

Kako je atomska bomba oblikovala našu stvarnost.

25 GODINA
Laguna
www.laguna.rs

NEŠTO IZMEĐU U RAZOČARENJA

Kakve promene može da donese vlada Donalda Tuska? Paradoksalno, ništa veliko. Prioritet će svakako biti razgradnja reformi pravosuđa koje je izvela partija Pravo i pravda i koje su bile daleko do zapadnih standarda – uglavnom su poslužile da ta partija preuzme kontrolu nad sudovima. Bez mnogo entuzijazma, nova vlada će zadržati sistem velikih socijalnih davanja (među njima oko 120 evra mesečno za svako dete u porodici) koji su njeni prethodnici uveli u pokušaju da u Poljskoj naprave moderan zapadni sistem države blagostanja. Neke velike ideološke promene na polju abortusa ili prava LGBT osoba, na koje je računala partija levice, nisu mnogo verovatne

Za "Vreme" iz Varšave

Posle osam godina vladavine desničarske partije Pravo i pravda (PiS) i beskonačnih razmirica između Varšave i EU, u Poljskoj su se na vlast vratili probriselski liberali. Novi premijer je šezdesetšestogodišnji Donald Tusk, bivši predsednik Evropskog saveta i poklonik Ludviga fon Mizesa, koji je karijeru počeo kao antikomunistički disident u Gdanjsku. Figura koja dvadeset godina budi podjednako žestoke emocije kao i njegov protivnik, vođa PiS Jaroslav Kačinjski. Tusk, koji je prema internet sajtu Politiko najuticajnija ličnost u Evropi, za poljske liberale je "kralj kontinenta", "vitez na belom konju" ili "ubica populista". Za konzervativce je političar paralisan minimalizmom, sa vizijom razvoja koja ne ide dalje od "očuvanja tople vode u slavini" i – još gore – "nemački agent".

ZAMOR MATERIJALA

"Da počnemo od toga zašto je PiS iznenađujuće izgubio izbore i ne može da sastavi novu vladu. Pre svega, ta partija je potpuno izgubila koalicioni potencijal budući da su sve partije koje su ušle u parlament odbile saradnju sa njom – delom usled političkih razlika, a delom usled gomile skandala u koje su umešani ljudi iz vlasti. PiS je bio previše samouveren, srušila ga je negova vlastita gordost. Propaganda u medijima bila je previše očigledna i dosadna, kompanije u državnom vlasništvu bile su pune lojalnih ali nestručnih ljudi. Tome se može dodati i rast inflacije i kamatnih stopa. Ljudima ih je bilo dosta, samo pogledajte rekordnu izlaznost, blizu 75 odsto", objašnjava za "Vreme" Mateuš Rošak, novinar varšavskog lista "Đenik gazeta pravna".

Svemu ovome možemo dodati i prilično staromodnu predizbornu kampanju u kojoj se PiS usredsredio na starije građane i tradicionalne vrednosti, čak i ne pokušavajući da pridobije mlađe Poljake. A upravo oni su ih koštali vlasti. U starosnoj grupi od 18 do 29 godina, PiS je dobio samo 14 odsto glasova, a među starijima od 60 godina 52, 8 odsto. Rezultati izbora su važan i još jedan pokazatelj kako se Poljska menja, pri čemu Katolička crkva, uzdrmana pedofilskim skandalima, ubrzano gubi uticaj. A PiS se poistovećuje sa Crkvom, katolički vernici su njegova politička baza.

Na planu spoljne politike, PiS je odlučio da ostane što bliži Amerikancima, najpre Donaldu Trampu, a potom, nakon napada Rusije na Ukrajinu u februaru prošle godine, Džou Bajdenu. Varšava se upustila u neke manje rasprave sa Vašingtonom, ali je sa Amerikancima potpisala ključne ugovore o naoružanju i odabrala Sjedinjene Države za projekat prve nuklearne elektrane (sve u vezi sa tom elektranom napredovalo je veoma sporo).

Sa Nemačkom je priča bila drugačija – Poljaci su tražili da Berlin plati ratnu odštetu, što je nemačka vlada odbila. Varšava je optužila Nemce i za bliske ekonomske veze sa Rusima uključujući izgradnju Severnog toka 2, gasovoda u baltičkom moru koji je prošle godine procureo pod nejasnim okolnostima. Vlada PiS razvila je regionalne formate saradnje – toga više neće biti.

"Varšava više neće biti zainteresovana za Prag ili Viljnus. Poljska će hteti da promeni Evropsku uniju zajedno sa Francuskom i Nemačkom i neće gledati u manje zemlje", predviđa za "Vreme" Jan Lupomeski, bivši savetnik češkog predsednika za spoljne poslove.

Ali najveći neuspeh spoljne politike PiS bile su rasprave sa Briselom o vladavini prava. One su postale tako žestoke da je EU odlučila da blokira evropske fondove za Poljsku, više od 100 milijardi evra. Prema Rošakovim rečima, Kačinjski je često ulazio u sukob sa EU "iz zabave ili sporta radi". Bilo je tu mnogo zle krvi i sve se negativno odrazilo na poljske

SHIĆENJA I

JEDNA OD VELIKIH PROMENA U POLJSKOJ: Donald Tusk i njegov kabinet
Foto: AP Photo

interese i budžet. "To što je Tusk odblokirao fondove nesporno je njegov prvi veliki uspeh i može biti od ključnog značaja za razvoj poljske privrede na početku njene zelene tranzicije", objašnjava Rošak.

UKRAJINSKO PITANJE

Način na koji su se razvijali odnosi Varšave sa Volodimirom Zelenskim takođe se može nazvati razočaranjem. Početak je obećavao – nakon što je Rusija izvršila invaziju na Ukrajinu 2022. godine, Poljska je postala ključni partner Kijeva. Ko zna kako bi se rat odvijao da je Poljska reagovala sporije. Vojna pomoć je bila neprocenjiva. Poljska je Ukrajini donirala većinu svojih tenkova i mnogo druge vojne opreme. Oko 90 odsto vojne pomoći saveznika Ukrajini prolazi kroz Poljsku. Najvažnija tačka je Aerodrom Jasionka kod Žešova, na istoku zemlje, koji je pod zaštitom američkog raketnog sistema "patriot" i koji Poljaci u šali nazivaju "J-Town" (ime koje su mu nadenuli američki vojnici jer im je bilo teško da izgovore Žešov – *prim. prev.*). Poljska je glatko i efikasno primila tri miliona Ukrajinaca i uključila ih u svoj zdravstveni i obrazovni sistem. Rat je zbližio ove dve nacije, milioni poljskih porodica primili su Ukrajince u svoje domove i ta je veza sada verovatno neraskidiva.

U javnom mnjenju poljska vlada je ispravno procenila interes zemlje i mnogo uložila u zaštitu Ukrajine i Zelenskog. Ali bila je to rizična igra. Kada se Amerikanci nisu složili sa ustupanjem borbenih aviona sovjetske proizvodnje Kijevu, Poljaci su ih jednostavno ostavili na granici i obavestili Ukrajince da ih pokupe. U više navrata su vršili pritisak na Nemačku i Sjedinjene Države da urade više kada je reč o slanju tenkova, aviona i protivvazdušne odbrane Ukrajini. Stoga se Varšava mnogo razočarala u Kijev kada je odlučio da intenzivira poljoprivredne razmirice između ove dve zemlje, a i u Zelenskog lično kada je u UN optužio Poljsku da radi sa Rusijom. Štaviše, Ukrajinci se još nisu izvinili za "Volinjski pokolj" iz 1943/1944. kada su ukrajinski nacionalisti ubili 60.000 Poljaka. Desnica je sve te poteze protumačila kao političku pomoć liberalima uoči izbora. A oni verovatno neće biti preterano voljni da onoliko pritiskaju Berlin ili Brisel.

ISTORIJA PROMENA

Mora se priznati da je u Tuskovom ekspozeu u parlamentu bilo mnogo »

“Varšava više neće biti zainteresovana za Prag ili Viljnus. Poljska će hteti da promeni Evropsku uniju zajedno sa Francuskom i Nemačkom i neće gledati u manje zemlje”, predviđa za “Vreme” Jan Lupomeski, bivši savetnik češkog predsednika

reči o Ukrajini. Ovaj političar iz Gdanjska apelovao je na Zapad da bude nepokolebljiv i govorio o potrebi dodatnog mobilisanja Evrope u odbrani poljskog suseda koji se bori za opstanak. U stvari, bila je to jedna od malobrojnih tačaka u kojima je bio određen. Govor je, inače, prilično razočarao jer je bio pun niskih ličnih uvreda i povišenih emocija. Nije tu bilo ničega ozbiljnog o ključnim investicijama prethodne vlade, na primer, izgradnji ogromnog aerodroma nedaleko od Varšave i budućnosti sektora nuklearne energije.

Tusk je ostao optimističan kada je reč o izazovu održavanja njegove široke i raznolike koalicije (tri velike partije): “Nećemo se svađati”, uveravao je u ekspozeu.

Odabir ljudstva za sastav vlade prilično je radikalan i zabrinjava čak i mnoge Tuskove pristalice. Čini se da je glavni kriterijum bio mržnja prema PiS, a katkad i lična osveta. Spekuliše se da je nekim ministrima dato godinu dana da “očiste institucije”. Kada se to obavi, biće postavljeni ljudi sa većim ujedinjujućim sposobnostima. Jedno od iznenađenja je odluka da se za ministra spoljnih poslova postavi Radoslav Sikorski, iskusan diplomata sa diplomom Oksforda i muž En Eplbaum, uticajne novinarke “Vašington posta”. Međutim, on nije na tako dobrom glasu među zaposlenima u Ministarstvu spoljnih poslova, čak i onima koji ne podržavaju PiS. Tokom rata u Ukrajini imao je nekoliko neodgovornih komentara, koje je kasnije iskoristila kremaljska propaganda. Ipak, njegov snažan proukrajinski stav je neupitan, a kao poslanik Evropskog parlamenta sakupljao je pomoć i lično isporučio džipove koji su bili potrebni ukrajinskim vojnicima na frontu.

Kakve promene može da donese nova vlada? Paradoksalno, ništa veliko. Prioritet će svakako biti razgradnja reformi pravosuđa koje je izveo PiS i koje su bile daleko do zapadnih standarda – uglavnom su poslužile da ta partija preuzme kontrolu nad sudovima. Bez mnogo entuzijazma, nova vlada će zadržati sistem velikih socijalnih davanja (među njima oko 120 evra mesečno za svako dete u porodici) koji su njeni prethodnici uveli u pokušaju da u Poljskoj naprave moderan zapadni sistem države blagostanja. Neke velike ideološke promene na polju abortusa ili prava LGBT osoba, na koje je računala partija levice, nisu mnogo verovatne. Ima mnogo konzervativaca u novoj vladi, Tusk će morati da se nosi sa svim tim sentimentima. Verovatno možemo očekivati brži odmak od uglja i veći fokus na zelene izvore energije. Bivša vlast je napredovala na tom polju, ali sve je išlo prilično sporo. Partija Jaroslava Kačinjskog tu je sporost objasnila potrebom da se zaštite radna mesta rudara.

U simboličkom smislu, međutim, ova promena je istorijska za Poljsku, sada 20. privredu na svetu. Za liberale umorne od PiS ovo je trenutak trijumfa, najveći od pada komunizma 1989. godine i potpunog osamostaljenja Poljske od Rusije – oba poljska tabora pozivaju se na antikomunističko nasleđe i suprotstavljanje Kremlju. Prema njihovom stavu, Poljska pravi veliki korak napred time što će se konačno ratosiljati vlade koju podržavaju staromodni i netolerantni ljudi u ruralnoj Poljskoj.

Za neke liberale u Varšavi pobeda na izborima bila je toliko važna da su se čak i glumci zaustavili usred predstave kada su objavljeni rezultati, a ljudi su počeli da plaču i da se grle. Stanovništvo se okupilo u bioskopima da gleda prvu sednicu parlamenta. Na ovu pobedu se drugačije gleda u manjim gradovima gde se boje da će ih Varšava zaboraviti, kao što se dogodilo tokom tranzicije devedesetih godina i masovne nezaposlenosti. Trebalo bi da nova Poljska bude više usmerena ka gradovima. Nasmešenim, tolerantnim, evropskim. Šta god to značilo. ¶

MATEUŠ OBREMSKI

Ekvador II

Tamo gde

Na severu grada Kita prolazi sam polutar. Zovu ga Polovina sveta (Mitad del mundo). Iako su francuski i španski geografi u 18. veku izračunavali tačan položaj polutara, čini se da je narod koji je tu živeo imao preciznije metode za merenje planete. Naime, evropski naučnici su promašili za nekoliko stotina metara, a prastara kamena opservatorija pokazuje tačnu liniju koju su lokalni stanovnici davno iscrtali

Narcis Alispahić sa suprugom živi i radi u Kitu, prestonici Ekvadora. Dete iz Zavidovića, vansistemski i vanvremenski stvaralac za kojeg ima malo razumevanja na našim prostorima. Diplomac likovne akademije iz Novog Sada. Dovoljno je da vas ubedim u njegovu kreativnu lucidnost kad vam kažem da mu je plan da se sledeće godine spusti rekom Rio Napo pa dalje Amazonom sve do brazilskog Manausa da bi naslikao mural posvećen Mister Nou. Reč je o čuvenom strip junaku čije smo avanture po egzotičnim zemljama svi čitali. Elem, Mister No je iz Manausa, leti na “pajperu”, malom avionu iznad nepregledne džungle i to je za Narcisa jedan arhetip kako reći svetu “Ne” (Nou), biti svoj i živeti život slobodno i hrabro.

Kada je sa suprugom iz francuskog Liona došao u Kito, tražio je način da se poveže sa lokalnim umetničkim životom. Od tada sarađuje sa kulturnim centrom Kumanda (Cumanda) iz ekvadorske prestonice. Tamo je realizovao nekoliko veoma uspešnih radionica crtanja, stripa i slikarstva, nekoliko murala, a u samoj galeriji

mlad mesec leži horizontalno

koja se nalazi u sklopu centra imao je i veliku samostalnu izložbu sa više od 60 radova pod nazivom *Simfonija duha*.

SURI ORAO

Zanimljivo je da su naselja oko Kumande većinom veoma siromašna i da su Narcisovi učenici deca iz takvih, često veoma opasnih kvartova. Kao Balkancu, to mu je bila dodatna inspiracija da im pokaže kako umetnost može bukvalno da promeni njihov život jer je i sam kao dete proveo 10 godina života u izbegličkom centru. Kreativno mišljenje, imaginacija, uopšte izgradnja drugačijeg pogleda na svet na časovima umetnosti mogu da osveste polaznike u traganju za neotkrivenim talentima, novim horizontima i motivacijom za promenama. Pored pomenute umetničke radionice, u okviru centra postoje i škola plesa, teatar, teretana, bazen, muzička škola i kurs samoodbrane za žene, sve potpuno besplatno.

Narcis nije građanin sistema. U Evropi se osećao kao suri orao zatvoren u kavezu za kanarince. U Kitu je pronašao svoj umetnički eldorado, odatle je postao dostupniji široj publici sa obe strane polutara. Njegove slike se prodaju na svim kontinentima.

"Moj lični umetnički život ovde je inspirisan obiljem impresija koje stižu svakog dana, misterijom i bogatstvom života, a posebno me privlači taj divlji i slobodarski aspekt ovog kontinenta, nesavladivost prirode, jedna piratska atmosfera, osjećaj da si izvan glavnog toka. To su i teme mojih slika, rajska piratska ostrva kao metafore naše unutrašnjosti, preparirani klavir koji svira na egzotičnoj plaži pesmu pronalaska sebe u jednoj takvoj divljini, svog najdubljeg ja. Ljubavni zagrljaj na suncu kao da sutra ne postoji... Prekomernost svega kao mjerilo ljudskog i božanskog u nama. Ovde možete spoznati dubinu života u samo jednom odsjaju talasa okeana."

GRAD U OBLACIMA

Grad Kito broji sa okolinom oko tri miliona stanovnika i nalazi se na visini od oko 3000 metara nadmorske visine, u jednoj uvali na visoravni koja je nekad bila jezero. Tu prolazi linija koja deli planetu na sever i jug.Glavni grad Ekvadora je veoma živ, dinamičan i pun neobičnosti,

PUT KONKVISTADORA: Guapulo

veoma strmih ulica, haotične arhitekture, posebne atmosfere zbog intenzivnog svetla i veoma prijatne klime. Šetnja Kitom od starog grada koji je pod zaštitom Uneska, sa bezbroj crkava u španskom kolonijalnom stilu (karakteristične bele fasade sa ponekim maorskim geometrijskim elementom), preko novijeg modernog dela oko parka Karolina sa savremenim soliterima i modernim restoranima, do severa sa kućama građenim u "slobodnom stilu", uglavnom sa ravnim krovovima, živo obojenih fasada i neobičnih prostornih "zahvata", odaje jednu veoma živopisnu celinu. Ako dolazite sa obale Pacifika iz pravca Gvajakila, do Kita se morate uspinjati nizom vrtoglavih serpentina i kad se jednom nađete u oblaku – pravom oblaku – tu ste, na cilju.

Grad ima unikatan puls, sleng, muziku, arhitekturu, garderobu i postoji jaka kulturna scena. Ako je Gvajakil ekvadorska Barsa, Kito je njihov Madrid sa divnim katedralama i ostacima iberijske arhitekture u oblacima.

Kultura u gradu je veoma intenzivna, ima brojnih izložbi, koncerata, festivala... A od ulične umetnosti, osim mnoštva murala i grafita, naići ćete na akrobate i muzičare koji će vas zabavljati na svakoj većoj raskrsnici dok čekate semafor. Grad je sve bogatiji i što se tiče restoranske ponude, novih "kraft" piva, a na svakom ćošku na ulici možete da probate empanade (nešto poput pancerote) ili prženi plantan (bananu za pečenje) sa sirom.

Iznad grada se nadvija vulkan Pićinća, koji je poslednji put "proradio" 2000. godine izbacujući nadrealan oblak dima. Do samog vulkana možete da dođete modernom žičarom i odatle puca vrhunski pogled na grad. Na ovom čarobnom mestu ste bukvalno na nebesima, na visini od 4700 metara. Idealno mesto da između dva oblaka "uhvatite" neku fotografiju ili popijete dobru kafu u prostranom kafeu na vidikovcu.

Kada kupite supu u kesici, na njoj piše da je na obali kuvate 5 a na planini 7 minuta – sa porastom visine opada tačka ključanja vode tako da će u planinskom Kitu voda porovreti tačno na 90 stepeni.

MITAD DEL MUNDO

Na severu grada Kita nalazi se mesto gde prolazi sam ekvatorski polutar. Zovu ga Polovina sveta (Mitad del mundo). Iako su francuski i španski geografi u 18. veku pomoću trigonometrije i tada najnovijih sprava za merenje izračunavali tačan položaj polutara, čini se da je narod koji je tu živeo odvajkada imao preciznije metode za merenje planete. Naime, evropski naučnici su promašili za nekoliko stotina metara, a prastara kamena opservatorija na brdu iznad pokazuje tačnu liniju koju su lokalni stanovnici davno iscrtali. Mesto je sunčana opservatorija u kojoj na ravnodnevnicu zrak svetla, prolazeći između dva planinska vrha, pada tačno na centar hrama.

Voda u slivniku na severu i jugu grada pravi različitu centrifugalnu silu (pravac kazaljke na satu i obrnuto) zbog rotacije Zemlje. U Mitad del mundo vam demonstriraju da kokošije jaje može stajati uspravno na stolu! Ovde se ne pomera sat, sunce uvek izlazi u šest i zalazi u šest što daje laku orijentaciju vremena i bez sata – kada sunce dodirne horizont, tada je šest popodne, podne je tačno iznad vaše glave, a tri sata je na 45 stepeni. Piscu ovih redova

Arhimandrit Rafail

Gvajakil, kao primorski i najveći grad u državi, prilično je pod uticajem raznih sekti. Većina stanovništva traži duhovni spas u ekonomskoj krizi i teškom životu.

Jedan od likova koji me je stvarno impresionirao i povratio veru u hrišćanske vrednosti je arhimandrit Rafail iz Gvajakila. Ovaj renesansni Bokelj u srednjim godinama stoluje u najzapadnijem i najosamljenijem manastiru SPC na svetu. Napravio je "Kulu na kamenu" i u fizičkom i u duhovnom smislu. Pored jedne iskušenice iz Zemuna, na liturgiji koja je uglavnom na španskom jeziku tu je na molitvi i puna crkva Ekvatorijanaca. U dvorištu manastira nalazi se mermerna krstionica u obliku krsta, koja podseća na svetogorske srednjovekovne kraljevske krstionice. Spletom srećnih okolnosti i ličnom diplomatijom, Srbija je dobila "loz"pa postoji i teorijska šansa da jednog dana jedan od uticajnih Ekvadoraca bude vernik Srpske pravoslavne crkve. Ako ste gledali film *Misija*, arhimandrita Rafaila bi glumio Robert de Niro i po glasu i po stasu. Jedna od ideja je i crtanje unikatne ikone Presvete Bogorodice Gvajakilske koja će se nalaziti u ovom dalekom manastiru.

Buvlja pijaca u Gvajakilu

Ogroman prostor pun ljudi i robe nalazi se u užem centru grada. Tu možete naći bukvano sve od svega što postoji iz Kine do rafova punih lekova, bele tehnike, ručno rađenih cigara sa Kube, garderobe i ostalih potrebnih i nepotrebnih stvari u životu. Zbog velike gužve, krećete se fokusirano i vodite računa da ne vadite ni telefon ni novac iz džepova. Uvek se trudite da ostavite utisak da tuda prolazite milioniti put i da ste dosadno smoreni. Nikako ne zagledate stvari i vrtite se levo-desno kao neki turista. Preporučljivo je da budete neupadljivo obučeni, kao da ste krenuli kod rođaka da mu lijete ploču na vikendici.

Supermarketi

Veliki su kao evropski i američki, bogati voćem i povrćem. Dominira argentinska i urugvajska govedina. Izbor alkohola je skroman, ali mleko i mlečni proizvodi su bogatiji i puniji kvalitetom od prosečne svetske ponude. Sirevi su im "onako". Ako ste ljubitelj morske hrane, ovo je prava zemlja za vas.
Epilog

Putovanje po samom Ekvadoru je jeftino, zemlja je bogata naftom i gorivo je pristupačno svima, što je prilika za obilazak potpuno ludih mesta kao što je, recimo, Tene u Amazoniji, u kojoj slobodno šetaju majmuni po parku. Riobamba je grad sa pogledom na najviši vulkan Chimboraso i kada bi se merila visina od centra zemljine kugle, to je najviši vrh na svetu, nekoliko stotina metara je viši od Mont Everesta. To je zato što je Zemlja u obliku elipse, a ako ste pristalica teorije ravne ploče, zaboravite ovu informaciju. Mompiče na severnoj obali je raj za surfere. Za one koji vole divlje plaže, Puerto Lopez, Kanoa, Salinas i Manta su obalski gradovi sa svežom i karakterističnom opuštenošću kao da sutra ne postoji.

Manolo, kralj kože

Manolo je jedan od najboljih majstora za kožu. U lovu na krokodile imao je nesreću da mu krokodil odgrize vrh levog kažiprsta. Iako danas osoba sa invaliditetom, on je jedan od najboljih majstora za ovu plemenitu vrstu kože. Ako Hermes i Kartije otkriju ovog virtuoza u Gvajakilu, mogli bi da nauče svoje majstore mnogim veštinama koje Manolova porodica prenosi iz generacije u generaciju. Od Srba je naučio da, kada se "grebe" za cigaretu, drugu stavlja za kasnije iza uveta. Tu školu je platio futrolama za upaljač od kože iguane.

NAŠ UMETNIK U EKVADORU: Narcis Alispahić; iznad oblaka na Andama; plaža Porto Lopez
Fotografije: B. Dragićević

takođe se čini da mesec kad je mlad, ovde "leži" horizontalno sa krakovima na gore, dok je u Evropi više "uspravan".

PIRAMIDE IZNAD GRADA

Ako idemo još severnije, naći ćemo tik izvan grada kompleks od 15 piramida, Koćaski, ritualni centar jedne stare lokalne kulture pre osvajanja Inka. Piramide su prekrivene travom i zemljom, ali se nazire puni oblik. Veće piramide imaju dugačku "rampu" kojom se prilazilo do vrha. Istraživanja govore da se radi o naselju lokalne elite, vračevima i kraljevima koji su tu živeli, a u mestu se skupljao narod za vreme raznih ritualnih festivala i proslava.

Na proplancima okolo lame bezbrižno pasu i čuvaju tajnu – nama ostaje da u mašti osmišljavamo očigledno veoma živu kulturu ovog prostora. Sve se ovo dešava, podsećam, na skoro 3000 metara nadmorske visine, nebo je kristalno plavo, oblaci dolaze i odlaze svakog minuta, nebesa su blizu! To je moralo ostavljati dubok utisak na ljude koji su živeli ovde. Sunce je veoma jako, nije vrućina, ali sama svetlost je intenzivnija i osetljiva koža brzo izgori. Zato se u planinskim predelima Južne Amerike nose šeširi i glava pokriva maramom.

Sa uzvišice Gvapulo u Kitu, pored franciskanskog manastira stoji bista oklopljenog ratnika sa povezom na jednom oku. To je poznati konkistador Francisko Orejana. Odatle je sa njim na čelu 1541. krenula ekspedicija ka istoku u potrazi za "zemljom cimeta", pričalo se i o zlatnom gradu u srcu džungle, ali ono što su pronašli nije bilo ništa od toga već velika reka – Amazon. Kada su se otisnuli niz Rio Napo i pri dolasku na ušće sa još većom rekom bili napadnuti od strane lokalnih plemena, Orejana je u svom dnevniku zapisao "reka Amazonki", prema mitskim ženama ratnicama iz Herodotove istorije. Nastavak predstavlja jednu od najvećih avantura u ljudskoj istoriji. Posle mnogo muka, borbe, gladi, potopljenog broda i izgradnje splavova, potpuno rastureno i desetkovana ekspedicija stigla je 1542. na deltu Amazona gde su ostvarili kontakt sa Atlantikom. Prema ovoj priči, Verner Hercog je snimio svoj poznati film *Agira, gnev Boga*. ¶

BOJAN DRAGIĆEVIĆ

FRANKFURT BEZ

Srpska vrana ne zvuči tako poetski kao mala havajska vrana, ali pitam se da li vrana koji živi u Bulevaru kralja Aleksandra može da pati kao havajska vrana kada izgubi bližnjeg. Ne znamo, a bilo bi dobro da saznamo jer angažovano pozorište nije ono koje nas dirne, već ono koje ume da pozove na odgovornost

Foto: Dragana Udovičić

Beogradsko dramsko pozorište već duže vreme (tj. od kada je upravnik Jug Radivojević) repertoar gradi tako što poziva ugledne i poznate reditelje iz regiona i Evrope da režiraju predstave i preko festivala RUTA se povezuje sa pozorištima iz našeg regiona. Predstava *Budućnost* je fuzija ova dva razvojna pravca BDP-a. To je projekat koji je nastao u saradnji sa Mestnim gledališčem Ljubljana (deo glumaca je iz Ljubljane, a deo je naš), a predstavu režira poznati slovenački reditelj mlađe-srednje generacije Žiga Divjak. Beogradska publika je ranije imala prilike da vidi dve njegove predstave na gostovanjima. *Gejm* (koprodukcija SMG Ljubljana i Maska) je nastala na osnovu dokumentarnih materijala i istinitih svedočenja o strašnoj sudbini migranata koji su se zatekli na balkanskoj ruti u pokušaju da se domognu Zapadne Evrope. *Kriza* (Nova Pošta, Slovensko mladinsko gledališče, Bitef (BG) i Domino (ZG)) kroz performativne prakse (teatar pokreta) i upotrebu teorijske literature kritikuje savremeni kapitalizam koji "melje" pojedinca i čitavo društvo. Za obe predstave zajednički je eksplicitni društveni angažman u vezi sa aktuelnom (i akutnom) svetskom (i lokalnom) temom (problem ilegalnih migranata, savremena kriza kapitalizma) i upotreba minimalističkih pozorišnih sredstava. U obema predstavama ideje se eksplicitno iznose korišćenjem svedenih pozorišnih sredstava, a cilj je "probuditi" publiku putem angažovanog pozorišta. Na tom tragu nasta-

MAJNE

Foto: Peter Giodani

Foto: Dragana Udovičić

la je i predstava *Budućnost* koja govori o svetskim, ekološkim problemima.

U svojim izjavama reditelj kaže da je pošao od SF bestselera *Ministarstvo za budućnost*, u kome se pisac Kim Stenli Robinson bavi klimatskim promenama i ekološkom budućnošću sveta i knjige posvećene vrstama ptica koje izumiru – *Načini letenja* Toma van Dorena (Thom van Dooren). Dešavanja na sceni prati titl čiji je sadržaj inspirisan navedenim knjigama, a govori o sudbini vrsta ptica koje izumiru: lajsanski albatros (živi u vodama Tihog okeana), mali pingvin (živi na obali Australije) i havajska vrana. Tekst pomalo liči na ono što govori glumac Dejvid Atenboro u svojim čuvenim emisijama o životu na planeti Zemlji, s tim što nema sugestivnog glasa, već sami čitate titl. Na sreću, titla nema previše tako da se ne nalazite u onoj glupoj situaciji da birate da li želite da čitate titl ili pratite dešavanja na sceni. To je dobro jer tekst na taj način ne remeti praćenje predstave, ali ako tekstu koga nema mnogo (ali ima dovoljno!) posvetite pažnju, on daje posebno značenje dešavanjima na sceni. Scena predstavlja peščanu plažu na kojoj se okupljaju turisti sa odgovarajućom rekvizitom (koferi na točkiće, peškiri, ligeštuli...). Glumci koji igraju turiste (Bernarda Oman, Gregor Gruden, Lara Volf, Iztok Drabik Jug, Gregor Zorc, Lotos Šparovec, Milena Vasić, Jana Bjelica, Marija Pikić, Milan Zarić, Stefan Starčević i Milan Kolak) naizgled se ponašaju kao ljudi na plaži, ali i kao ptice. Odnosno, čitajući titl i posmatrajući dešavanje na sceni, stiče se jak dojam o bliskosti dveju tako različitih vrsta kao što su ljudi i albatrosi. Na primer, kada se na titlu prikazuje tekst koji govori o tome kako albatrosi žive u jatima i pažljivo traže srodnu dušu, na sceni se među turistima izvrnutim na plaži dešava muvman u kome i ljudi (poput albatrosa) traže sebi blisku osobu, premeštaju se, gomilaju... Radnja na sceni ponekad prati tekst, a ponekad je u kontrapunktu u odnosu na tekst tako da se razna tumačenja susreta teksta i radnje sama nameću. Radoznali i aktivni gledalac može zaista uživati u ovoj igri učitavanja značenja. Vrhunac dešavanja na sceni je divlja žurka u kojoj neki od humanoidnih stanovnika plaže nose kostime životinja, dok se mi, čitajući titl, iskreno pribojavamo za sudbinu sveta. Nakon toga, dok slušamo priču o vrani koja tuguje nad ubijenim drugom, pojavi se naoružani čovek, pa zatim i kurir iz jedne od popularnih kurirskih službi koja raznosi hranu i ostale potrepštine. Nama bude nekako tužno i čak se razljutimo zbog gomilanja plastike i stradanja male havajske vrane, australijskog pingvina i lajsanskog albatrosa. Žiga Divjak i njegovi glumci su zaista uspeli da u nama izazovu saosećanje za patnje nesrećnih životinja. »

Sve skupa, ovakva predstava Žige Divjaka neodoljivo podseća na predstave o ekologiji kakve smo ovih godina gledali na festivalu Bitef. Možda bi trebalo da budemo ponosni na BDP što je napravilo bitefovsku predstavu, ali baš i nismo jer nam sreću, makar delimično, kvari kontekst. Predstava *Budućnost* nastala je u okviru redovnog repertoara jednog našeg pozorišta i u redu je postaviti pitanje za koga je ona pravljena. Moglo bi se odgovoriti da je to festivalska predstava, da će predstava biti izvođena u Ljubljani, možda će biti pozvana i na neki viđeniji festival u Evropi. Šta fali da i mi imamo festivalsku produkciju? Takvima se radujemo kad dođu na Bitef iz Evrope i beloga sveta, zar ne?! Ipak, ne bih da neko pomisli kako ne vidim dalje od svog plota, ali ne mogu se oteti utisku da bi ovakva predstava bila sasvim na svom mestu da je nastala u, na primer, Frankfurtu – gradu sa moćnom hemijskom industrijom, u kome žive bogati industrijalci koje je lokalna vlast naterala da ozbiljne pare izdvajaju za razne ekološke takse zahvaljujući kojima njihovi građani uživaju u brojnim negovanim parkovima, električnim prevoznim sredstvima i gde se sav otpad reciklira ili šalje daleko, daleko od grada. Takvi građani imaju pravo (i obavezu!) da od svog pozorišta zahtevaju da bogatim vlasnicima hemijske industrije oštro ukažu na sudbinu male havajske vrane. Nije u redu srediti sve kod svoje kuće a zagađivati Tihi okean! A mi?

Kad se leti zapali deponija, a stotine automobila puštaju izduvne gasove, da li znamo koliko je tada ugrožen prosečan Beograđanin koji se zadesio na uglu Cvijićeve i Bulevara despota Stefana? Šta je sa vrapcima i vranama? Srpska vrana ne zvuči tako poetski kao mala havajska vrana, ali pitam se da li vrana koji živi u Bulevaru kralja Aleksandra može da pati kao havajska vrana kada izgubi bližnjeg? Ne znamo, a bilo bi dobro da saznamo jer angažovano pozorište nije ono koje nas dirne, već ono koje ume da pozove na odgovornost. Znamo i da Žiga Divjak ume da pravi takve predstave. ¶

MARINA MILIVOJEVIĆ MAĐAREV

Ode usamljeničkim

Foto: promo

***Savršeni dani* Vima Vendersa i...**

Pol Oster je nedavno obznanio da bi uPol Oster je nedavno obznanio da bi uskoro mogao da batali pisanje i objavljivanje napisanog; može biti da je i tu reč o povremeno očekivanim ispadima autodrame, tako neizbežnim u slučajevima poznatnih, slavnih, cenjenih, ali neka nam Oster, taj veliki (prozni) poeta i apologeta samoće i života na osami, posluži zarad citata koji upravo sledi: "Književnost je u suštini isto što i samoća. Nju stvaraju u samoći, nju čitaju u samoći i, uprkos tome i svemu ostalom, čin čitanja omogućava komunikaciju između dva ljudska bića". Iako se ovaj Osterov navod tiče pisanja, čitanja i književnosti, veoma slikovito pojašnjava i ono što spaja dva nemačka ostvarenja renomiranih autora sa istog područja koja su se nedavno "ušunjala" na ovdašnje bioskopske repertoare. Oba filma o kojima će u ovom dvojnom kritičkom prikazu biti reči bave se motivima suštinske usamljenosti, kao što u isti mah problematizuju i čari čitanja, odnosno muku stvaranja na polju literature ovog ili onog soja i u širem zamahu.

Vim Venders stvara i izgara, gotovo da na godinu-godinu i po "izbaci" novi film, što je za svaki respekt i svaku načelnu pohvalu, posebno imajući u vidu krštenicu – rođen je 1945. godine; znatno važnije od toga, pohvalu zavređuje impresija da je (nakon nekoliko pokrupnih kreativnih pokušaja – setimo se samo promašenog i lošeg filma *The Palermo Shooting*) uspeo da pred publiku dostavi film koji je, premda problematičan u nekoliko aspekata, ukupno uzev ipak zadovoljavajući, a pritom može da se podiči i uočljivom svežinom teme i pristupa. Predistorija ovako glasi – Japan može da bude ponosan i na činjenicu da ponajpre inostrane turiste i poklonike savremene umetnosti često očaravaju tamošnji javni toaleti, neretko sa puno prava označavani i epitetom *high-art* (visoka, odnosno elitna umetnost), a taj je fenomen predmet akademskih i drugih serioznih istraživanja, studija i ekspertskih osvrta u raznim delovima sveta. Vim Venders je poželeo da snimi dokumentarni film o tome, ali umesto toga uradio je dvosat-

egzistencijama

Foto: Afire Christian Schulz, Schramm Film

***Crveno nebo* Kristijana Pecolda**

ni (tačno trajanje je 123 minuta) igrani film na manje-više obližnju temu, i taj je film premijerno prikazan proletos na Kanskom filmskom festivalu, a u pitanju je koprodukcija Japana i Nemačke, snimljena za samo 17 dana, i eto, baš je taj film postao japanski kandidat u trci za Oskara u kategoriji koja se sada zove "najbolji međunarodni film". Nakon prikazivanja na festivalu na Paliću, kao i nedavno na Festivalu autorskog filma u Beogradu, sada svoju šansu pred gledaocima traži u društvu i dabome iznuđenoj konkurenciji par holivudskih blokbastera i nekoliko filmova za decu i mlade.

To je sudbina arthaus filmova višeg kalibra danas i nad tim ne treba liti krokodilske niti bilo kakve druge suze, jer, najposle, i ti i takvi filmovi ipak dospevaju u svoj naprirodniji i najprimereniji habitat, a publika treba da i na konkretnom delu pokaže svoje gledalačke preference. Venders u taj metaforični "boj" ulazi sa nesvakidašnje tihim filmom (uostalom, setimo se halabuke i bleštavila koji su krasili i označili japanski segment njegovog sada već potvrđenog klasika *Do kraja sveta*, na samom početku mitskih devedesetih), u čijem je središtu samozatajni i predani "putujući" čistač tih i takvih tokijskih javnih toaleta. Vendersov Hirajama (u jednako preciznom i tananom tumačenju Kodžija Jakušija) jeste prva i možda jedina žiža ovog filma, i s tim u vezi ima se primetiti da pominjani javni toleti specifičnog i ambicioznog izgleda ostaju u senci ove bespogovorne ode usamljeničkim egzistencijama, naravno, kao planetarno pojmljivoj kategoriji i fenomenu života na ovom prevoju između vekova i milenijuma. *Savršeni dani* su, uz to, i film stanja gotovo lišen zapleta – Hirajama ima nekakvu interakciju sa svojim mladim i neozbiljnim kolegom i simpatijom, pojaviće se tu i malodobna Hirajamina sestričina, a u jednoj sceni i otuđena sestra koja ne razume poriv za takvim, svedenim i donekle i ekscentričnim načinom života, ima tu onda i prizora iz javnih kupatila i tamošnjih detaljistički prikazanih rituala, kao i iz samotnjačkih kafanica... Ali od prvog do poslednjeg minuta Venders ovde pod krinkom igrane strukture zapravo isporučuje glumljeni opservacioni dokumentarac (uz primenu pristupa znanog kao *fly-on-the wall*, poput mušice na zidu) na gore pojašnjene teme, pri čemu su zadivljujuće osmišljeni i zadivljujuće čisti toaleti tek zgodan dekor za ovu priču koja bi na prvom mestu da potcrta i ukaže na lepote usamljeničkog života, dabome u kombinaciji sa nepobitno bogatim unutrašnjim životom, što se svakako kao sud može iskazati u slučaju glavnog junaka ove Vendersove filmske povesti. S tim u vezi, ovo je pravo mesto da se izrekne utisak kako više narativnog tkanja nikakako ne bi naškodilo kristalno jasnoj tezi i idejnoj potki *Savršenih dana*, tim pre što par zanimljivih dimenzija u njima ostaje tek na tački krokija, fusnote i/ili implikacije. To se prvenstveno odnosi na dve stvari – *Savršeni dani*, a da to zvanično nisu, deluju kao ekranizacija dela Harukija Murakamija, i dosta toga ukazuje na taj svesno-podsvesni omaž i uticaj – Hirajama predano ali mehanički obavlja posao koji mu je dat u zaduženje, kao da oseća da mu je sav fokus neophodan za ostalo, za preko potrebnu usamljeničku dokolicu, tokom koje posvećenički čita i sluša probranu muziku. A na to se nadovezuje potentan motiv vesternizacije, odnosno, ovde konkretno – amerikanizacije tog tihog života udarnog junaka na samoizabranoj i drastičnoj osami – on čita (polovna izdanja) Foknera i Patriše Hajsmit, a čitav film prate potvrđeni klasici gitarske muzike minulih decenija (što je naglašeno i u naslovu filma i u dvojakoj upotrebi himne usamljeničkim egzistencijama »

Lua Rida). Kao da dva sata Vendersu nisu bila dovoljna da segne dublje i iskoristi te u neku ruku zaključane i zarobljene potencijale idejne arhitektonike ovog filma.

Sa druge strane, u kino-ponudi imamo *Crveno nebo*, najnoviji film takođe nemačkog sineaste Kristijana Pecolda (1960), koji je pre par godina ostvarenjem *Undine* započeo novi ciklus, te se, nakon motiva vode u tom filmu, u *Crvenom nebu* visoko na listi tematskih prioriteta postavlja vatra, i to u vidu nadirućeg šumskog požara koji diskretno i tiho steže obruč oko ključnih junaka ovog Pecoldovog filma, koji su, na sve to, potpuno usredsređeni na drame i isprovocirane autodrame u sopstvenim životima (u tom pogledu, engleski naslov – *Afire* – možda je znakovitiji od izvornog/polaznog).

Reklo bi se da Pecold unutar tog novog filmskog ciklusa ili venca, ali i unutar čitavog svog dosadašnjeg pripovedačkog i rediteljsko-autorskog opusa, u izvesnoj meri okreće novi list, jer i posvećenike u njegov opus ovde bi mogla iznenaditi prilično postojana i pouzdana impresija da ovo Pecoldovo filmsko delo predstavlja možda i narativno najsvedeniji film, sa primesama naglašene mikromelodrame i, što ponajviše iznenađuje, upadljivim naznakama osnovane žanrovske pripadnosti domenu komedije, što je zabat u čijem se pravcu savremeni evropski filmski arthaus zbilja retko zapućuje, a i sam Pecold tamo nije nimalo čest gost.

Srećom po krajnji ishod, izabrani okvir i ton priče je dopustio i to – u *Crvenom nebu* pratimo burnu dramu sputanog okvira u čijem središtu je mlađi pisac sa problemom kreativne blokade i akutne nesigurnosti u svoj talenat i svrhu onoga čime se bavi, a koji sa nešto mlađim, veoma bezbrižnim i frivolnim prijateljem, umetničkim fotografom u pokušaju, dolazi u vikendicu blizu same obale Severnog mora, gde će im se i putevi i životni nazori (kao i neke druge preference) ukrstiti sa mladom ženom naglašenije erotske energije koja takođe pronalazi nekakav mir i spokoj u toj kući, a u društvu povremenog ljubavnika, barem jednako nesnađenog kao što je ona sama, a isto važi i za prvopomenuti dvojac. Pecold je znalački sebi tu otvorio, odvojio i onda zadržao manevarski prostor za povremene izlete i u smeru doduše diskretne komedije (suprotstavljenih i oprečnih naravi), a dodatnu nadogradnju je utemeljio ponajpre u narečenom motivu sporopuzajućeg požara koji lagano nadire, a koji možda ipak nije kadar da bude okidač transformativnog iskustva i potonje korenite promene u slučaju tu okupljenih aktera.

Pecoldovim "junacima" *Crvenog neba* svakako se može spočitati solipsizam, odnosno taj neutaživi poriv da se i u bliskom kontaktu sa drugim na prvom mestu uporno, strastveno i pogibeljno gleda (zapravo, zuri) u vlastiti pupak, što Pecold onda snaži i senči slojem prilično ubedljive melaholije i splina pred neizbežnom kataklizmom (koja usred svoje neumitnosti možda i nije bez krupnijih čari?). Nastavimo li tim tragom, a usprkos tom svežem uplivu (blago) komičnog, dosta brzo stižemo i do suda da je ovaj film (poput Vendersovih *Savršenih dana*, ali i poput svih prethodnih filmskih dela Kristijana Pecolda!) prevashodno povest o neprolaznoj i neprebolnoj usamljenosti, i to onoj od najteže i najporaznije fele – one u bliskom okruženju drugih, možda jednako, manje ili više usamljenih.

O takvoj usamljenosti je pisala i znamenita nemačka književnica Ana Zegers u svom *Sedmom krstu*: "Sve što čoveka drži podalje od osećaja samoće može se smatrati utehom. Može nas utešiti ne samo činjenica da drugi pate, već i saznanje da su nekada davno neki drugi takođe patili". U toj ravni Pecold posebno ubedljivo poentira – u tim finim prevojima između splina i onoga što po dovoljno osnova može biti predmet (naravno, suštinski dobronamerne) šale, ako ne i iste takve sprdnje, baš kao i na planu stvaranja pipave ravnoteže između neintruzivne komedije i iskrene drame. A svet i ovako i onako propada, šumski požar više ili manje tu teško da išta esencijalnije može da promeni, zar ne? ¶

ZORAN JANKOVIĆ

O zatvara

Ivan Čolović:
Na putu u srpski svet: ogledi o političkoj antropologiji 5
Biblioteka XX vek, Beograd, 2023.

Političke parole i dominantne sadržaje masovnih medija možda je primerenije imenovati kao buku nego kao artikulisani govor. Najudobnije je prosto dlanovima stisnuti uši ostajući tako gluv pred slaboumnim tvrdnjama koje njihovi autori nazivaju "stavovima". Isprazni govor tada odnosi prevagu. Nevolja je u tome što *reči*, kada zahvate mase, postaju "materijalna sila", čak i kada ne ukazuju ni na šta suštinsko i korenito. Novija srpska istorija to ubedljivo potvrđuje.

Na primer, učestale naracije o *nacionalnom identitetu* u domaćem javnom diskursu retko kada uključuju bliža određenja sadržaja ovog pojma. Nijedan od pojmova sintagme *nacionalni identitet*, međutim, ne treba primati na prvu loptu iako to neretko čine i učeni naratori. Pre svega, *nacija* nije isto što i *etnicitet*. Nacije su proizvod modernog doba, u kome se etničke i kulturne razlike sistematizuju i objedinjuju, nadograđuju ili gube, radi uspostavljanja *nacionalne države*. Ni *identitet* nije gotova i jednom za svagda ustanovljena stvar; nema tog identiteta koji nije posredovan razlikom, obuhvatanjem ne-identičnog, suočen sa drugačijim sadržajima, otvoren za nadgradnju. U suprotnom, ne radi se o identitetu, nego o postvarenoj paroli, koju – kako to kaže autor knjige – "vladajuća elita koristi da bi sačuvala svoj privilegovani položaj". Pitanja o nacionalnom identitetu, odnosno o Srbima i srpskoj naciji, podrazumevaju, dakle, i antropološku lupu i filozofsko ogledalo.

Knjiga *Na putu u srpski svet* antropologa Ivana Čolovića fokusirana je upravo na pozadinu olakog i nekritičkog korišćenja pojma *nacionalni identitet*. Lišen razlike, ogledanja u *drugom*, taj se identitet

nju u pretpolitičke istine

u domaćim prilikama razume kao "srpski svet". Traženi identitet je zato puka tautologija jer treba da budemo "ono što jesmo", "svoji na svome", odnosno, kako to kaže jedan cenjeni zastupnik ovog *nesrećnog identiteta* – "Srbi treba da budu Srbi i ništa više, ni manje ni više od toga". Usvajajući razliku Enca Traversa, prema kojoj je *neofašizam* relikt starog fašizma, koji nastoji da obnovi izvornu fašističku formu, i *postfašizma* koji izvire iz fašističke matrice poprimajući drugačije oblike, Čolović u figuri *nacionalnog identiteta* vidi upravo moderni izraz fašističke ideologije u kome je umesto "krvi i tla" u osnovi "metafizička supstanca nacije", materijalizovana u nacionalnoj kulturi (jeziku, folkloru, književnosti). To, razume se, nije karakteristično samo za Srbiju. *Identitet* je postao "sveta hrvatska reč", a ekstremna desnica u Evropskom parlamentu, otkriva Čolović, oformila je poslanički klub čiji je naziv "Identitet i demokratija". Postfašizam za razliku od izvornog fašizma ima puzajuću formu, sporo se razvija i na tom putu često tvori komične zaplete, ali i dalje predstavlja ozbiljnu pretnju i to ne samo zbog radikalnog sprovođenja politike "drugim sredstvima", do koje dolazi kada se jednom uspne u sedlo. Postfašistička retorika kontaminira javni prostor jer se agresivno obrušava na svaki pokušaj da se sadržaji kojima barata ne prihvate zdravo za gotovo, a to, provereno, prolazi – u sredinama gde se već oseća kriza obrazovanja ili kritičke misli.

Nacionalizam u postfašističkom ključu sebe smatra *nepolitičkim* jer se, navodno, radi o sadržaju koji je toliko svojstven svakom čoveku da predstavlja izvorno iskustvo. Prihvatanje "nepolitičkog" postaje poželjan manir u javnom delovanju, koji praktikuju i apologete i kritičari vlasti. Čolović navodi primer "ekološkog ustanka", u kome su obe sukobljene političke strane insistirale na *nepolitičkom karakteru* pitanja zagađenja životne sredine ne uviđajući da se radi o par excellence političkim sadržajima. Izdvajanje navedenog ili bilo kog drugog društvenog problema iz područja politike omogućuje da se zamagli njihova racionalna osnova, da se celokupna stvar predstavi nejasno, da se mitologizuje. U području *pretpolitičkog* grade se fiksirani i nepromenjivi identiteti, "tradicionalne vrednosti" koje treba braniti od svakog kritičkog pogleda, večne istine kojima se treba *zavetovati* i u koje se ne sme sumnjati. Svako ko od toga odstupi rizikuje da bude denunciran kao *izrod*, izdajnik sopstvenog naroda, rušitelj sakralizovanog saveza, čije se poreklo nazire u mitskim nedogledima.

Kritika "nepromenljivih identiteta" i hipostazirane tradicije često se naziva "drugom Srbijom". Ovaj pojam iskovan je u vreme vladavine Slobodana Miloševića kao izraz neslaganja sa nacionalizmom i projektom proširenja državnih teritorija. U jednom od centralnih tekstova svoje knjige Čolović pokazuje kako se *prva* i *druga* Srbija ne smeju razumeti kao *bipolarnosti* – odnosno kao antinomije, pri čemu je na jednoj strani "autohtona, autentična, istorijska, patriotska, nacionalna i *nebeska* Srbija", a na drugoj – "antinacionalistička, moderna, evropska, kosmopolitska, liberalna Srbija". Ne radi se, dakle, o nepromenljivoj suprotnosti, odnosno inverziji "prve Srbije", koja postaje zaseban kvazietnički entitet, intelektualna manjina koja s visoka posmatra manje obrazovanu većinu. Druga Srbija, tvrdi Čolović, nije zasnovana na "logici isključivosti", što se potvrđuje upravo u njenoj nehomogenosti, odnosno, kako to na jednom mestu kaže Latinka Perović – "na oltar njenog jedinstva nisu položene unutrašnje razlike". Druga Srbija je u tom smislu projekat – što primećuju i neki njeni kritičari – koji se razvija upravo u međusobnom dijalogu, to nije puka suprotnost vladajućim prilikama, entitet koji treba da se naprosto sudari sa "Prvom Srbijom" – "pa šta bude", nego upravo ideja dijaloga, identitet koji zahteva posredovanje, politički diskurs koji ne polazi od pretpolitičkih nepovredivih istina. Drugim rečima, naglašava Čolović, druga Srbija nije proizvela polarizaciju srpskog društva nego relativizaciju vladajućeg nacionalističkog diskursa ustanovljenog u vreme vlasti Slobodana Miloševića, koji se potom javlja u mnogolikim retušeima do danas. Optužbe da se kritikama i sumnjama prema vladajućoj politici potkopava nacionalno jedinstvo u tom smislu nisu ništa drugo do odbacivanje svake alternative, odnosno zatvaranje u *pretpolitičke istine*.

Odustajanje od političkog promišljanja i kritičkog posredovanja odražava se na celokupno područje javnog života. Čolović nas podseća na blistave primere: udžbenici istorije (rađeni prema odobrenom planu i programu) javno se bacaju u đubre zato što njihovi autori ne slede mitološku matricu; u štimovanim interpretacijama Dimitrije Tucović i Svetozar Marković su punokrvni etnički nacionalisti; srednjovekovne istorijske ličnosti postaju paradigma za moderno državništvo, a spontana protestna okupljanja građana proglašavaju se proizvodom unapred pripremljene antidržavne zavere.

Ne krijući svoje intelektualne i političke pozicije, Čolović u više navrata pokazuje da njegove teze nipošto nisu zatvorene. To nisu pretpolitički nego politički pojmovi, koji se neprestano izgrađuju upravo u suočavanju, u raspravama oko javne stvari. Drugim rečima, čitalac ne mora da se uvek i u svemu slaže sa autorom knjige Na putu u srpski svet, što predstavlja istinski kontrapunkt "identitetskom" svođenju čoveka, kulture i društva na jednu dimenziju. ¶

KATARINA ĐURĐEVIĆ

Hromirani snovi

Izgubljeni album Nila Janga Chrome Dreams ušao je u usmenu legendu tako što se nije pojavio kad je snimljen, sredinom sedamdesetih. Da jeste, bio bi smatran za remek-delo svog doba, kao što je to sasvim jasno danas pošto je napokon izašao u integralnom obliku

Godina 2023. bila je uzbudljiva za fanove legendarnog kanadskog kantautora Nila Janga (r. 1945), koji je objavio čak tri različita izdanja: prvo se letos pojavio njegov čuveni "izgubljeni" album *Chrome Dreams* (Reprise), originalno spreman da vidi svetlo dana još 1977, potom odličan koncertni *Odeon Budokan*, snimljen iste te godine, da bi nas pre neki dan iznenadio sasvim novi, dirljivi *Before and After* (Reprise), na kome je u svedenom akustičnom obliku Jang ponudio 13 starih pesama za koje veruje da zaslužuju veću pažnju, kao i da ponešto objašnjavaju o njegovom životu – čineći alternativni produžetak svojevremeno vrlo uspešnog *MTV Unplugged* (1993).

Koliko god bio star, album *Chrome Dreams* privlači najveću pažnju u ovom nizu zbog svog statusa "tajnog remek-dela". Nil Jang ga je spremio za izdavanje sa gotovim grafičkim rešenjem omota odmah pošto je kompletiran februara 1977. Bila je napravljena i kopija acetata, kasnije decenijama umnožavana kao butleg. Ni sad nije sasvim jasno zbog čega je stopirao izdavanje ove ploče, ali ona se priključila nizu koji čini nekoliko sličnih projekata od kojih je odustao u poslednjem trenutku, da bi se za njega pripremljene stvari kasnije pojavile na drugim ostvarenjima (pre svega inferiornom *American Stars 'n Bars* iz 1977, te *Comes A Time* 1978. i *Rust Never Sleeps* 1979). Takva je bila i sudbina albuma *Homegrown* (snimljen 1975, objavljen tek 2020, vidi "Vreme" 1541, D. Ambrozić: "Sedeljka za brodolomca") i *Hitchhiker* (snimljen 1976, objavljen tek 2017, vidi "Vreme" 1542, D. Ambrozić: "Autostoperski vodič kroz Ameriku") – o njima se jednako dugo pričalo kao "tajnim remek-delima", ali se posle nedavnog izdavanja ustanovilo da su u pitanju "samo" odlične ploče, što značajno doprinose Nilovom životopisu, no koje ne bi suštinski promenile njegov javni profil da su se onomad ipak pojavile. Za kritiku i fanove ostalo je otvoreno pitanje: da li je mit o izgubljenom blagu u Jangovim fiokama ipak bio samo mit?

Posle pomnog preslušavanja, jasno je da bi zapravo *Chrome Dreams* najpre mogao biti to veliko Jangovo "career changing" remek-delo, koje nikad nismo čuli. Paradoksalno je da su nam sve pesme koje ga čine zapravo poznate sa kasnijih ploča, za razliku od projekata *Homegrown* i *Hitchhiker*, gde je bilo i potpuno nepoznatih kompozicija, ali to ne umanjuje magiju sada kompletiranog albuma. Zato izbor numera na njemu funkcioniše kao "best of" najboljih Jangovih trenutaka iz druge polovine sedamdesetih. Tajming očekivanog, a neostvarenog pojavljivanja pokazuje da bi uspešno premostio očiglednu rupu u Jangovom opusu koja postoji od 1975. kad mu je izašao poslednji zaista dobar LP, električni *Zuma*, do 1978. kad se pojavio sledeći kvalitetan proizvod, umekšani *Comes A Time*, umnogome mu spasavajući pomalo poljuljanu tržišnu vrednost, kroz preslikavanje hiper-uspele *country-folk* formule što ga je proslavila na *Harvest* (1972). Suočeni sa ovom izgubljenom karikom, možemo biti sigurni da bi *Chrome Dreams* dao sveže ubrzanje njegovoj karijeri, te joj svakako ne bi bilo potrebno nikakvo revitalizovanje, samo da je ikad bio objavljen.

Chrome Dreams u svom punom obliku donosi konačnu revalorizaciju nekih njegovih pesama za koje svi znamo da su među najboljima koje je napisao. One ovde napokon bivaju tretirane kao velike i važne zahvaljujući udarnim pozicijama na ovom albumu – dosad su bile poznate samo kao "kultne" stvari umetnute u neke kasnije, često nedorečene ploče, potpuno van originalnog konteksta u kome ih tek sad vidimo. To se posebno odnosi na čulno egzaltirani početak koji čini niz *Pocahontas*, *Will to Love*, *Star of Bethlehem* i *Like a Hurricane*, kao i na spektakularni kraj sa *Powderfinger* i *Look Out for My Love*. Zajednička čarolija je neporeciva. Postavljene na noseća mesta, u prirodnijim aranžmanima, prvi put povezane, one blistaju sjajem velikih iskaza jedinstvenog pesnika sa gitarom, konačno priznate kao vrhunac rok-kantautorstva. I to prepoznavanje njihovog sudbinskog značaja revolucionarna je novost koju donosi *Chrome Dreams*.

U pitanju su vododelnice u Jangovoj karijeri: elektrifikovana epopeja *Like a Hurricane* jedna je od njegovih najslavnijih, autobiografska *Will to Love* jedna od njegovih najčulnijih i najčudnijih, poeme o nevinosti *Pocahontas* i *Powderfinger* spadaju u vestern legende koje je Jang sa uspehom tretirao kao deo hipi mitologije, kranje lična *Stringman* još

jedna je izuzetna akustičarska vinjeta po kojima je postao poznat, efektno jednostavna *Sedan Delivery* uspeli je ulični tvrdi rok, dok je dilemama i potragom za sobom puna *Look Out for My Love* – ona velika ljubavna pesma za kraj svakog presudno važnog dela. Verodostojna produkcija čini da sve snimljeno i dalje zvuči moderno. Svi sastojci da *Chrome Dreams* bude album koga ćemo pamtiti su tu!

ALTERNATIVNA ISTORIJA SEDAMDESETIH

Tri stvari su se desile početkom 1970-ih u životu Nila Janga: izdao je *Harvest*, svoj najuspešniji album svih vremena, za koji nije imao očekivani nastavak; našao se u turbulentnoj romantičnoj vezi sa glumicom Keri Snodgres, inspiracijom za mnoge kompozicije; shvatio je da oko njega nestaju najbliži prijatelji, što umirući od *overdose-a*, što gubeći svoj put iz mnogo prozaičnijih materijalnih razloga. Dodajmo na to povremene epileptične napade koji su pretili da mu unište karijeru, kao i opterećenje hendikepiranošću tek rođenog prvog sina... Uz ove privatne detalje, i opšta nesigurnost post-hipi perioda činila je kontekst u kome treba posmatrati njegovu neodlučnost, te snimanje pa povlačenje celih ploča – čemu nema pandana u istoriji rok diskografije.

Sa ova tri konačno objavljena "izgubljena" albuma, možemo prvi put da rekonstruišemo diskografiju Nila Janga iz 1970-ih – onakvu kakva je trebalo da bude posle multi-zlatnog *Harvest* (februar 1972), što ga je proslavio širom sveta. Da je bilo hrabrosti, posle njega bi se odmah pojavio Jangov mračni vrhunac *Tonight's the Night* (snimljen septembra 1973, moguće objavljivanje decembra 1973, umesto juna 1975. kad se stvarno pojavio), i ne bi bilo nikakve potrebe da se te iste godine pojavi traljavi koncertni *Time Fades Away*, sa potpuno novim numerama, od kojih je možda samo jedna kasnije zaživela. Potresno svedočanstvo iz prve ruke pod imenom *Tonight's the Night* govori o propasti hipi snova i stradanju nevinih idealista, kao do bola iskrena crna antiteza umivenom *Harvest*. Da ga je odmah objavio, Nil bi još tad bio priznat kao moralna veličina i beskompromisni umetnik koji objavljuje ono što želi, onda kad mu je to važno, jer mu diktat diskografske industrije ništa ne znači.

Usledila bi trilogija *On the Beach* (jul 1974), *Homegrown* (snimljen januara 1975, moguće objavljivanje aprila 1975) i *Zuma* (novembar 1975). Prva dva bi se na intiman način bavila lutanjima nekadašnjih hipika opisujući realnosti njihovog duhovnog rasula, bračne i druge ljubavne probleme, dok bi potom ekspresno snimljeni bučni treći namerno otišao u hard rok mistiku, da tamo nađe konačno utočište. Ova celina bi dokumentovala period letargije pune patnje zbog nestanka mnogih najbližih. Kladimo se da je odlazak Keri Snodgres imao sa tim neke veze.

Potom bi se u brzom ritmu pojavila dva donedavno nepoznata projekta: akustični *Hitchhiker* (snimljen avgusta 1976, moguće objavljivanje novembra 1976) i rokerski *Chrome Dreams* (snimljen februara 1977, moguće objavljivanje maja 1977). Oba su prožeta nadom kakve dugo nije bilo u Jangovim kompozicijama i samim tim otvaraju novo poglavlje u njegovoj karijeri. Ne prestajući da se sučeljava sa sobom, ne odustajući od ličnog društvenog angažmana, on je ponovo našao iskru radosti u svakodnevnom životu i snagu da se odupre iskušenjima. Kladimo se da je dolazak buduće supruge Pegi Morton imao sa tim neke veze.

Deceniju bi onda prirodno zaokružile ploče koje su se tad i pojavile: jedino što bi umesto nevažne kolažne *American Stars 'n Bars* (jun 1977) i nedovršenog folk projekta *Oceanside/Countryside* (iste godine, nikad objavljen, poslužio kao priprema za sledeći album), dobili očekivani komercijalni bingo sa *country-folk Comes a Time* (oktobar 1978) i potonjim rokenrol autorskim trijumfom *Rust Never Sleeps* (jun 1979), posle koga je Nil Jang postao priznat kao kantautor od istorijskog značaja, više ne samo povezan sa hipi kontrakulturom.

NEŠTO ŠTO NOSIM SA SOBOM

Koliko god ovaj potpisnik smatrao *Tonight's the Night* jednim od najboljih rok izdanja ikada, poštovao *Harvest* ili voleo *On the Beach* i *Zumu* – suočen sa *Chrome Dreams*, mora da prizna kako je na ovom albumu Nil Jang uspeo da ostvari nemoguće: snimio je pitku, komunikativnu hard rok priču ipak ostajući u svom svetu, koji se uvek neumitno vrti oko lomova srca. Za razliku od prethodno pomenutih ploča, ova nema mrak u svojoj dubini, već sadrži jednu slatku gorčinu što tako puno govori o fonu vremena u kome je nastala, dopuštajući da je svetlo na kraju tunela ipak moguće. Optimistička po stilu, mada ne uvek i po sadržaju, *Chrome Dreams* dokazuje kako je Nil Jang, a sa njim i cela hipi ekipa, ipak našla dostojanstven izlaz iz raspada sedamdesetih. Već zbog toga ploča bi bila hit.

Ko zna, možda bi *Chrome Dreams* pretvorio Nila Janga u *mainstream* zvezdu ili bar muzičara koji bi postao vidljiv najširim narodnim masama. Sa druge strane – šta će mu to kad je i ovako ostao upisan u istoriju, cenjen baš zato što je uvek bio samo svoj. Makar krio neke od svojih najboljih ploča od nas. ¶

DRAGAN AMBROZIĆ

Esencije niti života

Otvaranje izložbe *Esencijalnost niti*

Fotografije: Bojana Janjić

Retrospektivno putovanje kroz inspirativnu karijeru Jagode Buić u beogradskom Muzeju savremene umetnosti kao svedočanstvo njenog majstorstva

Na Beogradskom Ušću, Muzej savremene umetnosti trenutno je domaćin zadivljujuće izložbe koja otkriva zagonetni svet Jagude Buić, plodne umetnice čiji su život i umetnost ostavili neizbrisiv trag na svetskoj umetničkoj sceni. Jagodino putovanje u sferu umetničkog izraza bilo je, najblaže rečeno, izuzetno i za osobom ostavilo trag koji se prelio iz njene osnovne umetničke delatnosti jednako uspešno i na sfere slikarstva i vajarstva, što čini njen život, kao i ovu izložbu, zanimljivim predmetom proučavanja.

Izložba koja je otvorena 23. novembra i traje do 26. februara, obuhvata široko polje delovanja ove umetnice. Jagoda Buić je rođena u Splitu 1930. i tokom života dugog bezmalo čitav vek stvaralaštvo ove multimedijalne umetnice obuhvatilo je širok spektar likovnog izraza, od pozorišne i filmske scenografije i kostimografije do tapiserije, kao najznačajnijeg područja njenog delovanja. Od početka dvadesetog veka ona ulazi u prostor eksperimentisanja papirom i u tom periodu nastaju i specifični radovi na papiru i od papira: crteži, kolaži i asemblaži. Skulptura, takođe, u ovom periodu postaje njeno dominantno polje istraživanja.

Buićkine formativne godine obeležila je duboka povezanost sa prirodom, tema koja će kasnije postati kamen temeljac njenog umetničkog opusa. Odgajana u porodici koja je negovala njen kreativni duh, usavršavala se na Akademiji za primjenjenu umjenost u Zagrebu, gde je počela da se oblikuje njena jedinstvena vizija. Tokom ovog formativnog perioda otkrila je strast za vajanjem. Koristeći tkanje kao prostor za ulazak u treću deimenziju, stvarala je zamršene forme koje su prevazišle tradicionalne umetničke granice i pomalo veštački nametnute podele između primenjene i likovne umetnosti.

Putanja Buićkine umetničke karijere dobila je značajan zaokret nakon otvaranja ateljea u Parizu 1972. i preseljenja

umetnice

***Monolog II*, detalj, 1964.**

***Kompozicija*, 1976.**

u Vašington 1980-ih. Uronjena u živ kulturni milje francuske prestonice, naišla je na raznoliku lepezu uticaja koji će na kraju oblikovati njen osebujni umetnički jezik. Rad ove umetnice tokom tog perioda odražavao je fuziju klasičnih skulpturalnih tehnika sa avangardnim senzibilitetom, privlačeći pažnju i donoseći joj priznanja u međunarodnoj umetničkoj zajednici.

Aktuelna izložba u Muzeju savremene umetnosti u Beogradu predstavlja retrospektivno putovanje kroz Buićkinu inspirativnu karijeru. Pod nazivom *Esencijalnost niti*, izložba je svedočanstvo njenog majstova u promišljanju i igri međusobnog dopunjavanja materijala i oblika. Posetioce dočekuje očaravajući niz skulptura koje neprimetno spajaju organske i apstraktne elemente pozivajući na razmišljanje o međusobnoj povezanosti čovečanstva i prirodnog sveta.

Njeno inovativno promišljanje tapiserije učiniće vidljivom na međunarodnoj sceni ne samo Jagodu Buić već i ono što će u široj javnosti biti prepoznato kao drugačije shvatanje tapiserije, a prihvaćeno je i na međunarodnoj umetničkoj sceni *slovenskog vala* u tapiseriji. Ovaj pristup označavao je specifičan slovenski senzibilitet utemeljen na folklornoj tradiciji slovenskih naroda, koji je sem kolorita bio vezan i za upotrebu pojedinih prirodnih materijala. Ovakav će pristup ostaviti traga na generacijama umetnika koji su se bavili ili se i dalje bave tapiserijom na prostorima onog geografskog prostora koji i danas doživljavamo kao celinu bivše Jugoslavije.

Prateći tok izložbe, moguće je videti kako Buićeva istražuje delikatnu ravnotežu između reda i nereda u univerzumu. Svaka skulptura je svedočanstvo njenog tehničkog umeća i filozofske dubine, pozivajući gledaoce da razmisle o složenosti postojanja.

Njeno umetničko putovanje se ne ogleda samo u njenim skulpturama, već i u opsežnom delu umetnice koje uključuje slike, crteže i instalacije. Izložba pruža sveobuhvatan pogled na njenu evoluciju kao stvaraoca, od ranih istraživanja forme do zrelih refleksija o simbiotičkom odnosu umetnosti i prirode.

Dok posetioci prolaze kroz izložbeni prostor, vođeni su kroz Jagodinu životnu priču, dobijajući uvid u njena lična iskustva i značajne trenutke koji su podsticali damare kreativnosti u njenom stvaralaštvu. Kustos je pažljivo kurirao izložbu kako bi ponudio nijansirano razumevanje umetnikovih motivacija, inspiracija i evolucije njenog umetničkog jezika.

Muzej savremene umetnosti u Beogradu poslužio je kao savršena kulisa za ovo impresivno iskustvo obezbeđujući prostor gde Buićkine skulpture oživljavaju, upuštajući se u tihi dijalog sa svakim posetiocem. Izložba ne samo da slavi doprinos autorke savremenoj umetnosti, već i podstiče na razmišljanje o vanvremenskim temama koje su definisale ljudsko postojanje.

Na izložbi u Muzeju savremene umetnosti, pored tapiserija iz zbirke Muzeja savremene umetnosti, prikazane su tapiserije i crteži nastali u periodu od 1962. do 1977. koji su za ovu priliku pozajmljeni iz zbirke Muzeja primenjene umetnosti, umetničke kolekcije Palate Srbije, umetničke kolekcije firme Internacional CG u stečaju, zbirke Muzeja Grada Beograda, kolekcije Galerije Haos, Radionice za izradu tapiserija Atelje 61 iz Novog Sada, kao i iz više privatnih kolekcija u Beogradu.

U vremenu koje nam nudi brze promene i prolazne trendove, rad Jagode Buić je svedočanstvo trajne moći umetnosti da prevaziđe granice i saopšti duboke istine. Izložba *Esencijanosti niti* poziva posetioce da krenu na putovanje kroz zamršenu tapiseriju Jagodinog života i umetnosti pružajući retku priliku da vide svet kroz njeno vizionarsko sočivo. ¶

LIDIJA JOVANOVIĆ

Via Dolorosa vojvođanske

Širom Vojvodine nižu se desetine zatvorenih ciglana, kudeljara, pivara, mlinova, šećerana... Nekadašnji stubovi privrede postali su postaje na vojvođanskom tranzicionom Križnom putu da svedoče o slavnim danima ovdašnje industrije

Put od Žablja do Bisernog ostrva, dug svega 25 kilometara, izgleda kao Golgota naše tranzicije sa "postajama" nastalim od 1990. do danas. Izvađeni pragovi pruge koja je nekada ovde prolazila, zatvorena šećerana u Žablju, napušten salaš na ulazu u Čurug koji izgleda kao iz one pesme Zvonka Bogdana, napuštena ciglana i kuća na prodaju u centru Čuruga, zatvorena ciglana u Bačkom Gradištu i napušten i oronuo dvorac Rohonjci na Bisernom ostrvu, nekada čuvenom po vinu "krokan" koje se pilo na "Titaniku" i na dvoru Habsburga u Beču.

Ova tranziciona vojvođanska "Via Dolorosa" samo je deo priče o privredi severne srpske pokrajine koja je uništena u proteklih 35 godina. Od nekadašnjih 15 šećerana koliko ih je u Vojvodini i Srbiji radilo 2000. godine, ostalo je samo četiri: u Vrbasu, Kovačici, Pećincima i u Crvenki.

Ona u Žablju prestala je da radi među poslednjima – 2019. Počela je da radi 1979. Do 2006. godine fabrika je imala 28 kampanja prerade šećerne repe i preradila 7.015.000 tona repe. Kapacitet dnevne prerade bio je 5.500 tona repe. Sve je to sada samo istorija kao i u šećeranama u Baču, Kovinu, Senti, Novoj Crnji, Zrenjaninu i drugim mestima u kojima se šećer više ne proizvodi.

Sećam se kada je u mom rodnom Baču 1979. otvarana šećerana "Jugozapadna Bačka". Kroz selo je išao defile na čelu sa vatrogasnim duvačkim orkestrom. Kao jedanaestogodišnji dečak gledao sam uzbuđenje meštana srećnih što će gotovo iz svake kuće neko dobiti posao u novoj šećerani. Dve decenije kasnije, fabrika je prodata "za šest maraka" i nastavak priče vam je poznat.

Ista sudbina zadesila je i ciglanu i kudeljaru u Baču. Na mestu kudeljare otvorena je fabrika žice, ali je i ona zatvorena. Gotovo identična je sudbina šećerana, kudeljara i ciglana u svim ostalim vojvođanskim selima i varošicama. Nastavljam biciklom ka Čurugu i gledam sa leve strane puta naslagane železničke pragove preko kojih su više od jednog veka tutnjali vozovi. Pruga koja je vodila od Žablja preko Čuruga do Bečeja je ugašena, a pragovi se prodaju na komad ko je zainteresovan.

Ništa veselija slika nije ni par stotina metara dalje; pre ulaza u Čurug nalazi se nekadašnji salaš porodice Malić. Kao u onoj pesmi Zvonka Bogdana – napušteni salaš na ulazu u Čurug seća se vremena kada je pored bunara bio đeram kojim se izvlačila voda za napajanje stoke. Podrum je nekad bio pun vina, a u pušnici su visile šunke, slanine i kobasice. Ostao je i kuhinjski ormar da podseća na domaćicu koja je u njemu držala tanjire i začine. Postojalo je i "kupatilo" sa drvenim držačem za lavor...

Nakon Drugog svetskog rata, tadašnja Jugoslavija bila je u proizvodnji industrijske konoplje među vodećima u svetu, a 1965. čak na zavidnoj trećoj poziciji na planeti, odmah iza Rusije i Kine. Bila je poznata po dugoj tradiciji prera-

tranzicije

DOKAZI NEKADAŠNJIH USPEHA:
Ciglana u Čurugu;
Železnička stanica u Čurugu;
Mlin u Kovinu
Fotografije: R. Čoban

de konoplje: prva fabrika za preradu podignuta je u Futogu 1865. godine, a u to vreme je u Odžacima bila organizovana berza na kojoj se nedeljno prodavalo 150 do 250 tona konoplje. Glavni kupci su bili Englezi, najviše za potrebe ratne flote za brodsku užad, a prerađevine od konoplje izvozile su se za Grčku, Siriju, Afriku, Nemačku, Dansku, Švedsku i Holandiju. O predratnom lancu kudeljara porodice Hertl iz Odžaka pisao sam pre dve godine.

Neposredno pred Drugi svetski rat u Dunavskoj banovini bilo je više od 200 kudeljara i kudeljarskih preduzeća. Nakon Drugog svetskog rata, rekordna proizvodnja zabeležena je 1949. kada je pod konopljom u Jugoslaviji zasejano 108.210 hektara, a izvezeno 21.855 tona. Ova konoplja je korišćena najviše u tekstilnoj industriji i za druge svrhe, pre svega u brodogradilištima, zbog izuzetne čvrstoće i dužine vlakana, da bi kasnije gubila na značaju usled napretka hemijske industrije i razvoja sintetičkih vlakana. Konoplja je sve više prisutna u Evropi, pa se u mnogim zemljama traži proizvodnja za razne svrhe. Jedna je proizvodnja celuloze i papira od vlakana konoplje, za roto-papir, dok su duga vlakna od kore konoplje pogodna za proizvodnju celuloze za visoko vredni papir za cigarete i novčanice.

Proizvodnja industrijske konoplje kod nas je nekoliko decenija bila zabranjena, a i sada se može uzgajati samo u registrovanom poljoprivrednom gazdinstvu uz posebno odobrenje i nadzor, zbog zloglasne joj opojne rođake indijske konoplje – marihuane. Uz priloženu potvrdu o kupovini semena i deklaraciju, cela proizvodnja prijavljuje se Ministarstvu unutrašnjih poslova. Stručnjaci ukazuju da industrijska konoplja ima svega 0,2 odsto psihoaktivne supstance (THC), dok je kod indijske konoplje 10, 20 pa i do 30 odsto. Kako se dogodilo da Vojvodina umesto po fabrikama za preradu industrijske konoplje čija se berzanska cena pre 100 godina utvrđivala u Odžacima, danas postane poznata po plantaži Jovanjica i uzgoju indijske konoplje, tema je za posebnu studiju.

Ako vas put nanese u Kulpin, selo severno od Bačkog Petrovca naseljeno većinom Slovacima, pored čuvenog dvorca Dunđerski u kojem su snimani brojni filmovi i serija, imaćete prilike da pogledate i zanimljiv Poljoprivredni muzej u kome je obrađen istorijat prerade kudelje. Proizvodnja ove biljke u Srbiji danas je na simboličnih 300 hektara, dok je nakon Drugog svetskog rata tadašnja Jugoslavija bila u proizvodnji konoplje među vodećima u svetu. Vozeći bicikl po Vojvodini, shvatio sam da je naša ravnica zapravo groblje napuštenih i uništenih kudeljara (njih čak 76), od kojih su uglavnom ostali samo fabrički dimnjaci koji štrče iz njiva kao spomenici industrijalizacije 19. i 20. veka.

Čest prizor u Vojvodini su i napušteni pogoni ovdašnjih ciglana koje su do pre 50 godina postojale u gotovo svakom većem mestu u pokrajini, dok su danas »

gotovo sve zatarabljene. Na kopovima nekih od ovdašnjih ciglana, poput ovih u Čurugu, pronađeni su ostaci arheoloških nalazišta što je dodatno osujetilo radove na arheološkim nalazištima.

Ako ne računamo male zanatske pivare, u Vojvodini su tranziciju preživele samo dve velike industrijske pivare – one u Apatinu i Čelarevu. Obe su kupile strane korporacije, a u Novom Sadu je Heineken kupio i novootvorenu Rodićevu MB Pivaru. Zrenjanin, Bečej, Vršac i Pančevo u kojima je pivarska tradicija postojala vekovima, više se ne mogu pohvaliti svojim pivom.

Kada su Austrijanci proterali Osmanlije iz Vojvodine i počeli u nju da naseljavaju veliki broj Nemaca, oni su doneli svoju kulturu, običaje, poslove, radne navike. Ono što se posebno "primilo" ovde je proizvodnja piva i uživanje u njemu. U Vršcu je još dvadesetih godina 18. veka osnovana Vršačka pivara. Zrenjaninci su svoju dobili 1745, a kada je Carska komora iz Beča 1756. to i odobrila, otvorena je i Apatinska pivara.

U Pančevu s ponosom tvrde da je njihova pivara, osnovana 1722, najstarija na Balkanu. Ni ona više ne postoji. Deda Đorđa Vajferta preselio se početkom 19. veka u Pančevo i ubrzo počeo da proizvodi pivo. Kada je posao krenuo, da bi ga još bolje razradio, šalje sina Ignjata u Nemačku da u tamošnjim pivarama izučava zanat i radi. Posle sinovljevog povratka, proširuju posao i grade još veću pivaru u Pančevu, koja postaje najveća na Balkanu. Danas se njeni, uglavnom dobro sačuvani ostaci najčešće koriste za snimanje filmova. Ignjat Vajfert, po očevom "receptu", šalje u Nemačku na školovanje svog sina Đorđa, u Vajenštofen na Veliku pivarsku školu. Kada se vratio, posao su proširili i na Beograd, na mestu današnje Beogradske industrije piva (BIP), koja takođe više ne postoji.

Tih godina vojvođanski veleposednik Lazar Dunđerski počinje ozbiljno da se interesuje za posao oko piva. Sjajno zemljište i zahvalni klimatski uslovi za gajenje osnovnih sirovina za pivo ječma i hmelja, koji su postojali u Čelarevu, navode Lazu Dunđerskog da tamo pokrene pivaru. Godine 1892. otvorena je Čelarevska pivara, koja je posle 2000. godine prodata kompaniji Carlsberg.

Sombor je takođe imao pivare. Posle elibertacije 1749. godine grad je od pivarstva imao godišnje prihode od 1.000 forinti (5% od svih prihoda grada). Pivnice/pivare su držali uglavnom Nemci (Kaspar Špilauer, Franc Feter i Johan Pirkinger). Danas u ovom gradu postoje dve male zanatske pivare – Ravangrad i Sombrewery – ali se one po svom kapacitetu ne mogu meriti sa nekadašnjim velikim proizvođačima. Pivara u Bečeju takođe je imala dugu tradiciju. Neki istorijski podaci govore nam da je jedan Nemac tamo pivo počeo da proizvodi 1754. U početku se posao odvijao ručno, a najneophodnija oprema dolazila je iz Nemačke.

Uz šećerane, kudeljare, ciglane, pivare i napuštene železničke stanice, najčešći "spomenici" neuspešne tranzicije u Vojvodini su i brojni mlinovi, kao i vetrenjače, koje umesto da budu turističke atrakcije poput onih u Holandiji – danas uglavnom svedoče o nemaru i zapuštanju.

"Narkomanija, bolest najnormalnija", grafit visoko na zidu u unutrašnjosti nekadašnjeg mlina u Kovinu nagoveštava nam da se u ovom impresivnom objektu vredne industrijske baštine, nažalost gotovo potpuno ruiniranom, ovih dana sakupljaju neki drugi ljudi koji nisu mlinari. Baka ispred kuće s druge strane ulice odmahuje rukom: "Ne radi to, propalo! Drogoši se tu skupljaju!"

Nije Vojvodina izuzetak u odumiranju starih industrija, ali su u većini evropskih zemalja, pa čak i u onima koje su do 1989. bile sa druge strane gvozdene zavese, takvi objekti zaštićeni kao vredni primeri industrijske baštine, a u njima su danas smešteni različiti kulturni ili komercijalni sadržaji. Kod nas to, uz retke izuzetke, nije slučaj, pa zatvorene i napuštene šećerane, kudeljare, ciglane, pivare i mlinovi služe kao smetlišta ili u boljem slučaju skloništa za pse lutalice, beskućnike i migrante. ¶

ROBERT ČOBAN

Post-pratovski Korto ostaje sanjar

Korto Malteze u nedavno objavljenom albumu *Crni okean* razlikuje se od onog na kojeg smo navikli dok ga je crtao Hugo Prat. Međutim, da li smo zaista dobili drugačiji strip?

Prvi kompletan album post-pratovskog Korta Maltezea na skoro 180 strana, *Crni okean*, konačno je izašao i u Srbiji, u izdanju Darkwood-a i prevodu Gorana Kostrovića. Autori su francuski crtač i scenarista Bastijen Vives i Marten Kenen, uglavnom nepoznati domaćoj publici.

Ovaj Korto Malteze se, međutim, razlikuje od onog na kojeg smo navikli dok ga je crtao Hugo Prat. Međutim, da li smo zaista dobili drugačiji strip?

Kao i mnogi drugi stripovi na koje su originalni crtači ostavili dubok pečat (Princ Valijant, Poručnik Bluberi, Asteriks, Talični Tom, Alan Ford), i Korto Malteze je dobio nastavak nakon smrti autora koji ga je osmislio i utemeljio. *Crni okean* (*Océan Noir*) je četvrti album nacrtan posle smrti Huga Prata, a prvi koji je, u obliku strip albuma, objavljen u Srbiji. No, ovoga puta radi se o mladom Kortu, a radnja je smeštena na početak 21. veka, u vreme Al Kaidinog napada na Ameriku 11. septembra 2001.

Prva epizoda Korta Maltezea pod nazivom *Balada o slanom moru* objavljena je 1967. godine, a poslednja pod nazivom *Mu, izgubljeni kontinent* 1988. godine. Nakon smrti Huga Prata 1995. godine i dosta razmišljanja o tome šta da se radi sa serijalom, belgijska izdavačka kuća Casterman odlučila je da restartuje serijal sa novim crtačima 2015. godine kada je objavljen prvi album. *Crni okean* je originalno objavljen 2021. godine u Evropskoj uniji i predstavlja prvi celovit post-pratovski album Korta Maltezea objavljen u Srbiji.

Da bi se došlo do nastavka serijala, trebalo je da prođe dvadeset godina. Novi Korto Malteze počeo je da se razvija u dva pravca. Prvi je nastavio da baštini tradiciju originalnog Pratovog Korta. Ovaj pravac poveren je Huanu Dijazu Kanalesu i Rubenu Paljeheru, dvojici španskih autora, koji su dobili zadatak da doslovno imitiraju Pratov crtež i atmosferu stripa. U okviru ovog pravca objavljeno je dosad četiri albuma, koji su vremenski smešteni u period 1911–1924. godine, dakle, u vreme kada se dešava radnja Pratovog Korta Maltezea. Delovi prvog albuma ove dvojice autora *Pod ponoćnim suncem* objavljeni su u Srbiji u nastavcima u *Stripoteci* tokom 2017/2018. godine, ali do sada još nisu objavljeni kao strip albumi.

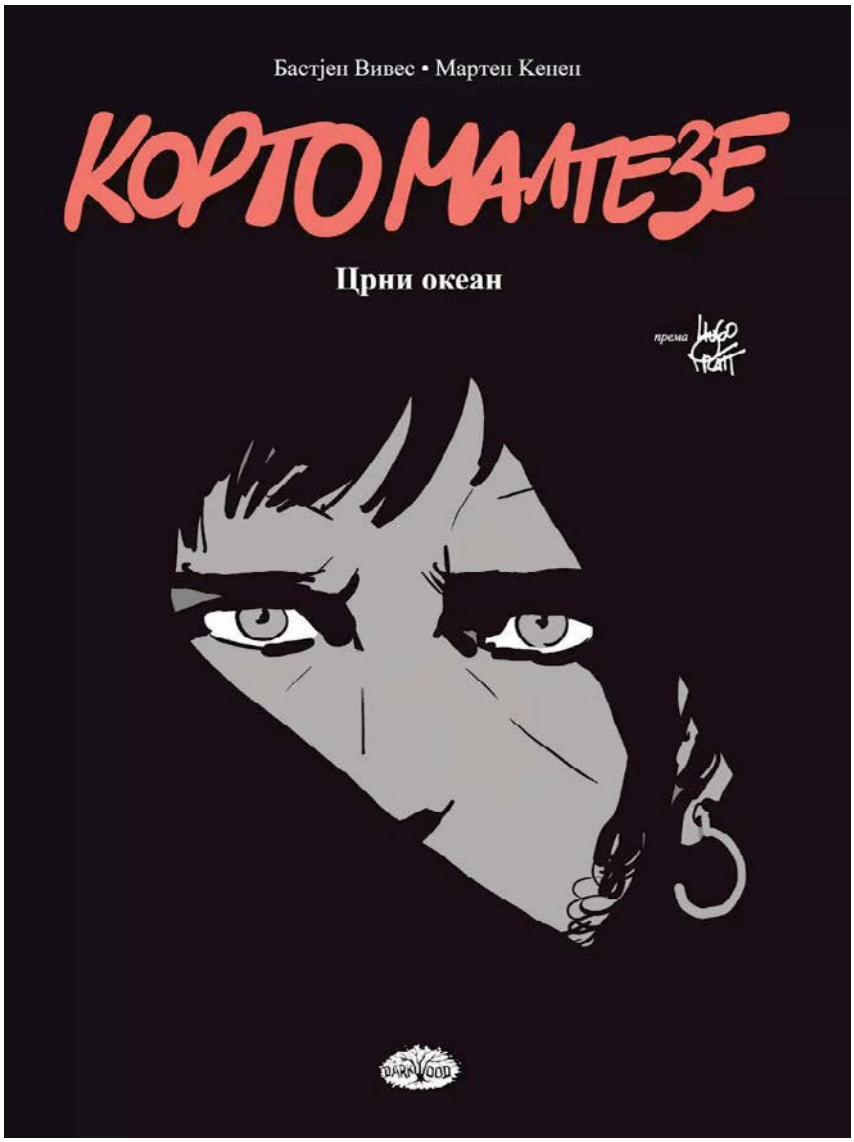

Drugi pravac, koji predstavlja upravo objavljeni *Crni okean*, međutim, donosi vizuelnu preradu serijala. Glavna izmena se ne odnosi samo na crtež, već i na istorijski period u kome se strip dešava. Dok je radnja Pratovog Korta smeštena u prvu četvrtinu 20. veka, Korto iz *Crnog* »

okeana je nekih 20 godina mlađi, a radnja započinje na početku 21. veka u trenutku kada Al Kaida ruši Kule bliznakinje u Njujorku. Iako je album, zbog drugačijeg načina crtanja i epohe, odmah po objavljivanju izazvao kontroverze i rasprave, epizoda se u Evropi brzo rasprodala. Nedavno je u tiražu od 100.000 primeraka štampan drugi album ovog francuskog tandema pod nazivom *Kraljica Vavilona*. Jedan deo radnje događa se u Sarajevu.

Vives i Kenen su autori koji pripadaju drugačijoj stripskoj i filmskoj tradiciji. Prat je bio pod uticajem vestern filmova, kao i filmova crnog talasa iz 1940-ih godina. Vives i Kenen su stasali na akcionoj kinematografiji iz 1980-ih i 1990-ih, što se oseća u potpuno drugačijim akcionim scenama. Vives (1984) je odrastao i na drugačijem stripskom žanru. Iako pripada žanru *noire* i, kao i Prat, neguje minimalistički stil (bez mnogo okolnih detalja), njegov crtež je dosta različit. Dok je Prat koristio linije različitih debljina da stvori crno beli efekat, Vives pravi masivnije objekte. Njegov crtež je gušći i puniji od Pratovog.

Vives, čiji rad nije poznat na domaćem tržištu stripa, privukao je pažnju evropske stripske javnosti 2009. godine kada je objavio debi album *Ukus hlora*, koji mu je doneo kritičko priznanje zbog jedinstvenog umetničkog stila i emocionalne dubine. Vivesov crtež ima unikatnu sposobnost da uhvati suptilnosti ljudskih odnosa i kompleksnost svakodnevnog života, što ga je zadržalo na vrhu evropske strip scene sa čitavim nizom albuma koje je objavio u poslednjih desetak godina. Teme kojima se Vives bavio su raznovrsne: otkrivanje seksualnosti (*Bluza*, 2018), raspad ljubavne veze (*Mesara*, 2021) ili krimić (*14. juli*, 2020) čija priča zadire u pravdoljubivost traumatizovane, paranoične i podeljene Francuske. Vives je jedan deo karijere posvetio eksperimentisanju. Serijal *Lastman* (izlazio u periodu 2013–2019 u saradnji sa još dvojicom francuskih autora) je pod velikim uticajem mange, zbog čega je strip dobio naziv "francuska manga".

Crtež jeste drugačiji, ali francuski autori se pridržavaju Kortovog lika koji je utemeljio Prat. Kenan ostaje veran narativu Huga Prata koji aktivno dovodi u pitanje zapadnocentrični pogled na svet i zadržava epistemološki pluralizam (priznanje da postoje višestruki načini saznavanja ili razumevanja sveta.) Korto ostaje sanjar. Još jednom se daje u potragu za blagom koje ne postoji. Kontinuitet se primećuje i u odnosu Korta i Raspućina, Kortovog tamnog alter ega, bez kojeg je nemoguće zamisliti serijal. Iako se obojica nalaze sa one strane zakona, Korto je tolerantan, saosećajan prema autsajderima i često podržava ugrožene i potlačene. Nasuprot tome, Raspućin nema moralnih skrupula i nepogrešivo bira da deluje na tamnoj strani.

Njih dvojica se još jednom sreću u *Crnom okeanu*. I ovog puta dinamika njihovog odnosa je ključna za pripovedanje i definiciju Kortovog lika. Pojavljivanje Raspućina i ismevanje Kortovog sanjarenja obogaćuje narativ. Dok Korto traži blago koje ne postoji, Raspućin trguje drogom. Privremeni rastanak u ovoj epizodi takođe naglašava taj kontrapunkt: dok Korto nastavlja da traga za blagom, Raspućin se prepušta seksualnom razvratu u autobusu punom psihodeličnih feministkinja.

Korto ostaje životni cinik koji ne trpi autoritet, ni zvaničan ni nezvaničan. Na početku epizode napušta bandu pirata jer se ne slaže sa njihovim nasilnim i krvavim tehnikama. Kada stiže u Japan, sa podsmehom gleda na pripadnicu japanske tajne službe koja ga obaveštava da je pod prismotrom. Na sličan način se odnosi prema agentu CIA koji ga ispituje u američkoj ambasadi u Limi 11. septembra. Nakon što mu kaže da likovi kao što su on neprekidno prave sranja, agent na telefon dobija poruku da su oborene Kule bliznakinje. Korto ga s podsmehom upita: "Neko sranje?"

Redefinicija strip serijala nije radikalna, ali je ipak značajna da bi moglo da se kaže kako Korto posle Vivesove intervencije više neće biti isti strip. Početak obećava. Sudeći po ostalim Vivesovim stripovima, možemo očekivati podjednako dobar nastavak. ¶

DUŠAN PAVLOVIĆ

Šta je čovek bez kamere

Jedan od ključnih problema nerazvijenih demokratija, tajnost glasanja na izborima, mogao bi uskoro da se razreši na "pozitivan" način. Svako će moći da snima svoj glasački listić iza paravana, a tajnost glasanja moraće da se rešava na neki drugi način, pod uslovom da nam to uopšte bude bitno. Ali, kakve to veze ima sa košarkom?

Ogromne. Prošle nedelje košarkaš Barselone Oskar da Silva prihvatio je da tokom utakmice na dresu nosi kameru. Kamera je snimala njegov doživljaj utakmice, snimak još nije dostupan, ali slični snimci sa dresova sudija mogu se naći na internetu. Gledanje cele utakmice iz takve pozicije, sa nečijih grudi, nije idealno, ali takvi snimci mogli bi da posluže kao dopuna prenosu ili VAR-u, pod uslovom da se reše neka ne baš jednostavna pitanja.

Na prvom mestu je pitanje bezbednosti igrača. Kamera nije velik predmet, ali je tvrd. Nezgodan udarac mogao bi da dovede do ozbiljnije povrede, baš kao i lakat, ali zašto suvišno povećavati rizik zbog par atraktivnih kadrova. Protivnici će, sasvim sigurno, uputiti i na slučaj Mihaela Šumahera kojem je kamera nešto većih dimenzija probila kacigu i teško povredila mozak.

Ovaj slučaj nam je zanimljiviji zbog popularnosti takozvane "nosive" tehnologije i mogućnosti ili izvesnosti da se takve kamere uspostave kao uobičajena stvar. Već ih nose policajci i neke druge službe, pa zašto ne bismo svi?

Ako je nekome nezgodno ili glupo da kameru kači na sako, postoji elegantnije rešenje, Rejban Meta smart naočare. One kameru imaju u ramu, a drške naočara su bežične slušalice tako da vam ne treba nikakav dodatni uređaj za komunikaciju sa mobilnim telefonom. Fotografije ili video mogu se snimati aktivacijom dugmeta na naočarama ili na mobilnoj aplikaciji. Naočare nemaju sopstvenu memoriju, sve se snima na telefon, odakle se (verovatno) snimak može strimovati dalje. Snimanje videa aktivira led lampicu tako da sagovornici vide da se sa vašim naočarima nešto neobično dešava, ali ta se opcija, pretpostavljamo, može isključiti pa da one snimaju u potpunoj tajnosti. Pod uslovom da samo prisustvo naočara sa kamerom ne predstavlja problem.

Ovakve naočare mogle bi biti sledeći hit jer snimaju vrlo kvalitetan video, iz prirodne pozicije očiju i sasvim diskretno. Umesto da držite telefon na koncertu ili utakmici, dovoljno je da gledate i uživate ne gubeći ništa od doživljaja, što sa telefonskom kamerom nije slučaj.

Ali to zadire u domen legalnosti. Na mnogim mestima snimanje je zabranjeno, pa se postavlja pitanje može li vam neko tražiti da na ulazu osim telefona predate i naočare, bez kojih ste hendikepirani. Pretpostavlja se da nekom modelu telefon neće biti neophodan kao podrška, to jest da se mogu razdvojiti.

Ako takve *wearables* (nosiva tehnologija) zažive, moraćemo da redefinišemo privatnost, autorska prava i svašta još, a tajnost izbora biće brzo na udaru. Svako ko nosi naočare sa kamerom moći će bez imalo muke da snimi sopstveno glasanje i strimuje ga uživo gde treba, izborni štabovi će moći da obračunaju glas odmah, a trikovi sa precrtavanjem i novim zaokruživanjem neće biti mogući. Umesto listića koje treba izneti da bi se pokrenuo "bugarski voz", što je krivično delo, dovoljno je da se izvan biračkog mesta glasačima na smenu daju naočare i sve je "ledžit". Barem dok zakon ne prepozna ovu "dosetku" i smisli sredstvo da je spreči. Cena im se kreće od vrlo dostižnih 330 dolara naviše. ¶

PRODAJA & PRETPLATA

ŠTAMPANO IZDANJE

	kurirom [Beograd]	poštom [Srbija]	običnom poštom [Evropa]	avionom [ceo svet]
6 meseci / 26 brojeva	7500 RSD	7300 RSD	130 EUR	190 EUR
12 meseci / 52 broja	15.000 RSD	14.600 RSD	240 EUR	360 EUR

INTERNET IZDANJE

	iz Srbije	iz sveta
1 broj sa PDF-om	350 RSD	3 EUR
1 mesec sa PDF-om	1000 RSD	9 EUR
6 meseci	5200 RSD	45 EUR
6 meseci sa PDF-om	5800 RSD	50 EUR
12 meseci	8200 RSD	72 EUR
12 meseci sa PDF-om	9200 RSD	80 EUR

Uplate se vrše platnom karticom iz zemlje i inostranstva preko *www.vreme.com*.

Opcija PDF podrazumeva i mogućnost preuzimanja fajla u obliku identičnom štampanom izdanju. ZABRANJENO JE DA VIŠE LICA UPOTREBLJAVA ISTI NALOG. PDF fajl se daje na ličnu upotrebu registrovanom pretplatniku, fizičkom licu, i ZABRANJENO JE DISTRIBUIRATI CEO ILI DELOVE FAJLA bez prethodne pisane saglasnosti NP Vreme doo, Beograd. U sve dinarske cene uračunat je PDV. U sve cene pretplate na štampana izdanja uračunata je poštarina.

Iz zemlje i inostranstva uplatu možete izvršiti platnom karticom na web adresi **https://www.vreme.com/pretplate** ili direktno na naš račun broj **160-302538-91**, u kom slučaju potvrdu o uplati zajedno sa svojim podacima pošaljite e-mailom na adresu **prodaja@vreme.com** ili poštom na Vreme, Kosovska 17, Beograd, sa naznakom za šta je uplata izvršena. Za internet pretplatu obavezno navesti e-mail za kontakt. Vašu e-mail adresu ne ustupamo trećim licima. Za dostavu u inostranstvu, uplata može da se izvrši u zemlji, uplatom odgovarajućeg iznosa na naš dinarski račun u dinarskoj protivvrednosti prema srednjem kursu NBS na dan uplate. Trajanje pretplate na internet izdanje određuje se datumski, od trenutka evidentiranja uplate, a prema broju uplaćenih meseci.

DOSTUPNO U DIGITALNOM FORMATU www.novinarnica.net

Usluge internet pretplate vrši i *www.novinarnica.net* prema svom cenovniku.

Dodatne informacije u vezi s prodajom i pretplatom: telefonom, radnim danom od 10 do 14h: 011/3234-774 ili e-mailom na *prodaja@vreme.com*

ALBUM PRIRODE I DRUŠTVA

ALEKSANDAR ZOGRAF.

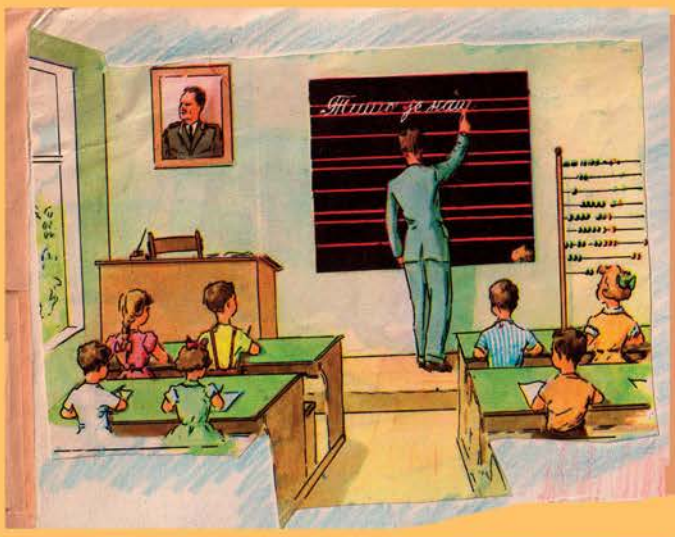

NA BUVLJOJ PIJACI SAM PRONAŠAO "ALBUM PRIRODE I DRUŠTVA" U KOJEM JE UČENICA NIŽEG RAZREDA OSNOVNE ŠKOLE KOLAŽIRALA SLIKE KOJE JE ISECALA IZ KNJIGA I ČASOPISA 1962. DA LI SE SVAKODNEVNICA U SOCIJALISTIČKOJ JUGOSLAVIJI, PA ČAK I POLITIČKA KLIMA TOG VREMENA, MOGU IŠČITAVATI IZ OBIČNIH ŠKOLSKIH RADOVA?

"POČETAK ŠKOLE:
"KADA ŠKOLSKO ZVONO ZVONI
ŽURE ĐAKA MILIONI"

"NAŠA VLAST SE POSTARALA I STVORILA NAM JE LEPE PARKOVE I IGRALIŠTA"

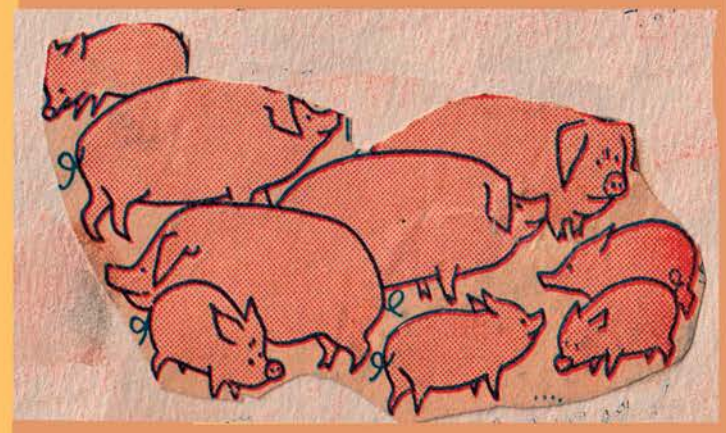

"PRASIĆI MALI"!

"EVO ME U PRODAVNICI MESA. AKO NE ZNAM RAČUNATI, ŠTA ĆE BITI"?

"PREORAVANJE ZEMLJE U JESEN: PREPIRALI SE VO, KONJ I TRAKTOR—KO JE NAJBOLJI ORAČ"?

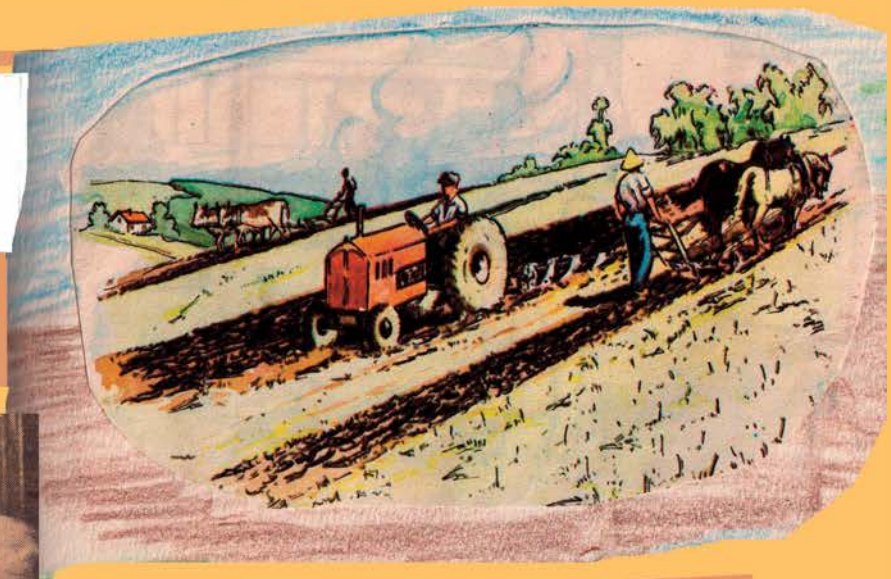

"PREDSEDNIK TITO OTVARA KONFERENCIJU"

37

Foto: Srđan Marinčić

Prvi put kada sam iz Splita došla u Trogir, dovezao me je autobus 37. Uspomene me vezuju za njega pa sam pomalo sentimentalna. I danas kad ga vidim na drumu (doduše, iz komfora vlastitog automobila), obradujem se, a lokalci se tome čude jer je on njihova svakodnevica i nužna potreba. Činjenica koja se podrazumeva. Saobraća na relaciji Trogir-Split-Trogir kroz Kaštela, starom cestom. Mene najviše podseća na našu šesnaesticu, zglobni je i dugačak, sa čestim stanicama (staje i na stanici Zračne luke Split). Njim generacije Trogirana idu u školu i na fakultete, u tom delu dana su i najveće gužve (jednom je čak u novinama pisalo kako "ako nemamo nagibni vlak, bar imamo nagibni autobus", zato što je toliko ljudi ušlo da je guma pukla, a autobus se nagnuo na tu stranu). Ovaj autobus je tu i za sve ostale potrebe kao što je odlazak na posao i sa posla kući, u bolnice kod specijalista, u kupovinu.

Kratko rečeno, autobus 37 je deo njihovog života. Sigurnost im pruža i sama činjenica da ih uvek u isto vreme, na istom mestu čeka "mercedes" sa šoferom. Urnebesna gužva dešava se kada igraju Hajduk i Dinamo i kada na svim stanicama autobus 37 skuplja navijače koji idu u Split na utakmicu. Kažu da tada nikad ceo ne stigne na odredište, zbog veselja strada inventar, sedišta, šipke i ostalo. Stariji se ponekad sa setom osvrnu na mladost i nežno kažu malo razvlačeći: "Eh, triestseeedma..."

Eto, i mene je sentiment odveo na drugu stranu, a zapravo sam htela da vam ispričam o jednom događaju koji se zbio baš u autobusu 37.

Tog leta je hor "Naša pjesma", u kome sam i ja tada pevala, nastupao na proslavi Dana ustanka naroda Hrvatske, 27. jula, u Srbu. Neki članovi hora su u Srb došli ranije na radionice koje su tim povodom organizovane. Suprug i ja smo krenuli na sam dan proslave iz Splita autobusom koji su, za sve zainteresovane, organizovali Antifašisti Hrvatske. Bogami, pun autobus, stariji ljudi ali dobro raspoloženje.

I slavilo se, bio je Stipe Mesić, bio je Milorad Pupovac, pevao je hor, posle je bio pasulj iz kazana za sve slavljenike. Doduše, na glavnoj ulici, na izlasku iz Srba, videla sam u daljini kordon policije koja nije dala nekoj galamećoj skupini da nam se približi, videla sam i da pojedinci nose transparente i zastave, ali bili su dovoljno daleko da nisam videla šta na transparentima piše.

Na povratku iz Srba za Split pridružila su nam se i dva člana hora sa namerom da provedu vikend kod nas u Trogiru. U našoj maloj grupi bila je i devojka, feministkinja iz Zagreba, nažalost, zaboravila sam joj ime, koja je u Srbu pohađala jednu od radionica, a u Trogir je krenula da bi kasnije nastavila put na sever.

U Splitu smo ušli u legendarni autobus broj 37 i polako krenuli ka Trogiru. Već je bilo oko 20 časova, ali dan je dug, vrućina nepodnošljiva. Tek pomalo pomažu otvoreni prozori, i to samo dok se autobus kreće.

A onda autobus stane, na samom izlasku iz Splita, na prvoj solinskoj stanici. Nenormalno dugo stoji, dešava se neko komešanje u zadnjem delu. Mi kod vozača samo se zgledamo, stranci u autobusu mole da im se objasni šta se dešava. Kako to traje već neko vreme, ljudi sa koferima se bune, strahuju da će zakasniti na avion.

Naš horovođa odlazi da vidi šta se zbiva i vraća sa informacijom da su kontrolori uhvatili građanku bez karte i da se sad čeka policija.

Horovođa odmah kreće u direktnu akciju: od svojih šaka napravio je kao neku činiju i krenuo od putnika do putnika da skuplja novac za kartu dotičnoj putnici. Ljudi su davali. Nije to bio veliki iznos, brzo se skupilo, međutim, kad je horovođa odneo novac do žene i ridžovana, ona nije htela ni da čuje da joj se kupi karta; kaže ima povlasticu u drugoj tašni i ne pada joj na pamet da dvaput plaća za istu uslugu. Horovođa sada ponovo sa tom pregršti sitnog novca ide od putnika do putnika i svako uzima koliko je dao. Kontrolori su i dalje pokunjeno i uporno čekali policiju, svi u autobusu su ih prezirali, svi smo skapavali od vrućine, julsko veče, još ni daška noćne svežine.

Horovođa se vratio na sedište. Pogledali smo se i šta drugo može jedan pošteni hor, zapravo njegovi proređeni članovi, na svu onu vrućinu – zaorilo se *Bella ciao*!

Situacija se naglo razrešila. Ni pesmu još nismo otpevali do kraja, kontrolori su izašli, autobus je maltene odmah krenuo, policiju nisu sačekali, putnicu su ostavili na miru.

A spontano smo je zapevali. Zato što volimo. ¶

BOJANA RUBINJONI

režija WIM WENDERS
SAVRŠENI DANI
u glavnoj ulozi KOJI YAKUSHO
NAJGLEDANIJI FILM
FESTIVALA AUTORSKOG FILM
U BIOSKOPIMA
OD 14. DECEMBRA
FESTIVAL DE CANNES
TAKMIČARSKI PROGRAM
2023. ZVANIČNA SELEKCIJA

Ne gubite vreme – pretplatite se.

Po ceni od samo 1000 dinara mesečno.

www.vreme.com/pretplata-internet

nedeljnik VREME

VREME

Copyright © NP Vreme, Beograd

Upotreba materijala iz ovog fajla u bilo koje svrhe osim za
ličnu arhivu dozvoljena je samo uz pisano odobrenje NP Vreme

PDF IZDANJE RAZVILI: Saša Marković i Ivan Hrašovec

OBRADA: Marjana Hrašovec